

B U C H I N G E R   M A N Ó

TANÚVALLOMÁS

AZ OKTÓBERI
FORRADALOM
TRAGÉDIÁJA

BUDAPEST, 1936
NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA

Világosság-könyvnyomda Rt. Budapest
Műszaki igazg.: Deutsch D.

Előszó

Az itt következő sorok nem azzal az igényességgel íródtak, hogy az 1918 októberi eseményeknek vagy azok előzményeinek tudományosan vagy iskolaszerűen szabályos történetét adják. Ez az írás abból az alkalomból született meg, hogy néhány héttel ezelőtt az 1918. évi eseményekről előadást tartottam. Az előadást – a rendezők kifejezett kívánságára – leginkább azokra a személyes élményekre építettem fel, amelyek azokból az időkből való felejthetetlen emlékeim.

Az előadás után felszólítást intéztek hozzám, hogy találjam meg a módját annak, hogy az előadás nyomtatásban is megjelenhessen. Mindenekelőtt ennek a felszólításnak óhajtottam tehát eleget tenni és ennek az írásnak ezek a születési körülményei szabták meg azután a mondanivalónak a külső keretét és formáját is. Amikor az íráshoz hozzáfogtam, nem gondoltam többre, mint hogy egészen szűk keretben fogom megismételni az előadás anyagát és nem holmi pragmatikus történetet írok majd. Nem volt különösebb célom, csak mintegy alkalom mélyebb sóhajtásra, emlékezve a szomorú és mégis mindenképpen mélységesen tanulságos történelmi tragédiáról, amelynek a magyar munkásosztály 1918-ban egyik főszereplője volt és amelyet azok, akiknek valamelyes személyes közük volt a dologhoz, amúgy sem felejthetnek el, amíg csak élnek.

De írás közben az anyag mégis csak kibővült és hogyha néhány nyomtatott ívnyi terjedelművé nőtt, akkor ezt most már meg is kell az alábbiakban okolnom.

Amikor 1917-ben a magyarországi szociáldemokrata párt küldöttsége hazajött a stockholmi szocialista konferenciáról, olyan élményben volt részem, amelyre azóta is sokszor kellett visszagon-dolnom. A haza jövetéi után egy-két nappal talál-koztam az uccán egy férfúival, akinek a magyar munkásmozgalom történetében meglehetősen szerep jutott. Ez a férfú dr. Pollák Illés, az ország egyik leghírnevesebb ügyvédje volt, hosszú ideig a magyarországi szociáldemokrata párt ügyészi teend-őit végezte és ő volt többek között a védő abban a híres hódmezővásárhelyi szocialista pörben, amelyben feltűnést keltő alapossággal és eréllyel védte ennek a pörnek fővádlottját, Szántó Kovács Jánost, a magyar agrárszocialista mozgalmak *egyik* nevezetes alakját.

Dr Pollák Illéssel akkor csak egészen rövid beszélgetésem volt a stockholmi konferencia dolgairól és véleményét összefoglalva azt mondta:

„Ha sikerül a szocialistáknak kiharcolni a békét, akkor a szocializmusé lesz a világ!”

Azóta dr Pollák Illésnek erre a kijelentésére többször visszaemlékeztem és azt kell mondanom, hogy ez a kijelentés bizony alapos gondolkodásra valló, nem mindennapi elmélyülést jelentett a világ akkori dolgaiba.

Aki az 1918-as forradalmak sorsát vizsgálja és aki elgondolkodik a szocializmus akkori helyzetén, annak valóban el kell ismernie, hogy a szocializmus

sorsa és a háború után bekövetkezett forradalmak sorsa is a béke megteremtésén, annak lehetőségén, időpontján és a béke tartalmán múlott. Dr. Pollák Illésnek a szocialistákra vonatkozó fölteveése, sajnos, nem vált be. Az európai szocialista pártok nem mutatkoztak elég erőseknek arra, hogy a háború befejezését kiharcolják és nem is volt elég erejük a béke idején való megteremtésére. Ilyen értelemben tehát *a háborút – mi, szocialisták is elvesztettük, pedig nem mi indítottuk meg.*

De a magyar októberi forradalomban nemcsak annyi történt, hogy mi, szocialisták, akik a béke után áhítoztunk és a békéért harcoltunk, ezt a békét a forradalom előtt nem tudtuk kiharcolni. Az októberi forradalomban ezen felül még az a tragédia is megtörtént, hogy egynéhány hónap múlva annak a gyenge és jelentéktelen rögtönzésnek a formájában, amelyet a vörös hadsereg megalakítása és harcba-indítása jelentett, az októberi forradalom valósággal – betorkolt egy új háborúba.

Míthogy a forradalmat ezek szerint már a háborúban veszítettük el, nekem írásomban arra kellett rámutatnom, hogy mennyire nem mi, szocialisták, akartuk a háborút és ki kellett domborítanom, hogy mennyi buzgalommal és erővel törekedtünk különösen mi, magyarországi szocialisták, a békére. Ebből az okból írásomban egy külön fejezetet szántam arra, hogy leírjam a történelmileg híressé vált stockholmi szocialista konferenciát, hogy megvilágítsam a fiatalabb nemzedék számára is a történelemnek ez egyik legnagyobb és legszebb céloktól vezetett kísérletét. Írnom kellett tehát Stockholmról és ebben az összefüggésben meg

kellett mutatni, hogy ebbe a kísérletbe is már a közben kitört orosz forradalomnak a vihara süví-tett bele.

A vértelen forradalmat úgy is értelmezhetjük, mint az evolúciónak, a fejlődésnek gyorsabb törté-neti tempóját. De Magyarországon ezt az evolúciót, a politikai és szociális területen való újjáépítést is megakasztották azok a viszonyok, amelyeknek a háború volt az előidézője. Azért egy-két rövid feje-zetben ezt is kellett tárgyalnom.

Mindezekon felül azonban az októberi forra-dalomban olyan jelenségekre és történeti tényekre is bukkanunk, amelyeknek az 1918-as és 1919-es európai forradalmak egyikében sem találjuk meg a mását. Nem találjuk meg nevezetesen sem a német forradalomban, sem az oroszorszáigiban. Amikor Magyarországon az októberi forradalom megszüle-tett, olyan ellenfelet talált magával szemben, amely-lyel a többi forradalomnak legalább is ilyen mér-tékben nem kellett számolnia. Azt láttuk, hogy a forradalmi Magyarország testét már a forradalom születése első óráiban valósággal szétmarcangolták. Vannak, akik azt mondják, hogy a forradalmi kor-mányszatnak ez ellen védekeznie kellett volna. De akik az októberi kormányzattól most utólag ezt várják, megfélekedeznek arról, vagy elhallgatják, hogy hiszen akik ellen a kormányzatnak fel kellett volna vennie a komoly, a fegyveres harcot, azok mögött ott állt a világháború győzteseinek egész világármádiája. Valóban, amikor később Kun Bélák mégis megpróbálkoztak a fegyveres táma-dással, láttuk, hogy vállalkozásukat a győztes hatal-mak egyszerű kézlegyintéssel valósággal elsöpörték.

Ezen a ponton írásomban rá kellett mutatni arra, hogy október, mint hogyha valami ellenséges égi testbe ütközött volna, úgy sodródott egy kívülről ható erőnek az áramlatába, amely aztán darabokra zúzta. Ez az üstökös nem volt más, mint *a szomszédos népek és nemzetek történelmi konjunktúrája*, úgymond mondhatnók talán, nemzeti forradalma. És még érdekesebb, hogy ez a történelmi esemény időbelileg pontosan összetalálkozott azzal, amikor a magyar munkásosztálynak az októberi forradalomban volt kormányzati partnere a Károlyi Mihály vezetése alatt álló 48-as függetlenségi párt ugyancsak arról álmodozott, hogy a régi Ausztria összeomlásával bekövetkezett a magyar nemzeti reneszánsznak a lehetősége.

Köztudomású ugyanis, hogy a háború vége felé, de az októberi forradalomban is ennek a pártnak az volt a fölfogása és az volt egyik reménysége és magatartásának döntő rugója, hogy most majd eredménnyel befejezheti azt a harcot, melyet Magyarországon évszázados hagyományok alapján szakadatlan küzdelemben vívtak – a Habsburgoktól független Magyarországért. És ebből a szép ábrándból a könyörtelen és kérlelhetetlen valóság egyenesen abba a katasztrófába vezetett, amelyet a környező népeknek nemzeti ébredése és új vagy nagyobb államokká formálódása jelentett.

Ennél súlyosabb történelmi szerencsétlenség a 150 évig tartó török megszállás óta nem történt még Magyarországon.

Ennek a tragikus alakulásnak tudvalevően a nemzetiségi probléma volt az okozója, akkor fel kellett vetnem azt a kérdést is, hogy hol kezdődik

ez a probléma és mi a tulajdonképpeni lényege? Erről a tárgyról már nagyon sokat írtak és még nagyon sokat kellene írni. Nekem ez nem volt föl-
adatomban, de néhány mondatban, egy-egy rövid fejezetben, erre is ki kellett térni.

Ezért bővült ki ez az írás és az egyszerű, rövid előadásból megszületett a majdnem kötetnyi meg-
emlékezés. De tekintettel kellett lennem arra is, hogy leginkább a munkásság fiatalabb nemzedéke szorult arra, hogy ezeket a kérdéseket megismerje és azért az egyik vagy másik részben körülménye-
sebben adom elő az eseményeket.

Jól tudom, hogy írásomban senki nem fogja megtalálhatni azt az alaposságot és azt a szépséget, amit megtalál, ha elolvassa például Blosnak vagy Kropotkinnak a könyveit a nagy francia forradalomról, vagy Lissagaray leírását az 1871. évi párizsi kommünről, vagy akár a Trockij leírásait az orosz forradalomról. Az én igénytelen tollam ezekkel a történettudósokkal vagy íróművé székkel nem vetekedhetik. Nem azt akartam megírni, hogy az én egyéni felfogásom szerint 1918-19-ben minek hogyan kellett volna történnie, csak arról írok, ami tényleg megtörtént. Nem akartam mást, mint egyszerű, igaz tanúvallomást tenni abban a szomorú történelmi perben, amely mindannyiunk érzése szerint még nem fejeződött be. Ezenkívül egy-néhány szerény epizódot akartam fölleleveníteni. Úgy gondoltam, kár volna, ha ezek elkallódnának.

Nagy örömömmre szolgálna, ha abból, almit a következő lapokon megírtam, okulnának azok, akiknek ezt az írásomat rendületlenül szocialista hittel és meggyőződéssel szívesen szántam.

I. Találkozás a szocialista Internacionáléval

Ezeknek a soroknak a leírásakor szinte napra és órára húsz esztendő telt el, amióta – 1916 januárjában – a berlini Wolff-féle távirati ügynökség az itt következő hírt adta le a világsajtóban:

„Garami Ernő és Buchinger Manó, a magyarországi szociáldemokrata párt képviselői, Hágába utaztak a nemzetközi szocialista iroda üléseire, amelyen a háborús országok szocialista pártjai is résztvesznek majd.”

Ennek a táviratnak, mintegy cáfolatául, 1916 január 21-én a „Vorwärts”, a németországi testvérpártunk központi közlönye, azt írta, hogy ez a hír ebbben a formában hamis. A „Vorwärts” tudomása szerint a Szocialista Internacionálé irodája ezidő szerint nem tart ülést.

Az akkori háborús időknek, valamint az egész nemzetközi munkásmozgalom állapotának rettenően szomorú és vigasztalan mozzanata fejeződik ki ezekben a fentebbi, húsz évvel ezelőtti ujságközleményekben. 1916 január: ez a világháborúnak már a tizenharmadik hónapja volt. Másfél esztendő, vagyis egy egész örökkévalóság azoknak, akik már a háború kitérését is és annak akárcsak első pár hetét is szörnyűségnek és szerencsétlenségnek tartották, örökkévalóság azok számára, akik katasztrófát láttak abban, hogy háborúra egyáltalán sor került és akik másfél esztendő után most már nap-

ról napra türelmetlenül csak azt óhajtották, hogy legyen már egyszer vége ennek a borzalomnak.

Csakhogy a világháború fejlődése és akkori állása szerint a már eltelt tizennyolc hónap ellenére is az volt a dolgok látszata, hogy a háború gyors befejezésére most még kevesebb a remény, mint volt valaha. Hiszen köztudomású, hogy a háború tüze akkoriban napról napra új területekre terjedt át. És ha valamely nap úgylátszott, hogy a befejezést talán a központi hatalmaknak (Németország, Ausztria stb.) egy-egy újabb győzelme el tudja dönteni, másnap már új ellenfelek mutatkoztak és új hadviselőfelek kapcsolódtak a központi hatalmakkal szemben álló antant frontjába. Azonkívül akkoriban még Amerikának a háborúhoz való csatlakozása sem történt volt meg, az egész helyzet tehát végeláthatatlannak, végzetesnek és megoldhatatlannak tűnt fel. Viszont éppen ezért a munkásosztály türelme mindenütt már fogytán volt.

Ilyennek látta és ilyennek érezte a helyzetet akkor többé-kevésbé Európa minden szocialista pártja és a nagy tragikum éppen abban nyilvánul meg, hogy az egyszer elindított háborús végzet elzárta a kivezető utat úgy a béke gyors elérése, mint az egyes országok szocialista pártjai 'szocialista politikájának lehetőségei elől is.

Nem a szocialisták bűne volt, hogy a helyzet így alakult. Mi, szocialisták, esztendőnkön keresztül - különösen 1912 óta, a Balkán-háború kitörése óta, még fokozottabban, mint azelőtt - Európaszerte állandóan küzdöttünk a háborús megoldások ellen. Joggal mondhatta tehát egyik 1916. évi beszédében Camille Huysmans elvtárs, az Internacionálé

akkori titkára, a szocialista pártok akcióinak föl-sorolása után:

„Kérdem, melyik párt vagy melyik szervezet, melyik politikai, társadalmi vagy vallási csoport tette meg azt a háború ellen, amit mi megtettünk... Egyik sem. És mi nemcsak beszélünk... Elvtársaink százai mentek a fogházba azoknak gúnymosolyától kísérve, akik most szemünkre hányják, hogy nem tettünk semmit a háború ellen.”

„Most persze vannak – folytatta Huysmans -, akik azt mondják, hogy az Internacionálé meghalt, mert a szocialisták a hazájukat védik. Még a szocialistáknál is tapasztalható ez a felfogás, de elfelejtik, hogy az önvédelem nemcsak valamennyi nemzetközi kongresszuson elismert elv, hanem tisztán emberi jogon is alapszik.”

S valóban, a húsz év előtti világháborúban a nemzetközi testvériség érzetétől és az osztályharc szemléletétől áthatott szocialista számára éppen az volt a végzetszerű, hogy bizonyos mértékig a háború minden nép számára egyben önvédelmet is jelentett, önvédelmet a támadóval és a megszállóval szemben.

De azért ebbe a tragikumba mégsem volt szabad belenyugodni. A legfogyatékosabb lehetőségek közepette, de mégis már a háború első hónapjaiban minden országban megkezdődtek a próbálkozások, amelyek arra irányultak, hogy a munkásosztályt a békéért való küzdelemben akcióképessé tegyék, így például a semleges szocialisták Koppenhágában már 1915 január 17-én és 18-án tartottak összejevetelt. Az úgynevezett antantállamok szocialistái ugyanabban az esztendőben Londonban február

14-én, a központi államok szocialista pártjának küldöttei pedig április 20-án. Ezt az utóbbi konferenciát Wienben tartották az osztrák testvérpárt lapjának, az „Arbeiter-Zeitung” szerkesztőségi tanácskozástermében. Ezen az értekezleten a magyar párt részéről Garami Ernő, Kunfi Zsigmond és ezen sorok írója vettek részt. A németországi szocialisták részéről csak Scheidemannra emlékszem. Az osztrák elvtársak részéről természetesen ott volt Viktor Adler, Ellenbogen, aki Magyarországon is többször járt, valamint Austerlitz elvtárs, az „Arbeiter-Zeitung” szerkesztője. De Wienben volt már akkor az évek óta Zürichben tartózkodó Friedrich Adler, az Internacionálé mai titkára, viszont Otto Bauer elvtárs akkor már, illetve még orosz hadifogoly volt.

A különböző határozatok, amelyeket ezeken az összejöveleken az egyes országok szocialista pártjai elfogadtak, természetesen nem egyeznek minden pontban. De egyeznek abban, hogy valamennyi követeli minden nemzet számára az önrendelkezés jogát. Mindenütt követelték e határozatokban a diplomácia demokratizálását és a parlamenti ellenőrzés megerősítését, valamint a nemzetek között a kötelező választott bíraskodást.

Azonban az események csak nem tudtak a béke felé haladni és ez volt az, amiben nem lehetett csak úgy szótlanul és türelmesen belenyugodni. A munkásosztály nemzetközi összeköttetései meglazultak 'és a dolgok állásáról vagy az egyes európai testvérpártok helyzetéről és magatartásáról csak itt-ott kaptunk hitelesnek látszó híreket. 1916 januárban érkezett azután olyan hír,

hogy Huysmans elvtárs, aki addig Brüsszelben vezette a Internacionálé irodáját, a háborús területté vált Brüsszelnél áttette székhelyét a semleges Hollandiába, Hágába.

Ebből itthon örömmel arra a következtetésre jutottunk, hogy az Internacionálé titkára nyilván újból erősebben szövögeti a nemzetközi munkásmozgalom elszakadt fonalait. Nagyon kívánatosnak látszott, hogy ezekről a dolgokról pontosabb tájékozódást szerezzünk. Így történt, hogy a pártvezetőcég 1916-ban Garamit és engem ki is küldött Hágába.

„Kellemes utazás” a háború idején.

Erről a húsz évvel ezelőtti utazásról maradt néhány hézagos feljegyzésem.

Ezek a jegyzetek nem az úton készültek, hanem csak utólag. Akkoriban olyan viszonyok voltak, hogy egy-egy utazás alkalmával nem nagyon volt tanácsos jegyzeteket készíteni. Az egyes országhatárokon a „vámvizsgálat” akkoriban olyan volt, hogy nagyon is rosszul járhatott volna az, akinél az ellenőrző hatóságok akármiféle jegyzeteket találtak volna. Mondhatom, hogy még ma is borsószik a hátam, ha arra gondolok, hogy milyen volt az a bizonyos vizsgálat, akár a német-svájci után a német-holland határon. Egy-egy ilyen „vámvizsgálat” leírásából nemcsak jellemző és mulatságos, de valósággal rémregénybe illő részletek is téliemének.

Ezúttal csak egyetlen epizódot akarok feleleveníteni.

Mikor Budapestről nagynehezen megérkez-

tünk Berlinbe, talán feledékenységből vagy egyéb jelentéktelen okból, nem tartottuk szükségesnek, hogy még Berlinben is külön jelentkezzünk a rendőrségnél. Rövid átutazóban lévén, azt gondoltuk, hogy talán nem veszik a dolgokat olyan szigorúan. De nagyon is tévedtünk. Ugyanis Berlinből gyanútlanul elutazva, eljutottunk a holland határig, Bentheimig. Ott a határon a „vámvizsgáló” urak tudunkra adták, hogy miután Berlinben elmulasztottuk a jelentkezést, tehát a legközelebbi vonattal mehetünk szépen vissza Berlinbe. Az a 'bizonyos legközelebbi vonat természetesen csak másnap indult, tehát másnap utaztunk vissza az országhatárról Berlinbe – a stempliért. Berlinből azután nagynehezen visszajutottunk Bentheimba és csak azután gondolhattunk arra, hogy tovább 'megyünk Hágába, mert – rendnek muszáj lenni.

Természetes ezen finom tapasztalatok után már erősebben tartottuk magunkat a rendhez s néhány nap multán túl is jutottunk egy-egy országhatáron.

De azt sem kell ám hinni, hogy a visszafelé való utazás kényelmesebb lett volna. Errevonatokozóan is csak egyetlen példát említek meg. Erről különben Garami is írt akkoriban egy kis útiemlékezést. Garami leírja, hogy a hazafelé utazás alkalmából Hága és Amsterdam között két-három napot azzal töltöttünk, hogy utaztunk az egyik városból a másikba, hol a hollandiai német, hol a hollandiai osztrák követséghez. Ezeken a követségeken ugyanis a legkomolyabban és a leghatározottabban ahhoz ragaszkodtak, hogy a visszautazási

vízum céljaira mellékeljünk egy-egy ugyanolyan fényképet, mint amilyen az útlevelünkben volt. Mi azonban csak azt mondhattuk, hogy pontosan, „ugyanolyan” fénykép fölött már nem rendelkezünk és sem Hágában, sem Amsterdamban pontosan ugyanilyen fényképet nem is kaphattunk. Ugyanilyen fényképet legfeljebb Budapesten kaphatnánk, de hiszen a probléma éppen az volt, hogy hogyan jussunk vissza Budapestre. Végül hosszas tárgyalások után mégis csak „ugyanolyan fénykép” nélkül is megkaptuk a vízumot. De – mondja Garami az említett útleírásban:

„Ezek után természetes, hogy mikor másnap újból elértük Bentheimot, a nagy rend és alaposág újból elszalasztott az orrunk előtt egy vonatot. Buchingert az ő katonája olyan alaposan vizsgálta meg, hogy mire minden gyanús névjegyét elszedett tőle, addigra a vonat már el is indult. És volt időnk Bentheimban megint néhány órahosszat elmélkedni azon, hogy milyen sokoldalú nép a német s milyen kellemessé tudja tenni az életet a költők és gondolkodók nemzete akkor, amikor ... a bürokratikus rend és alaposág gépezete gyanánt működik.”

Az emlékezetes utazás természetesen egyéb nevezetes epizódokban is bővelkedett. Egész életre szóló tapasztalatokat szerezhettünk, többek között arról, hogy hogyan él valamely ország népe a háborúban és hogyan él boldogan a háborús népnek a legközelebbi békés szomszédja. De az ilyenfajta leírás már messze elvezetne a tulajdonképpeni tárgyunktól. Ezért most ennek az útnak a politikai részéről számolok be és a hágai részt is megelő-

zően, elsősorban a Németországban látottakról és tapasztalataikról.

A német szociáldemokrácia politikai magatartása a háborúban.

Berlinben a német testvérpártnak akkori, majdnem valamennyi vezető emberével találkoztunk és tanácskoztunk. Előre kell bocsátanom azt a közismert történelmi tényt, hogy a németországi szociáldemokrata párt a háború kitörése után a német parlament 1914 augusztus 4-i ülésében, arra való hivatkozással, hogy Németországot a cári Oroszország megtámadta, a kormány által kért hadi hiteleket megszavazta. Ez a szavazás akkor sokak számára nagy meglepetés volt és meglehetősen nagy visszatetszést is keltett az európai szocialista pártokban.

Berlinben azután mély szomorúsággal megálapíthattuk azt, amit már otthoni híreinkből is sejtettünk, hogy a német testvérpártban már meglehetősen nagy ellentétek vannak, hogy már nincs meg a pártnak a régi, híres egysége és már egyes külön frakciók vannak a párton belül.

Hosszasan tárgyaltunk mindenekelőtt Ebérttel, a birodalomnak későbbi elnökével, aki akkor a párt főtitkára volt, Müller Hermannal, a későbbi kancellárral és Scheidemannel, aki akkor szintén egyik titkára volt a pártnak. Ezek az elvtársak, valamint Kari Légien, a német szakszervezeti tanács titkára és Robert Schmidt, a famunkások vezetője és a német parlamenti frakció egyik vezető tagja, valamennyien a párt többségéhez tartoztak.

Azok közé tehát, akik augusztus 4-én a hadihitelek megszavazására vonatkozó határozatot helyeselték és ezt előttünk természetesen erősen védelmezték is.

Tanácskoztunk azután Haaseval, Kari Kautsky elvtárrsal, Eduard Bernsteinnal és az oly tragikus véget ért Kani Liebknecht elvtárrsal. Ezek az utóbbiak, de különösen Kautsky és Bernstein régi internacionalisták voltak és a frakció többségének határozatával ellentétes álláspontot vallottak.

Főiként három kérdés volt az, ami bennünket izgalmasan érdekelt.

1. Vajjon nem kell-e félni további szakadásoktól és az ellentéteknek a párton belül való további mélyülésétől?

2. Meddig maradhat a párt az augusztus 4-i úgynevezett „Durchhalten” (kitartás) politikájának az álláspontján?

3. Van-e arra lehetőség, hogy a francia és az angol szocialistáik; mihamarább összejöjjenek velünk a nemzetközi irodának ülésén?

Az első kérdésre a válaszokból a következőket hámoztuk ki: Van egy apró szélsőbaloldali csoport is a pártban, ez az úgynevezett zimmerwaldisták frakciója. Emlékezetes, hogy voltak, akik a háborúnak már első idejében megjelentek Svájcban, Zimmerwaldban, később Kienthalban, egy értekezleten és ott olyan értelmű álláspontot foglaltak el, hogy a háborúvá! való mindennemű közösséget elutasítanak. Emlékezetes az is, hogy ez a frakció ezzel a fölfogásával egészen közel jutott akkor Leninhez, aki a háború alatt ugyancsak Svájcban élt. Volt azután a pártban egy szélsőjobboldali cso-

port, ezt az ügynevezett revizionisták alkották. (Bernstein kivételével.)

Ebert és a pártvezetőségnek többi tagja a leg-
határozottabban megállapították előttünk, hogy
úgy a szélsőbaloldali, mint a jobboldali csoport
jelentéktelen és teljesen izolált a pártban és hogy
a legközelebbi pártkongresszus megmutatja majd,
hogy a párt túlnyomó többsége helyesli a vezető-
ség taktikáját.

A második kérdésre azt a határozott választ
kaptuk, hogy a pártvezetőség akár holnap, akár
azonnal örömezt változtatna augusztus 4-i állás-
pontján, de mit tegyenek, amikor úgy a francia,
mint az angol elvtársaik állandóan csak azt han-
goztatják, hogy a németeket pedig le kell törni
minden áron. Amíg – mondották nekünk Berlin-
ben – odaát ez az álláspont, addig a német elvtár-
sak sem tudnak változtatni eddigi magatartásu-
kon. Egyébként – mondotta Ebert -: „az is lehet-
séges, hogy legközelebb már úgy a hadihiteieket,
valamint az egész költségvetést meg fogjuk ta-
gadni, mert erre belpolitikai okok, különösen pe-
dig a német kormánynak adópolitikai intézkedései
és rendszabályai készítenek bennünket. Ez azon-
ban – tette hozzá Ebert – valójában csak akkor
következhetik be, ha közben a német seregeket
nem verik vissza. Mert ha visszaverik őket, akkor
mi ismét nehezebb helyzetbe jutunk a kormánnyal
szemben”...

Kautsky és Haase elvtársakkal való beszélge-
tésünkben megállapítottuk: Kautsky elvtárs a né-
met pártvezetőséget főként azzal vádolja, hogy a
kormánnyal szemben nem elég erélyes, a kormány

nem tájékoztatja a pártot a való helyzetről és a Németbirodalom igazi háborús szándékairól. Ami pedig az augusztus 4-i határozatot illeti, az olyan viszonyok és körülmények között született meg, hogy a borzalmas órák zűrzavarában nem is lehetett rendesen megállapítani és nem volt lehetséges messzemenő jelentőségét akkor pontosan fölmérni. Haase főként az annexiók, a hódítások szándéka ellen kelt ki és az ilyenfajta hódításokat inég az úgynevezett gazdasági okokból sem tartotta megengedhetőnek. Egyébként mindhárman, tehát Bernstein is, kijelentették, hogy a maguk részéről a továbbiakért nem hajlandók a párton belül a felelőséget viselni.

Robert Schmidt arról beszélt, hogy ha a párt közben változtatna az álláspontján, a szakszervezetek, noha nehéz helyzetben vannak, a párt határozatainak eleget tennének, ámbár az a fölfogásuk, hogy a legközelebbi választásoknál a munkásosztálynak nagyon a szemére fogják a polgáriak vetni, ha most netán megváltoztatná az augusztus 4-i álláspontját. Egyébként az a véleménye, hogy a német munkásmozgalom egységét nagyobb veszély nem fenyegeti.

Végül ami a harmadik kérdést illeti, a következő felvilágosításokat kaptuk:

A német pártvezetőség bizonyítani tudja, hogy már a háború második hónapja óta azon fáradozik, hogy a francia elvtársakkal érintkezést hozzon létre. Angliából az I. L. P. (A MacDonalddal vezetése alatt álló független szocialisták) útlevélnehézségek miatt nem mehettek még Hágába, de köztudomású, hogy MacDonalddal mennyire pacifista

állásponton áll, míg Henderson, az angol kormány politikáját követi.

Megtudtuk azt is, hogy legutóbb karácsonykor, Ebért és Scheideniann is Hágában voltak, oda várták Vanderveldet is, aki azonban nem jött, mert közben – belépett a belga kormányba, Az volt a Uémet vezető elvtársaik véleménye, hogy alig lehet valamelyes közeledést létrehozni mindaddig, amíg Franciaországban olyan régebben baloldalinak ismert elvtársak, mint Guesde, Sembat, stb. kormányon vannak.

Fölvetődött az a gondolat is, hogy talán a franciák nélkül kellene az Iroda ülését megtartani. De ez viszont azzal a nehézséggel járt volna, hogy akkor ia belgák és valószínűen az angolok sem jöttek volna. A francia elvtársaknak ezt az elzárkózó viselkedését, azt tudniillik, hogy nem akarnak a német pártvezetőséggel tárgyalni, Kautsky, Haase és Bernstein is, súlyosan elítélték.

Hágában rátalálunk az Internacionáléra.

Leírhatatlan öröm volt számunkra, amikor Berlinből tovább utazva, Hágába érkeztünk és ott ilyen viszontagságok után végre újból találkozhatunk Huysmans-szal, az Internacionálénak, a világ proletariátusa szervezetének titkárával.

Huysmans részéről többféle vonatkozásban nagy áldozat, szinte heroikus cselekedet volt, hogy a nemzetközi titkárságot ilyen időben is megtartotta és ellátta. Hónapokon keresztül fontos megbízatása volt odahaza Belgiumban, többek között

ő vezette a belga menekülteknek, közel félmillió embernek az élelmezési ügyét. De Huysonans mindennél fontosabbnak és magasabbrendűnek ítélte azt a kötelezettségét, hogy tovább ápolja és fejlessze azokat az összeköttetéseket, amelyekkel mint az Internacionálé titkára rendelkezett és mindennél fontosabbnak ítélte azt, hogy akcióképessé tehesse a mukásosztályt a béke gyors kiküzdése és elérése érdekében való harcában.

Huysmans helyzete nem volt könnyű. Joggal mondhatta akkoriban egy holland pártgyűlésen:

„Nem lehet kellemes egy belgának érintkeznie egy olyan szociáldemokratával, aki megszavazta a költséget arra, hogy Belgiumot tűzzel-vassal elpusztítsák. De kötelességemnek tartottam, hogy egyetlen szót se írjak, amely a hozzánk csatlakozott pártot sérthetné. Kötelességemnek tartottam tisztemet úgy betölteni, hogy az egész világ valamennyi csatlakozott pártjának nemzetközi titkára legyek. Ezt a magatartásomat nem egyszer félremagyarázták. Vagy azt hányták szememre, hogy egyes pártok bizalmát elveszítettem, sőt az utóbbi időben azt is, hogy eladtam magamat Németországnak.”

Huysmans mindezekkel nem törődött. Többet törődött azzal az intelligenciával és kéréssel, amelyet a háború kitörése napján orvul meggyilkolt Jean Jaurès intézett hozzá, amikor arra kéri, hogy maradjon meg az Internacionálé titkárának. Arra kérte, hallgasson rá és maradjon minden körülmények között a helyén, maradjon a konfliktusokban pártatlan akkor is, ha barátai és elvtársai mást kérnének tőle, maradjon pártatlan még akkor is,

ha netán ő – Jaurès – kérné ezt, maradjon és tartsa fenn az Internacionálét!

Huysmansnak tényleg ez volt a főtörekvése és ilyen szándékkal tette át irodája székhelyét Hágába. Az iroda ideiglenes végrehajtóbizottsági tisztségét elvállalták többek között Albarda – aki a holland parlamentnek ma is tagja -, Vibaut elvtárs, Amsterdam egyik polgármestere és Van Kol elvtárs.

Huysmans részletesen tájékoztatott bennünket azokról a tárgyalásokról, amelyeket személyes érintkezés útján folytatott németekkel, franciákkal és angolokkal. Hangsúlyozta, hogy a francia szocialisták hajthatatlanok és vele sem akarnak tárgyalásokba bocsátkozni mindaddig, amíg a hadi helyzet meg nem változik.

Pontosan emlékszem, hogy milyen bizonyosra vette Huysmans az angolok katonai túlsúlyának a bekövetkezését.

Rákövetkező napon az iroda végrehajtóbizottságával formális ülést is tartottunk, ahol ismertettük a magyarországi viszonyokat. Elmondottuk berlini értesüléseinket és nyomatékkal hangsúlyoztuk, hogy a német elvtársak szerint semmi sem áll távolabb tőlük, mint az a szándék, hogy a francia elvtársakat valamely irányban terrorizálni akarnák.

Megbeszéléseink nagyon jó hatással voltak a résztvevőkre, volt az elvtársainknak egy sajátos kérésük is, amely abból állt, hogy ha lehet, úgy a bécsi elvtársakkal közösen tegyünk meg minden lehető a borzalmas helyzetbe jutott szerbiai elvtársaik érdekében.

Lényegében ez volt az eredménye ennek az első nagyobb háborús külföldi utazásunknak. Mondhatom, nehéz és szomorú szívvel jöttünk haza. Itthon nagy érdeklődéssel, sőt izgalommal hallgatták jelentésünk minden szavát, de bennük élt az a fájdalmas tudat, hogy voltaképpen az egész európai helyzet zsákuccába jutott, s hogy azok, akik az emberiséget ebbe a zsákuccába bevitték, nem ismerik a kivezető utat. Már meg volt bennük a sejtélem, hogy a háborúból csak nagy megrázkódtatások és katasztrófák útján lehet majd kijutni.

II. Stockholm

A skandináv bizottság kiáltványa.

Egy évvel később, 1917 tavaszán, a világháborús végzet csak úgy ment a maga véres útján, mintha három év óta semmi sem történt volna.

A semleges országok szocialistái, akiket soruk megkímélt attól, hogy ezeknek a borzalmaiknak részesei legyenek, ebbe a helyzetbe még kevésbé tudtak belenyugodni, mint alkar a háborús országok munkásai. A semleges országok munkássága természetesen nem szenvedte a hadiállapotnak szigorúságát és nem ismerte azokat a béklyókat sem, amelyeik a háborús országok munkásosztályait szorították. A semleges országok szocialistáinak tehát már csak morális okokból is keresniök kellett a békeközvetítés lehetőségeit, keresni kellett azokat a nyomokat, amelyek a béketörekvéseik sikeréhez vezethetnének.

szeamlott a háborúnak egyik legfontosabb frontja, összeomlott az orosz front. Oroszországban már február végén kitört a forradalom és köztudomású, hogy az orosz forradalom egyik döntő követelése éppen a háború megszüntetése volt. Erről egyébként később majd még részletesebben is szólunk.

1917 tavaszain, közeledvén május elseje, a proletárság világünnepé, éppen a semleges országik szocialistái érezhették a legfájdalmasabban, hogy újból, most már harmadszor válik lehetetlenné ennek a napnak a régi fényben és pompában való megünneplése. Ez a körülmény is különös erővel ösztönözte a semleges országok szocialistáit azokra a lépésekre, amelyek megfeleltek a szocialista politika hagyományainak. Ennek tudható be, hogy 1917 tavaszán, márciusban, áprilisban, egyre gyakrabban ismétlődtek a lapokban azok a hírek, amelyek szerint a hollandiai elvtársak, akik a békeközvetítés és az Internacionálé életrekeltése érdekében már régebben is fáradoztak, ezúttal egy nagyobb kezdeményezésbe fogtak. Ez a kezdeményezés egy európai szocialista konferenciának Stockholmba való összehívása volt. így született meg az 1917. évi stockholmi konferencia gondolata.

A stockholmi konferenciáról már előljárójában meg kell mondani, hogy éppen az akkori retentő nehéz viszonyok következtében ez az akció arra ítéltetett, hogy csak a történelmi kísérlet állapotában maradjon. De az alább következő dokumentumok azt bizonyítják, hogy ehhez fogható nagyszabású békeközvetítési kísérlet az egész világháború alatt nem volt. Stockholm valóban történelmi jelentőségűvé vált, éppen ezért ezzel az akcióval kissé bővebben kell itt foglalkoznunk.

Kezdjük ezt a beszámolót azzal, hogy leközlünk mindenekelőtt a stockholmi konferencia előkészítő bizottságának a kiáltványából egy-két mondatot. Ez a kiáltvány megmutatja, hogy mi volt az egybehívók célja, hogy milyen módon gondolták

az értekezlet megvalósítását. A kiáltvány többek között így szólt:

„Kiáltvány a világ proletárjaihoz!

... A stockholmi kezdeményezés az első komoly kísérlet arra, hogy a Szocialista Internacionálét ismét a munkásság tényezőjévé tegye meg, s hogy ezáltal kongresszusaink hagyományos elvei alapján megteremtsük az általános béke alapjait. A svéd, norvég és dán szocialista pártok (kiküldöttei csatlakoztak a holland delegáció kezdeményezéséhez. így megalakult a holland-skandináv választmány, amely a csatlakozott pártokat, valamint az egyes pártokból alakult frakciókat meghívja, hogy résztvegyenek az értekezleten, amelyek (május 15-től kezdve minden delegációval külön-külön folytak, illetve folyni fognak.”

„ ... *Az Internacionálé egyik hadviselő fél érdekeit sem képviseli. Az Internacionálé a maga útján jár, saját céljait követi, amelyek az emberiség céljaival azonosak!*”...

A történeti fontosságú felhívás aláírói voltak: A svéd szocialista párt megbízásából: Branting, Möller, Södeberg. A dán szocialista párt nevében: Stauning. A norvég szocialista párt nevében: Vidnes. A holland szocialista párt nevében: Albarda, Troelstra, Van Kol, Huysmans és Engberg titkárok ...

A *nevek*, amelyek ebben az írásban előfordulnak – úgy érzem, ezt külön is érdemes megjegyezni -, akkoriban még csak nekünk, munkásoknak jelentettek sokat és becseset. A polgári világ csak a következő esztendőkből találkozott ezekkel

a nevekkal európai kormányok és a világ sorsát irányító férfiak különböző listáin.

A magyarországi szociáldemokrata párt még április havában megkapta a Stockholmba szóló meghívót. Az eredeti terv szerint tudvalevően még május elején akarták az egybehívok a tanácskozást megkezdeni, az időpont azonban a kifejtendő okok következtében egyre eltolódott. A magyar párt természetesen örömmel fogadta a meghívást, a megtartandó konferenciára kiküldte Bokányi, Buchinger, Garami, Kunfi és Weltner elvtársakat, a Szakszervezeti Tanács részéről Jászai elvtárs csatlakozott ehhez a stockholmi küldöttséghez. Május első napjaiban a magyar küldöttség tényleg el is utazott.

Az utazásba a parlamentek is beleszólnak.

Nem minden ország munkásságának a delegációja indulhatott olyan simán stockholmi útjára, mint mi magyarok. S amikor ennek okaira rámutatunk, akkor ezzel voltaképpen már jelezhetjük is, hogy imi volt a stockholmi kísérlet rendkívüli nehézségeinek egyik forrása. Hangsúlyozzuk, hogy csak az egyik forrása, mert valójában a konferencia megtartásának nehézségei napról napra, hogy ne mondjuk, óráról órára sokasodtak.

Az összejövetel sikere elsősorban azon múltott, hogy meglesz-e a technikai, tehát fizikai lehetősége annak, hogy az egyes háborús országokból a küldöttségek egyáltalán elutazhassanak. Ez alatt az elutazásnak azt a módját értjük, hogy országukba azután – vissza is juthassanak. Ez pedig akkoriban nem volt olyan egyszerű.

Ugyanis az a kérdés, hogy milyen álláspontot foglaltak el az egyes kormányok a tervezett konferenciával, illetve a békekísérlettel szemben, az az akkori viszonyok között szorosan összefüggött a pillanatnyi hadihelyzettel is. Márpedig emlékeznünk kell arra, hogy 1917 tavaszán a központi hatalmak – Németország és az Osztrák-magyar monarchia – hadihelyzete kedvező volt. Ezek az egész három esztendő alatt előnyömben voltak. Ez a hatalmi csoport tehát úgy gondolkozott, hogy abban az időpontban a béke létrejötte az ő szempontjukból kedvező lehet. Az antant-államok viszont úgy ítélték meg a helyzetet, hogy mindaddig, amíg a központi hatalmak ilyen hadielőnyök fölött rendelkeznek, nekik nem lehet békéről tárgyalni, mert hiszen ilyen viszonyok között kedvező békefeltételekre nincs reménységük.

Látjuk tehát, hogy a helyzet még nem sokban különbözött attól, mint amelyet egy esztendővel azelőtt ismerhettünk meg külföldi utazásunkon, de mégis nagy volt a különbség és nagy volt a haladás, ha figyelembe vesszük, hogy maguk a kormányok milyen óriási módon értékelték a szociáldemokraták stockholmi konferenciáját.

Amely pillanatban a konferencia terve nyilvánossá vált, az európai sajtó csak úgy ontotta a híreket, amelyek hol arról szóltak, hogy az egyes kormányok megengedték, hol pedig arról, hogy más kormányok viszont szigorú büntetés-terhe mellett megtiltották a Stockholmba való utazást. Így többek között a francia kamara zárt ülésén indítványt terjesztettek be arról, hogy ötévi börtönbüntetéssel sújtandó az az egyén, aki más or-

szág polgárával háborús kérdésekben tanácskozást tart. Ugyanilyen tilalmat hoztak Amerikában is. Hogy milyen érdekesen alakult a helyzet Angliában, arra jellemző az itt következő újságközlemény, amely akkor félhivatalos hír formájában az egész világsajtót végigjárta:

„... (London, június 9. – Alsóház, Beuter.) Bamsay MacDoniald és társai stockholmi útlevelére vonatkozó kérdésre ezt felelte Cecil Lord külügyminiszter:

A hadikabinet érett megfontolás után elhatározta, hogy kívánatos lesz az útleveleket kiállítani, ha kérni fogják. Az orosz kormány ismételten és nyomatékosan kifejezte azt a kívánságát, hogy a többség és a kisebbség pártjának képviselői engedelmet kapjanak a Pétervárra való utazásra és a független munkáspártot jelölte meg, mint olyan szövetségest, amelyet »szívesen látna Pétervárott. Irányadó személyiségek, köztük Bachanan követ és Henderson fölvilágosították a kabinetet arról, hogy az útlevelek megtagadása orosz szövetségesünknel komoly félreértésre adna okot és nagy elkedvetlenedést idézne elő Oroszországban éppen azokban a körökben, akik a legtöbbet fáradoznak a szabadságért való harc erőteljes folytatásán. Ha kiadjuk az útleveleket, csak a pétervári utazásra állítjuk ki. Nem szándékunk módot nyújtani az útlevel tulajdonosainak ahhoz, hogy részt vehessenek Stockholmban bárminő konferencián, sem pedig ahhoz, hogy (közvetve vagy közvetlenül érintkezhessenek ellenséges országok polgáraival, akár Stodkholmban, akár másutt...”

„MacDonald ezt kérdezte: Az a szándéka a

kormánynak, hogy Brantinggal való tanácskozá-sunkat is megtiltja? Azt is megtiltják az útlevel kiadásának feltételei, hogy vele találkozzunk Stockholmban?

Oecil lord külügyminiszter: Ügy tudom, a hadi kabinet azt a föltételt köti ki, hogy az ellenséggel sem közvetve, sem közvetlenül nem szabad érintkezni. MacDonald kérdésére nem tudok tüzetesebb választ adni. Mint a Ház nagyon jól tudja, Branting nemcsak igen kiváló svéd államférfiú, hanem a szövetségesek ügyének sem ellensége. (Tetés.)...”

Ezek alapján tehát meg volt legalább is a kilátás arra., hogy nemcsak a központi hatalmak országaiból jönnek küldöttek Stockholmba, hanem bizonyos feltételek mellett Angliából és Franciaországból is.

Azonban a konferencia akadályai mégis csak most kezdődtek igazán. Az egyik sorsdöntő akadály volt – Oroszország. Erről kell itt beszámolni.

Stockholm és a forradalmi Oroszország.

Oroszországban már hónapokkal a konferencia összehívása előtt összeomlott a cárizmus hatalma és kitört a forradalom.

A forradalom kitörése után megalakult Kerenszky-kormány mellett a forradalmi Oroszországban a főhatalmat a munkások és katonák tanácsa gyakorolta. A forradalom kormánya ugyan-csak a zászlajára írta legfontosabb és legsürgősebb követeléseinek egyikét: a gyors békét. Ért-

hető tehát, ha a munkás- és katonatanács útján az orosz szociáldemokrácia is igyekezett a stockholmi konferenciába bekapcsolódni. Ennek megfelelően a munkás- és katonatanács még április havában elhatározta, hogy fölhívással fordul a világ munkásságához. A magyar sajtó csak 1917 június 5-én közölte le az erről szóló első híreket.

Természetes, hogy az orosz fölhívásnak a megjelenése óriási módon növelte Stockholm jelentőségét. Hiszen ezekután már úgy látszott, hogy a stockholmi szocialista konferencia valóban döntő módon tudja majd megközelíteni célját, amely milliók és milliók vágya volt: a békét. Azonban, sajnos, az oroszok fellépése csak újabb, még nagyobb akadályokat gördített a konferencia útjába. Ez az orosz forradalom akkori felemás, kaotikus helyzetéből adódott így.

Az orosz szocialista munkásság akarta a békét. Sőt, mondtuk, hogy a békevágy volt a forradalom kitörésének egyik legfőbb megindítója. De szörnyű nehéz volt akkor a forradalmi Oroszországnak és az akkori kormánynak egész külpolitikai helyzete.

Az orosz forradalmi kormányzatban abban az időben még résztvettek azok a demokratikus polgári pártok is, amelyek egy darabig éppen azért rokonszenveztek a forradalommal, mert tudták, hogy a cárizmus kormányzatának és a hadseregnek belső züllöttsége okozza Oroszország véres kudarcait a harctereken. Ezek a pártok most azt követelték a forradalmi kormánytól, hogy az antanthatalmakkal karöltve törekedjen Oroszország hadihelyzetének megjavítására. Ezen okból

ezek a pártok, valamint az ántánt a békét nem tartották időszerűnek, sőt azt a legnagyobb szerencsétlenségnek és nyilván az ántántállamokkal szemben való hűtlenségnek is érezték, de különösen a központi hatalmakkal megköthető különbékét tartották volna katasztrófának.

A különbéke gondolata egyébként az orosz szocialisták szempontjából sem lehetett veszélytelen. Hiszen egyrészt attól kellett tartaniok, hogy a győzelmekkel megerősödött központi hatalmak – elsősorban a vilmosi Németország – a békekötés után mégis csak az orosz forradalom ellen fogja fölvonultatni az erejét. Másrészt az orosz ellenforradalmi törekvések is természetesen a legszélsőbb sovinizta jelszavakba burkolódtak. Ezek még nagyobb erőre kaptak volna, ha arra tudtak volna hivatkozni, hogy Kerenszkyék „a mindenáron való békét” akarják. Hiszen egy esztendővel később még a bolsevisták között is nézeteltérések voltak ebben a kérdésben és a bolsevistákat is azaz vádolták, hogy „a németeknek eladták magukat”.

Ezek a meggondolások az orosz munkás- és a katonatanácsot is súlyosan foglalkoztatták és ez tükröződik abban a határozatban, amelyet a munkások és katonák tanácsának kongresszusa június vége felé elfogadott és amely határozat köteteknél világosabban mutatja azokat a szirteket, amelyek között az orosz forradalom hajója már a forradalomnak első heteiben hanyódott-vetődött.

Ebben a rendkívül érdekes határozatban többek között a következőket olvashatjuk:

„ ... A munkások és katonák képviselőinek

kongresszusa azt látja, hogy

1. a háború befejezése oly módon, hogy a hadviselő felek egyike vereséget szenvedjen, csak új háború kiindulópontját és végül a népek romlását fogja előidézni.

2. Egy különbéke a hadviselő felek egyikét erősítené és ennek számára lehetővé tenné, hogy döntő győzelmet arasson a másik fél felett, a különbéke továbbá előmozdítaná az uralkodó osztályok bitorló törekvéseit, Oroszországot nem szabadítaná meg a világimperializmus hatásaitól és megakadályozná a munkások nemzetközi meg-egyezését.

A kongresszus ennél fogva határozottan elutasít minden olyan politikát, amely különbékére vagy külön fegyverszünetre irányul” ...

„... Végül kijelenti a kongresszus, hogy ameddig a háborút a nemzetközi demokráciák fáradozásai be nem fejezik, az orosz forradalmi demokráciának minden módon hozzá kell járulnia hadseregünk harckészsége erősítéséhez, valamint ahhoz, hogy a hadsereg ereje alkalmas legyen defenzívára, valamint offenzívára, mert az orosz front veresége az orosz forradalom veresége és áldatlan csapás volna az egész nemzetközi demokrácia ügyére nézve.”

Ezt a határozatot június utolsó napjaiban hozták, tehát körülbelül azokban az órákban, amikor az oroszok fentebb közölt felhívása értelmében a stockholmi konferenciának már meg is kellett volna kezdődnie.

Érdeklenség okából csak megemlítjük, hogy júniusban a katonatanács olyan felhívást is ki-

adott, amely szerint a békekonferenciát Stockholm helyett Szentpétervárott (a mai Leningrádban) akarták megtartani. A konferencia tehát, sajnos, nem kezdődhetett el, mert az oroszoknak ez: a második határozata voltaképpen már a halasztás szándékával hozott meg. A fenti határozaton kívül az oroszok még azt is kimondták, hogy Stockholmot megelőzően előbb elmennek az ántántállamok szocialistáinak Londonban tervezett konferenciájára.

A magyar delegáció tárgyalása és állásfoglalása.

A stockholmi előkészítő bizottság azzal foglalkozott, hogy egyenként tárgyalt az egyes országok küldöttségeivel. Velünk, magyarokkal az előkészítő bizottság május 29-én és 30-án folytatta le a tárgyalásokat.

Az értekezleten a magyarországi szociáldemokrata párt a maga szerény szerepkörét illetően nem táplált illúziókat és utópisztikus elképzeléseket. Reális fölfogásról tanúskodik pártlapunknak a cikke is, amely a magyar küldöttség Stockholmba utazása alkalmából íródott. A „Szerneses utat” című vezércikkben egyebek között ezeket mondotta a *Népszava*:

„ ... Noha a szocialistákat (a nacionalizmus szellemi béklyóiba vert tömeg félrevezetésével) hazátlan bitangoknak is kiáltották ki: egyik ország szocialista pártja sem akarja, hogy az ő hazája akár most, akár a jövőben ki legyen szolgáltatva leigázó vagy szétdaraboló törekvéseknek... A magyarországi szociáldemokrácia a háború folya-

mán szigorúan tisztán tudta magát tartani a nacionalista áramlatoktól (amelyek sok helyen megferőtözték a (szocializmust) és ezzel erkölcsi súlyát gyarapította, úgyhogy mind a két irányhoz tartozó elvtársaink a mi küldötteinkben barátokat és testvéreket fognak látni, akiknek a szavára érdemes hallgatni. De azt odakünt senki sem fogja hinni a magyar szociáldemokráciáról, hogy bármiféle megállapodásnak képes legyen itthon hatalmi súlyával érvényt szerezni. Senki sem tételezhet fel ilyen hatalmi súlyt egy pártól, amelynek nincs – és a mai választójog mellett nem is lehet – parlamenti képvisellete...”

„Tán még sohasem éreztük annyira hiányát a jognak és hatalomnak mi, magyar szocialisták, mint most, amikor megbízottá inkát viszi a vonat Stockholm felé és amikor tudjuk, hogy ott Nagy-Magyarország küldöttei reális hatalomban kevesebbet fognak jelenteni, mint a kis bolgár nép, vagy akár a levert szerb nép bizalmi emberei... Szerencsés utat mégis, ti hat elvtársak. Mondjátok meg odakint, hogy mibennünk megvolt az akarat, az elszántság emberi jogaink kivívására...”

Mielőtt a magyar delegáció tárgyalásainak eredményét közölnénk, érdemesnek tartom még a következő epizódnak a feljegyzését:

Nem világotmozgató, de érdekes beszélgetés, sőt vita tárgya volt, hogy a magyar küldöttség menjen-e az osztrák küldöttséggel együtt az előkészítő bizottság elé, vagy pedig önállóan. Az öreg-Viktor Adler, az osztrák delegáció vezetője azt szerette volna, hogy velük közösen menjünk a bizottság elé, mi azonban s főkép Garami, amellet

kardoskodtunk, hogy a magyar bizottságnak külön kell tárgyalni... Emlékezetes, hogy a régi Habsburg-monarchiában a magyar külügyek közös ügyet alkottak az egész monarchiával és csak egy, azaz közös külügyminiszter volt a monarchiában. Részünkről nem közjogi szörszálhasogatás volt, de mégis az volt az érzésünk, hogy helyesebb, ha ragaszkodunk a magyar delegáció önálló fellépéséhez, így is történt tehát. De meg kell jegyezmem azt is, hogy Viktor Adler a legtermészetesebb megértéssel fogadta ezt a magatartásunkat.

Ez az incidens legfeljebb arra volt jó, hogy Adler ezúttal is szeretetreméltóságát és páratlan szellemességét ragyogtathassa. Ekkor mondotta nekünk: „Mit akartok, fiúk, a Habsburg-monarchia a mi közreműködésünk nélkül is – tönkremegy majd.”

Az előkészítő bizottsággal való tárgyalásainkat idehaza a hivatalos körök is rendkívül fontosnak ítélték. Mi sem jellemzőbb erre, minthogy a tárgyalásainkról szóló kommunikét maga a hivatalos „Magyar Távirati Iroda” adta le. Részletes volt a közlés, amely lényegében ezeket tartalmazta:

„A magyar szociáldemokrácia a haladéktalan békekötés mellett foglalt állást, ezen az általános alapon: Semmiféle annexió, semmiféle kártérítés és az összes megszállt államok teljes politikai helyreállítását követeli. Az összes elpusztított területek gazdasági helyreállítása amaz állam feladata, amelynek kötelékéhez az elpusztított vidék tartozik.

Szerbiára vonatkozóan ezt mondtuk: minthogy Szerbia kicsiny és gyöngé ahhoz, hogy saját ere-

jéből hajtsa végre újjáépítését, ehhez ugyancsak az összes nagy államok együttes; módon segítsék. A küldöttség azonkívül Szerbia számára biztosított utat követel a tengerhez és oly kereskedelmi politikát Ausztria-Magyarország részéről, amely lehetővé teszi az államok jóviszonyát.

Elzász-Lotharingia tekintetében a küldöttség megegyezést óhajt a német és francia szociáldemokrácia között. Lengyelország tekintetében a küldöttség elvileg az összes lengyel területek egyesítése mellett foglal állást.

Ausztria-Magyarország nemzetiségi kérdéseit *ne a monarchia fölosztása útján* oldják meg, hanem messziremenő demokratikus reformok, nemzeti önkormányzat és a mai államkötelék keretében szabad kulturális és gazdasági fejlődés lehetővételével.

Az „annexiók nélkül” elv a megszállt gyarmatok visszaadását is jelenti. A magyar szociáldemokrácia azt kívánja, hogy az elkövetkező békét a nemzetközi jogrend, a kötelező döntőbírósi eljárás és a tengeren és szárazföldön való leszerelés alapján építsék fel.

Azt kívánja a küldöttség, hogy a munkásvédelem és a szociálpolitika kérdéseit belevonják a béketárgyalásokba.

A küldöttség kötelezi magát arra, hogy Magyarország teljes demokratizálásáért fog küzdeni és ama kívánságának ad kifejezést, hogy a francia elvtársak a sovinszta ideológiák ellen, a német szocialisták az egyenlő választójog és a birodalmi parlamentáris rendszer érdekében már most teljes erejükkel vegyék föl a küzdelmet. ... mert a világ-

helyzet és a békelehetőségek mérlegelése arról győzte meg, hogy a demokrácia a nemzetközi politika követelménye és a gyors és tartós béke előfeltétele ...”

Ez a bő híradás tényleg tárgyilagos beszámoló arról, ami a stockholmi előkészítő bizottság két-napos tárgyalásán valóban történt. A magyar delegáció álláspontja és magatartása teljesen megfelelt annak az elvi alapnak, amelyet mint szociáldemokraták felismertünk és ugyanakkor számolt mindazokkal a politikai érdekekkel is, amelyek megvédelmzése a magyar szociáldemokráciának politikai kötelessége volt.

Hivatalos megrovási kaland.

Legnagyobb csodálkozásunkra azonban a fenti félhivatalos közlés megjelenését követő napon a Tisza-kormány – amely közben lemondott – igen mérges megrovási kalandban részesítette pártunk delegációját. Ez a félhivatalos közlemény a következő vádakot és szemrehányásokat vágta fejünkhöz:

„ ... Minden illetékes tényező rokonszenvvel fogadta a szocialisták nemzetközi érintkezésének gondolatát, szívesen látta, hogy a stockholmi értekezleten a magyar szocialista vezetők is megjelentek és a kérdés ezen megítélésében nem ingatták meg ezeket a köröket azok az egyes kisiklások, amelyek a békefeltételekkel kapcsolatos egyik-másik részletkérdésben előfordultak. Hiszen a végén is nem azon van a súlypont, hogy a stockholmi konferencia résztvevői megszabják a meg-

kötendő béke minden részletét, hanem azon a sokkal nagyobb feladaton, hogy az összes népek lelkét előkészítsék, az egyik fél megalázásával sem járó, tehát közmegnyugvást keltő és ennél fogva tartós béke számára.

Ezek a kisiklások azonban Stockholmból érkező legutóbbi hírek szerint olyan térre is átcsapnak, ahol gondolkodóba ejtenek minden hazáját szerető magyar embert. Értjük ezalatt úgy azt a meggondolatlanságot, amivel német szövetségeseinkre és Ausztriára nézve fontos kérdéseknek az illetők részéről merőben elfogadhatatlan megoldása mellett foglalnak állást, mint különösen azt a hihetetlennek látszó álláspontot, amelyet a nemzetiségi kérdésben és Szerbia kárpótlását illetően elfoglaltak.

Ami pedig a magyarországi nemzetiségek ügyét és Szerbiát illeti, igazán érthetetlen, hogy akadhat magyar ember, aki megerősíti az elnyomott nemzetiségekről legkonokabb ellenségei által terjesztett rágalmakat...”

Szóval: „kisiklások”, „meggondolatlanságok” és „elfogadhatatlan” feltételek voltak a Tisza-kormány szerint a mi stockholmi állásfoglalásainkban. Vajjon hogyan és miért? Mi volt az alapja ezeknek a megrovásoknak?

A magyar delegációnak becsületos meggyőződése volt, hogy amit Stockholmban elmondott és amit ott a magyar szociáldemokrácia békeprogramja címén kifejtett és követelt, az csak a minimuma volt annak, amit kifejezésre kellett juttatni. Ha ennél kevesebbet mondott volna a mi bizottságunk Stockholmban, akkor bizonyos, hogy szóba

sem álltak volna velünk és még bizonyosabb, hogy nem szolgáltuk volna vele Ausztriának és még-kevésbé Magyarországnak az ügyét.

De azok után, amit a húsz év óta közzétett hivatalos diplomáciai akták fölfedtek, amit az idevágó irodalom és a történeti tanulmányok azóta felhalmoztak, inkább azt a kérdést kellene fölvetni, hogy elég messzemenő volt-e annakidején a magyar küldöttség álláspontja. Hiszen ma már egészen kétségtelen, hogy a mi stockholmi szereplésünk időpontjában, tehát 1917 májusában a későbbi győztesek a Habsburg-monarchia fölött már kimondták a maguk ítéletét.

Errevonatkozóan csak egy-két olyan idézetet írok le, amelyek mindegyike kizáróan „nemzeti alapon” álló írók műveiből valók.

Olvassuk például Gratz Gusztáv most nemrég megjelent „Forradalmak kora” című könyvének 61. oldalán:

„... A délszláv törekvéseknek az ántánt körében *már a háború korai stádiumában* akadtak szószólói... Az osztrák-magyar monarchiából a külföldre menekült délszláv emigránsok 1915 áprilisban alakították meg Londonban a délszláv komitét, amely május 6-án kelt, a nagyhatalmak elé terjesztett emlékiratban a teljes délszláv államegységnek megvalósítását mondta céljának. Magyarország testéből, Horvát-Szlavónországtól eltekintve, még Fiumét, Dél-Magyarország Dráva menti részét (Baranya), a volt Vojvodinát (Bácska és Bánát) és a Stájerországgal szomszédos vendvidéket is a megalkotandó egységes jugoszláv államhoz kívánták csatolni...”

Szóval, már a háború korai stádiumában...

Vagy olvassuk dr. Pethő Sándor „Világostól Trianonig” című könyvének 173. oldalán:

„... Előrelátó elméket valósággal megszállás alatt tartott a monarchia szétmállásának réme, különösen azóta, hogy Anglia nyíltan csatlakozott a középeurópai szövetség ellenségeihez s a balkáni krízis alatt a monarchiával homlokegyenest ellenkező irányt követett.”

Az ilyenfajta nyilatkozatok – mint mondtam – 1917-ben még nem voltak ismereteseek. De a magyar szociáldemokrácia stockholmi delegációja, a realitásokkal számolva, olyan békét követelt, amely egyrészt számol az ellenfél jogosultnak látszó igényeivel, másrészt azonban a bizottság a leghatározottabban ragaszkodott ahhoz, hogy *Austriát és Magyarországot nem szabad feldarabolni*. Tökéletesen igaza volt a *Népszavának*, amikor a delegáció védelmében többek között azt írta 1917 június 19-én:

„... Amikor Szerbia népét fel akarjuk (segíteni nemzetközi alapon a koldusságából, akkor ezzel nemcsak nemzetközi kötelességet teljesítünk, hanem a szó jó értelmében vett hazafias szempontot is érvényesítünk. Az elégedett Szerbia egyben Magyarország területi épségének a szerbektől lakott Dél-Magyarország sorsának biztosítását is jelenti.”

Sajnos, némely hivatalos körök akkor sem láttak tovább az orruknál, vagy azt hitték, hogy sovíniszta demagógia és erőszak többet jelentenek, mint a történelmi realitásoknak, vagy a valóságos erőviszonyoknak felismerése és figyelembevétele.

Hogy is mondotta az 1848-as magyar események egyik szereplője évtizedekkel ezelőtt:

„ ... Kövessük 1851-ben a tanácsot, amelyet Széchenyi 1842-ben adott, de amely akkor a közvélemény által indignációval visszautasították.

A magyar már ezentúl bármily fordulatot veendjenek ügyei, a buzgalmat, melyet ő legdrágább kincsének, az anyanyelvnek megvédésére szentelt, ne kárhoztassa, midőn más ajkúak sorai-ban szintén felleli.” (Báró Kemény Zsigmond: „Egy szó a forradalom után.” 384. oldal.)

Nyolcvan esztendő múltán a monarchia „illetékeseinek” igazán illett volna megszívlelni azt, aminek figyelmenkívülhagyását mi, „hazátlan” szociáldemokraták súlyos hibáink tartottunk volna – 1917-ben! De magunk sem hittük volna Stockholmban, hogy két esztendővel később a történelem ennyire igazol majd bennünket.

A német szociáldemokrácia Stockholmban.

A dolgok teljességéhez tartozik még annak a főlemlítése, hogy milyen sok minden múltott Stockholmban a német elvtársak állásfoglalásától.

Az ántántállamok szociáldemokrata pártjai, de különösen a franciák a német elvtársakkal akkoriban mondhatni igazi haragot tartottak. Ez elsősorban a német párt többségi frakciójára, Scheidemannékra vonatkozott.

Fentebb már kifejtettem, hogy a német párt csak a háború legelső heteiben volt egységes és csakhamar, sajnos, három frakcióra szakadt. Franciaországban viszont a nálunk is jólismert Longuet

elvtárs vezetésével ugyancsak már a háború első idejében megalakult egy kisebbség Renaudelék úgynevezett hazafias frakciója ellen.

A francia szocialista többség állandóan azzal vádolta a németországi párt többségét, hogy magatartásával, főként a hadihitelek további megszavazásával azonosítja magát a vilmosi, a porosz junkerek Németországával és ezért a francia többség állandóan halogatta a Stockholmba való utazást. Ezért függött igen sok a német többség stockholmi magatartásától.

Mondhatjuk, hogy a legtöbb kérdésben a német delegáció stocholmi állásfoglalása a szocialista követelményeknek teljesen meg is felelt. Ők július 16-án tárgyaltak az előkészítő bizottsággal. Felfogásukat emlékiratban foglalták össze, ennek az emlékiratnak a lényeges pontjai így szóltak:

A német párt feltétlenül hajlandó résztvenni a stockholmi általános békekonferencián. Sajnálattal utal azokra a sikertelen kísérletekre, amelyeket folytatott abban az irányban, hogy a francia és az angol szocialistákkal érintkezésbe juthasson. Helyesli az annexió- és kárpótlás nélküli békét, úgy, ahogy azt az orosz munkás- és katonatanács is megformálta. Ausztria-Magyarország nemzetiségi kérdésében a német párt csatlakozik a magyar és az osztrák delegáció álláspontjához.

Általában mondhatjuk, hogy a szocialista nemzetközi politika kérdéseiben a német delegáció álláspontja a legtöbb kérdésben helyes volt. Azonban egy-két pontban mégis mutatkoztak némi kétségek, így idegenkedést kelthetett a francia és különösen a belga szocialistáknál a német emlékirat-

nak egyik kitétele, amely azt mondta, hogy „senkit nem hajlandó egyoldalúan kötelezni a háború területén okozott károk helyrehozására”. De megemlítendő, hogy a németek ehelyett a nemzetközi hozzájárulást javasolták. Volt azután a memorandumnak: még egy következő javaslata is: „Belgium ne legyen ise Németország, se Franciaország, vagy Anglia vazallusa.” Ebből arra lehetett következtetni, hogy a német szocialisták Belgium teljes politikai visszaállítását hajlandók bizonyos feltételekhez kötni. Azután célzás volt a memorandumban az ántántállamok által elnyomott gyarmatok helyzetére. Végül utalt az emlékirat arra, hogy „Elzász-Lotharingia sohasem volt önálló állam. Elzász legyen egyenjogú német szövetséges ország”.

Ez az utóbbi pont különösen aggodalmas lehetett, mert itt például a francia szocialisták hivatkozhattak arra, hogy Marx és Engels már 1871-ben mondtak súlyos ítéletet Bismarcknak arról a cselekedetéről, amellyel a porosz-francia háború után Elzász-Lotharingiát annektálta. Marx már akkor is új háborúnak a csiráját látta Bismarckéknak ebben a cselekedetében. Azt írta erről:

„... Ha a fegyverek szerencséje, a siker elkapotottsága és a dinasztikus cselszövények Németországot francia terület elrablására csábítják, akkor csak két út nyílik előtte. Vagy nyilvánvaló szolgájává válik az orosz terjeszkedő törekvéseknek, bárminemű követkevésekkel járjon is az, vagy pedig rövid nyugalom után új „védelmi” háborúra kell készülnie, nem ama újsütetű „lokalizált” háborúra, hanem faji harcra a szlávok és románok

szövetkezett faja ellen. (Marx: „A francia polgárháború.”)

Az utóbbi néhány pontban tehát a német delegáció elvi állásfoglalása lehetett volna szabatosabb. Viszont aki ebből kifolyóan szemrehányással akarná illetni a német pártot, az gondoljon arra, ami a háborút követő másfél évtized alatt fejlődött ki Németországban. Hiszen még így is a nacionalista és sovíniszta demagógiának az volt a német szociáldemokrácia elleni legvonzóbb jelszava, hogy Németország háborús győzelmét a német szociáldemokrácia akadályozta meg és ő volt a német nemzet „orgyilkosa”. Hát még ha nem mutathatott volna rá a német szociáldemokrácia ezzel szemben arra, hogy ő Stockholmban igenis védelmezte a német nép és a német birodalom érdekeit.

Közben az oroszországi demokrata pártok és különösen a szociáldemokraták politikai nehézségei még egyre szaporodtak. Az orosz forradalomról 1917. év elején még úgylátszott, hogy a stockholmi akció hatalmas módon elő fogja mozdítani, később kiderült, hogy az orosz forradalom hullámszája, állandó belső lángolása inkább akadályozójává vált a konferenciának. A dolgoknak ezt a fejlődését a fentebb közölt orosz határozatok ismertetésével ki is mutattuk. A konferencia plénumának összeülése ilyenformán egyre halasztódott, míg végül egyáltalán nem volt megtartható. Néhány hónappal később az 1917 októberben uralomra jutott bolsevisták már megkötötték a központi hatalmakkal a különbékét. Igaz, hogy a bol-

sevisták egy részének – Trockijnak, Sztálinnak és másoknak – nagy ellenkezése mellett.

Főként ezért maradt Stockholm a szocialista békevágyának csak éppen nagy történelmi emléke és az 1917. esztendőnek nagy reménysége.

Ha annak az okát, hogy miért nem sikerült Stockholmban a kitűzött célt 1917-ben elérni, ha ezt az okot egy mondatban akarnók összefoglalni, akkor helyesnek fogadhatjuk el Kumfi Zsigmondnak a *Szocializmus* akkori cikkében megformulázott következtetését:

„ ... Nyugat- és főként Közép-Európa igazi demokratizálása volt Stockholm igazi problémája. 1917-ben sem volt még a demokráciának elegendő ereje a döntő európai országokban.”

III. A felozlás víziója

Az 1917. esztendőnek még egy utazásáról, illetve konferenciájáról kell itt beszámolni. Ez a konferencia talán valamennyi ilyenfajta élményeim közül a legszomorúbb.

Késő ősszel, már közel karácsony táján Bécsből kaptunk meghívót, hogy vegyünk részt egy megbeszélésen. A pártvezetőség Kalmár Henrik, a németajkú elvtársak mozgalmának egykori vezetőjével együtt engem küldött ki erre a megbeszélésre. A konferencia színhelye az osztrák Reichsrathnak, a parlamentnek 7. számú termében volt, amely az osztrák szociáldemokrata párt parlamenti frakciójának tanácskozási szobája volt.

Emlékezetemben ott látom az értekezleten az elnöki székben a törődött, görnyedttestű Adler Viktort, a II. Internacionálé egykori büszkeségét. A külső kép sivár és szomorú volt. Bécs éhező és szörnyen szenvedő lakosságával akkor már valósággal az ostromlott várhoz hasonlított. Adler már csak fizikai erejének utolsó maradványai felett rendelkezett. Szimbolikusan, szinte ő maga is úgy ült ott közöttünk, mintha egymaga szenvedné annak az ostromlott város millió bajának és gondjának minden szegénységét és minden kétségét. Adler súlyos asztmában és úgy tudom, más

betegségben is szenvedett. Válogatottan óvatosnak kellett volna lennie a táplálkozásban. Nyilván ezt a külön gondosságot akarta jelképezni, hogy az öreg, (szegény, ott az értekezleten töpörtyűt csipegetett stanicliból, mintha csak valami finom csemegét kóstolgatna.

De Bécsben akkoriban már a töpörtyű is csak „a protekciósoknak” jutott, Szörnyen koplaltak az egész városban. Emlékszem, elég rendes szállodában vettünk lakást, de reggelire a szokásos „komplett”, vagyis teljes reggeli helyett feketekávé t kaptunk oldott szacharinlével cukor helyett. Hozzá száraz, fekete kenyeret. Megtörtént akkoriban, hogy néha felvittem Budapestről egy-egy kiló lisztet az ismerősöknek, úgy fogadták, mintha egy-egy kiló gyémántot hoztam volna ajándékba, Emlékszem egy elvtársunkra, aki az orosz vagy az erdélyi frontról Bécsbe menet Budapestről egy rúd szalámit vitt magával és órákig mesélte élvezettel, hogy milyen nagy lesz ennek az ajándéknak a keletje Bécsben.

Természetesen Budapesten is voltak nagy élelmezési bajok, ha nem is ekkorák, de mégis már itt is elég nagy gondot okoztak. Erdélyi Mór elvtárssal, az Általános Fogyasztási Szövetkezet akkori igazgatójával eleget jártunk Windischgrätz herceghez, aki akkor közéletmezési miniszter volt. Állandóan hosszas tanácskozásokra és heves, erélyes követelődzéseinkre volt szükség, hogy biztosítsuk a munkások fogyasztási szövetkezetének azokat a szükségleti cikkeket, amelyeket már csak a kormány közbenjárásával lehetett megszerezni. Windischgrätz állandó tanáctalanságáról a leg-

jobb nem beszélni. Mégis, ismétlem, a bécsi nyomorúsághoz és az ottani általános koplaláshoz képest itt Budapesten még mindig jobb volt az élet.

Visszatérve a bécsi értekezletre, a külső környezet, a szűkösen világított parlamenti tanácskozásosza, általában az egész kép szomorú és lehangelő volt. Nagyon érezhető volt a föloszlásnak a közeledte. Az értekezlet célját és tárgyát dr Kari Benner elvtárs, a későbbi osztrák kancellár ismertette. Renner azt magyarázta, hogy beszélni kellene most már arról, mi lesz, ha a monarchia a háborút elveszti, mi lesz, ha széthull, mi lesz, ha az osztrák - magyar birodalomnak vagy tízfajta népessége és nemzetisége, 56 millió lakossága ahelyett, hogy az eddigi meglehetősen egységes gazdasági területen valami megfelelő újat alkosson, ehelyett majd egymás elleni gyűlöletében egymást fogja marni és zúzni, mint ahogy ez 1848-ban is megtörtént. Hiszen akkor is ahelyett, hogy a monarchia népei a Habsburgok abszolutizmusa ellen közösen fölléptek volna, ahelyett egymás ellen hadakoztak és acsarokdtkak. Hiszen 1848-ban is németek a csehek ellen, csehek a németek és magyarok ellen, a horvátok a magyarok ellen, olaszok a németek ellen, szóval valamennyi valamennyi ellen hadakozott. így következhetett be 1848 után is, hogy a Habsburgok híres, régi kormányzati elvüket a „Divide et impera” – oszd meg őket és uralkodjál felettük – ezt az elvüket akkor is alkalmazhatták és ezzel a taktikájukkal akkor is győzhettek a monarchia népei fölött, akik azután szabadságmozgalmaikban sorra elbuktak.

Amint látjuk, Renner valóban látnoki módon

a sors problémáit tűzte ennek az értekezletnek a napirendjére.

Az is megállapítható, ha volt a régi monarchia 56 millió lakosa közül egyetlen ember illetékes ezeknek a sorskérdéseknek a fölvetésére, úgy valóban Renner volt ez a férfiú. Renner az ausztriai népek egymáshoz való viszonyának kérdésében a tágabb értelemben vett nemzetiségi kérdésnek – állandó művelője, Ottó Bauerrel együtt –, mondhatni szakértője volt. Ez a két férfiú egészen új iskolát teremtett ezeknek az elméleteknek a terén. Számtalan tudományos művében Renner továbbfejlesztője volt a nemzetiségi kérdésnek a marxi világszemlélet alapján.

Elészséges itt megemlíteni Renner egyik könyvét, a „Grundlagen und Entwicklungsziele der Oesterreich-Ungarischen Monarchie”, vagy Bauernek „Nationalitätenfrage” című munkáját. Ez a két alapvető mű is elészséges ahhoz, hogy méltányolni tudjuk ennek a két férfiúnak szellemi alkotásait ezekben a sajátos kérdésekben.

A régi habsburgi monarchia szinte klasszikus területe volt a nemzetiségi bajoknak és villongásoknak. A helyzet nem sokkal volt jobb a régi monarchiában, mint a sötétnek nevezett Balkánon. A Habsburg-monarchiában tíz-tizenegyfajta nép úgy került egymás mellé, szinte mondhatnók egymás nyakára – ahogy elmúlt századokban a Habsburgok birodalmukat hódítás, házasság vagy egyéb módon Európának ezen délkeleti részén megalapozták és állandóan terjesztették és kerekítették.

Így jutottak az egyes népek és nemzetiségek

a Habsburgok abszolútizmusának vasabroncsai közé. Ezeknek a nemzetiségeknek ezernyi problémájáról végezték Renner és Ottó Bauer történelmi kutatásokat, gyűjtöttek adatokat és tudományos ismereteket és ezek alapján alkották meg a nemzetiségi probléma modern elméletét. Ez a két férfiú a délkelet-európai nemzetiségi tűzfészeknek igazi politikai föld- és néprajzát alkotta meg. Mi szocialisták a két tudósnak a könyveiből tanulhattuk meg igazán a régi Habsburg-monarchia és a Balkán népeinek és néptörzseinek történetét a feudalizmus korszakától a modern kapitalizmus koráig.

Mély történelmi kutatások alapján megmutatták, Renner és Bauer, hogy a modern kapitalizmusnak *piacokért való küzdelmében* hogyan fejlődtek a történelmi múlttal nem bíró népek történelmi nemzetté, vagy hogyan ébredtek *nemzeti álmukból újból nemzeti öntudatra*. Megvilágították Renner és Bauer, hogy ez az ébredés hogyan hatotta át az egyes népek keretében előbb az egyes intellektuális rétegeket és foglalkozási ágakat, majd az egész népet, s hogy ebben a nemzeti öntudatra való ébredési folyamatban hogyan találták magukat szemben az egyes nemzetiségek a többiekkel, akiket az abszolútizmus a maga céljai szolgálatában úgyannyira kihasznált, szembeállított és uszított egymás ellen.

Így tanulhattuk meg ennek a két tudósnak munkáiból, mi is volt az igazi rugója és értelme azoknak a majdnem száz esztendő betöltő vad nemzetiségi dulakodásoknak, amelyeket a monarchia népei egymás ellen folytattak. Láthattuk,

miért történt, hogy itt-ott egy német vagy cseh-szlovén, vagy olasz gimnáziumi osztály felállítá-sáért, vagy akárcsak egy vegyesnyelvű uccai fel-iratos tábla miatt hónapokig obstrukció folyt az osztrák Reichsratban, vagy ököltre mentek ott a nemzetiségek képviselői, vagy kényszerszünete-ket tartott a parlament és a császár végül is min-dent, amit a parlamenttől alkotmányos úton meg nem kaphatott, elvette a parlament megkerülésé-vel, legtöbbször az alkotmányosnak nevezett hír-hedt 14. § alapján.

Végül különösen Renner megmutatta számta-lan könyvében, cikkében és parlamenti beszédé-ben, hogy a mai kapitalista társadalmon belül ezeket a viszálykodásokat csak úgy lehetne meg-szüntetni, ha módot adnak arra, hogy a monarchia területén élő különböző népek politikai, társa-dalmi, de *különösen kultúréletüket* a legteljesebb demokrácia és autonómia, vagyis a legteljesebb önrendelkezési jog alapján tudják berendezni.

Csakhogy a régi monarchia ügynevezett ille-tékesei sem Rennerre, sem Bauerre, sem más lelki-ismeretes és becsületes tanácsadóra nem hallgattak. Mindössze annyi eredménye volt ennek a fölvilá-gosító munkának és agitációnak, hogy Ausztriá-ban bevezették az általános választójogot, ezt is azonban jó negyven esztendővel később, mint-ahogy Bismarck tette Németországban. Az álta-lános választójognak az osztrák parlamentben való bevezetése bizonyos idő multán kétségtelenül gyökeres változást eredményezett volna az egyes tartományok közigazgatásában és egész politikai életberendezésében is. De amikor nagysokára –

1907-ben – az általános választójogot bevezették, már késő volt. Ausztriában minden látó ember azon a fölfogáson volt, amelyet Viktor Adler elvtársnak egyik kedvenc szavajárása úgy fejezett ki, hogy: „Mi, osztrákok mindenről legalább egy nappal elkésünk.” Egy mai magyar történetíró szerint is:

„A monarchián kívül általában az a közvélemény uralkodott, hogy Ausztria- Magyarország nagybeteg, csaknem annyira elaggott, mint uralkodója.” (Pethő: „Világostól Trianonig”, 135. old.)

Sőt, vannak újabb adatok, amelyek szerint Bismarck – a későbbi „hú szövetséges” – már 1866-ban a monarchia halálára spekulált. „Mondja meg Türnek – írja Bismarck 1866 július 30-án – ezúttal békeszünet, az erőket és az eszközöket őrizzük meg a jövő számára...” (Hermann Wendel: Bismarck és Szerbia 1866-ban.)

Az osztrák politikai pártok között talán a szociáldemokrácia volt az egyetlen, amely abban a fölismerésében, hogy a nagyobb gazdasági egység inkább érdeke a munkásosztálynak is, mint az egymás ellen acsarkodó számos kiskirályság, a maga területén legalább mindig arra törekedett, hogy a nemzetiségek között megteremtse az együttműködés lehetőségét a demokratikus önrendelkezés alapján. Emlékezetes, hogy az osztrák szociáldemokrata párt már 1899. évi brünni pártkongresszusán olyan pártszervezeti szabályzatot fogadott el, amely a párton belül minden nemzetiségnek megadta az autonóm alapon való pártszervezkedés jogát. (A magyarországi szociáldemokrata pártban 1905-ben ezen sorok írójának indítványára alakul-

tak meg az egyes *nem magyarajkú elvtársak országos bizottságai* az új pártszervezeti szabályzatnak a szakasza alapján.)

Visszatérve a fentebb említett 7. számú teremben tartott értekezletre, ismételnem (kell, hogy az bizony már csak szomorú és lesújtó érzéseket váltott ki a résztvevőkből. A cseh elvtársaik nem is jöttek már el az értekezletre, a lengyel elvtársak ott voltak és nagyon erélyesen, természetesen teljes állami függetlenségüket követelték és így tovább.

Ottó Bauer elvtárs éppen akkor jött haza az orosz fogságból, amelyből a forradalom szabadította ki. Letört, kedvetlen és nagyon ideges volt. Emlékszem azzal vágta el a vitáikat, mondván, ha minden nép elszakad Ausztriától, hát akkor mi ausztriai németek is egyszerűen csatlakozunk anyanemzetünkhöz, csatlakozunk Németországhoz ... Azonban már két évvel később láthattuk, hogy a győzők diktátuma következtében az osztrákoknak Németországhoz való csatlakozása sem ment olyan simán, mint ahogy Bauer gondolta. Azaz, hogy még a mai napig is egyáltalán nem vált lehetségessé.

Az értekezlet szörnyű nyomott hangulatban végződött és ugyanilyen lehangoltan, kétségek között utaztunk Bécsből haza. Visszaemlékszem Garaminak azokra a szavaira, amelyeket még az 1910. évi kopenhágai kongresszuson mondott, amikor ez a kongresszus az osztrák szakszervezetek konfliktusát, az úgynevezett cseh szoperatisták különválási kérdését tárgyalta. Akkor mondotta Garami főlészólalásában, hogy: „nekünk magyaroknak nem

közömbös a kérdés, mert az az érzésünk, hogy Ausztria jelene, Magyarország jövője”.. «

A felszínesebb szemlélődés szerint a magyarországi nemzetiségi kérdésnek nem voltak olyan kiélezett pontjai, mint amilyeneket Ausztriában láttunk. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez csak látszat volt. Magyarországot is már régen rágta és porlasztotta a nemzetiségi kérdésnek nevezett betegség. A már ismételten idézett írónak, Pethőnek könyvében olvassuk ezeket a sorokat:

„ ... Tisza Kálmán egykori miniszterelnök 1875-ben azt mondta Polit Mihálynak és Miletics Szvetozárnak a képviselőházban, hogy szerencsések, miszerint a nemzeti és nemzetiségi állam közt ott tesznek különbséget, ahol őket a törvényhozói immunitás védi. ... Lassanként háttérbe szorult az az európai látkörű nemzetiségi politika, amely a kiegyezés államférfiainak szellemében nagy események és szörnyű tanulságok üllőjén kalapálódott az 1868-i törvénycikkellyé... Ez a rendszer Tisza utódainál már odáig tökéletesedett, hogy nem volt hajlandó tudomást venni hivatalosan a nemzetiségi kérdéstről olyan államban, amelynek polgárai többségben nem magyarfajúak voltak... Áthatotta az a meggyőződés, hogy a magyar nemzet jövője biztos alapokon nyugszik, ha magyar többségi parlamentje van”... (91. oldal.)

A könyvnek egy másik helyén olvassuk:

„ ... Magyarországnak geológiai történelme mindent megadott állami integritásának, emberi történelme azonban igen-igen mostoha lévén, néprajzi egysége nem alakulhatott ki, illetve megbomlott a történelem folyamán.” (250. oldal.)

Magyarországnak a modern kapitalizmus irányában való fejlődése ezeket a lappangó irányzatokat ugyanúgy kiváltotta és állandóan erősítette, akár csak Ausztriában. És nálunk ugyancsak nem igyekeztek az illetékes kormánytényezők arra, hogy komolyan egyengessék a kiegyenlítésnek az útját, ami természetesen Magyarországon is csak az idejekorán intézményesített demokráciával vált volna lehetővé. Ellenkezően, nem egyszer a magyar anyanyelvű tömegek demokratikus választójogának a megtagadását is azzal indokolták, hogy a demokratikus választójog a nemzetiségeket juttatná meg nem érdemelt túlsúlyra.

Természetes tehát, hogy a nemzetiségi probléma ha nem is annyira nyíltan, mint Ausztriában és ha a fejletlenebb viszonyokhoz képest csendesebben, mint odaát, de mégis az idők folyamán elvégezte a maga porlasztó munkáját. Olyan világtörténelmi fordulópontokon pedig, mint amilyen a világháború volt, a nemzetiségi kérdés Magyarországon is az állam területének szétrobbantására vezetett. Ez a folyamat jóval az októberi forradalom előtt érlelődött és feleződött ki ennyire.

Románok, tótok, horvátok még a háborúelőtti évtizedekben ápolták komoly kapcsolataikat az ország szomszédságában élő anyanemzeteikkel. Mikor a világháború kimenetele valószínűvé vált, akkor Gratz, volt magyar külügyminiszter a tótoknak a háború utolsó esztendejében való magatartásáról írja „Forradalmak kora” című könyvének 54. oldalán:

„ ... A fiatal emberek... többségben voltak és hozzájuk csatlakozott a nagy tekintélynek örvendő

Hlinka Andrásig, aki határozottan amellet foglalt állást, hogy a tótok bontsák föl a Magyarországgal fönnálló ezeréves házasságot és menjenek a jövőben a csehekkel.”

Ezek a gondolatok vetődtek föl az emberben a bécsi értekezlet kapcsán már 1917 őszén. Joggal nevezem tehát ezt az értekezletet a legszomorúbb összejöveteleink egyikének. Az érzésünk akkor már az volt, hogy kivezető út nincs, hogy közeledik a kataklizma, a menthetetlen összeomlás és összezúzás. Egyébként újból elmélkedhettünk azon is, hogy vajjon tényleg mi magyarországi szociáldemokraták voltunk-e azok, akik néhány hónappal azelőtt a stockholmi konferencián „kisiklásokat” követtünk el és mi voltunk-e, akik ott hangoztatott fölfogásunkkal, csúnyán túllöttünk a célon.

IV. Viharok a belső fronton

Közben idehaza már 1917 tavasza óta az ország belpolitikai frontján is mély változások érlelődtek és nagy viharok közeledtek.

Május végién alig értünk ki Stockholmba, sőt már a német-svéd határon olvashattuk, hogy gróf Tisza István magyar miniszterelnök lemondott. Tisza Istvánról köztudomású, hogy még a világháború alatt is milyen makacsul kitartott az általános, titkos választójog elleni küzdelmében. Ezek a választójogi harcok sokkal közismertebbek, sem hogy hosszasabban kellene velük ezen a helyen foglalkozni. Annyit azonban mégis meg kell jegyezni a kortársak számára, hogy a magyar politikának nem volt szomorúbb emléke, mint az a meg nem értés, amelyet Tisza István a magyar dolgozó népnek ezzel a követelésével szemben tanúsított.

A magyar nép demokratikus jogának a követelésében Tisza István brutálisan hajthatatlan volt. Semmiféle fajta argumentumok nem voltak rá hatással. Nem hajolt meg a háborúban az előtt a döntő érv előtt sem, hogy aki jó katonának, az legyen jó választópolgárnak is. Hiába pusztultak el százezren és százezren a csatatereken olyanok, akiket idehaza nem becsültek annyira, hogy felvegyék őket a választók lajstromába.

Pedig Tiszáról meg lehet állapítani, hogy a magánérintkezésben meglehetősen emberséges és

elég mélyen gondolkodó, jellemes férfiúnak a benyomását tette. Csak a demokratikus népjogok dolgában maradt reménytelenül reakciós a világfölfogása. A háború alatt többször jártam Tisza Istvánnál a munkásokat érdeklő ügyekben, többször tanácskoztunk nála Jászai elvtárrsal, a szakszervezetek vezetőjével együtt a „munkásság aktuális napi kívánságairól. „Ki tudta, hogy háború lesz”, „Ki akarta ezt a rettenetes háborút?” – mondogatta ilyenkor Tisza... Az azóta nyilvánosságra jutott diplomáciai akták Tisza Istvánra vonatkozóan annyit derítettek ki, hogy ő a legelső koronatanácsos valóban ellenezte a háborút, de viszont kiderült az aktákból az is, hogy az a módszer, amelyet ő Ferenc Ferdinánd volt trónörökös meggyilkolása után ajánlott, – szintén csak háborúra kellett, hogy vezessen.

1917 májusában már IV. Károly király is keveselte azt, amit Tisza István a választójogi reform területén engedélyezni hajlandó volt. Károly király is keveselte, hogy csak a vitézségi érmeikkel díszített katonák kapjanak választójogot, és hogy csak ennyiből álljon a választójogosultak körének a kibővítése. De Tisza még akkor sem engedett és inkább lemondott.

Mint érdekes epizódot, megemlítem ezen a helyen, hogy mialatt Stockholmban tárgyaltunk, ott magához kéretett minket Fürstenberg gróf, a monarchia akkori stockholmi követe. Garamival voltam Fürstenbergnél. Szinte feltűnő volt, hogy a követ alig érdeklődött a külpolitikai dolgok iránt, hanem főként a magyar *belpolitikai kérdések érdekelték* és főként Tisza István szerepéről és maga-

tartásáról folytatott velünk többórás beszélgetést. A monarchia követének bizony nem mondhattunk sok jót a Tisza-féle politikáról és annak hatásairól és illet alig is tudott a követ Bécsbe jelenteni.

Tisza István akkori lemondásával kapcsolatban egyébként még egy derűs epizódra emlékszem, amely az azóta elhunyt Jászai elvtárs személyéhez fűződik. Ugyanis Jászai valamivel később ért Stockholmba, mint én. Ennek következtében Tisza lemondásáról már többet is tudhatott. Viszont Weltner és Kunfi már előbb érkeztek Stockholmba, de már Jászai is előbb találkozott velük Stockholmban, mint én. Mikor Weltner és Kunfi megítkérdezték Jászeitől, hogy mi újság odahaza, az öreg egykedvűen azt mondta, hogy semmi. Tisza bukását mégcsak meg sem említette, úgy-hogy Weltner és Kunfi csak tőlem tudták meg a magyar politikának ezt a kétségtelenül elsőrendű nagy szenzációját. Amikor azután összetalálkoztunk valamennyien, bizony szegény Jászai elvtársnak a rossz riportszolgálat miatt volt mit hallgatnia ...

*

A háború első éveiben a kormányzat olyan csendet kényszerített a politikára, de különösen a munkásságra, hogy ínég az évente szokásos május elsejei ünnepet sem tudtuk megtartani. De 1917 május elsején már más szelek fűjdogáltak. Hiszen Oroszországban már március eleje óta forradalom volt. Ilyen körülmények között egyetlen pillanatig sem gondoltunk többé másra, mint arra, hogy a csendből elég volt és hogy május elsején igenis demonstrálni fogunk.

Az ünnepély előkészítése folyamán utasítást kaptam a pártvezetőségtől, hogy lépjek érintkezésbe dr. Vadász Lipót akkori igazságügyi államtitkárral – Tisza István jobbkezeivel. Az volt megbízatásom, közöljem az államtitkárral, hogy május elsején minden körülmények között ünnepelni fogunk. Vadász Lipót, akiről különben meg kell állapítani, hogy a legképzettebb politikusok típusából való volt, a helyzetet nagyon gyorsan megértette. Néhány napi haladékot kért, hogy választ adhasson arra, amiről beszélgettünk, mondván, hogy előbb a miniszterelnöknek kell részletesen referálnia. De – már néhány óra múlva közölte velem, hogy május elsejei elhatározásunkat – Tisza István is tudomásul vette...

És 1917 május elsején valóban többszertendi ránkényszerített csend után a városligeti kerti vendéglők megint visszhangozták a munkásság május elsejei követeléseit és jelszavait. A május elsejei ünneplés már fél ígéret volt a szocialista munkásság számára, hogy a régi jogtalansága véget ért, s hogy a háborús szenvedések sem tarthatnak már soká.

Képzeltető, hogy a május elsejei gyűlések hangulata, valamint a beszédek tartalma már elég tüzes és paprikás volt. A beszédekből azonban még semmi sem kerülhetett a lapokba, vagy csak alig valami, mert a cenzúra még erősen dolgozott. A Népszavában ott, ahol a beszédek szövegének kellett volna következnie, csak fehér foltok meredtek az olvasó elé. A fehér foltokon csak: ennyi állt: „Következett X. Y. elvtárs ünnepi beszéde... A cenzúra 100 sort törölt.” Megemlíthetem példakép-

pen, hogy Weltner elvtárssal szemben rekordot értem el, amennyiben az 1917. évi Népszava közlése szerint a cenzúra Weltner beszédéből 104 sort törölt, az enyémből pedig – 105 sort. Tehát egy egész sorral vezettem. Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy Weltner kevésbé energikusan vagy kevésbé jól beszélt volna, mint én ...

A magyar munkásság akkori hangulatára egyébként jellemző, hogy a május elsejei egynapos demonstráció már nem is elégitette ki. Különösen felbőszítette őket a nagy gyámkodás, amelyet a rendőrség május elsején tanúsított. Az izgalom nem tudott lecsendesedni és így történt, hogy másnap, május 2-án is tüntettek a munkások, mégpedig olyan formában, hogy délelőtt 11 órakor az ország valamennyi nagyobb üzemében egyórás munkaszünetet tartottak, valamennyi gyárból a munkásság memorandumot küldött a kormányhoz, a (memorandumban sürgette a választójogi reform törvénybeiktatását. A kormány pedig még akkor is, 1917 tavaszán, a világháború harmadik esztendejében és az orosz forradalom kitörése után még mindig jónak látta, például ennek az említett memorandumnak a cenzúra által való letiltását.

Néhány héttel később már Eszterházy Móric gróf kormánya állt az ügyek élén. Ez a kormány tudvalevően a választójogi program alapján állt és azt hirdette, hogy a legsürgősebb és legfőbb teendőjének tekinti az általános, titkos választójog törvénybeiktatását.

Stockholmból még nem is értünk haza., amikor közben a munkásság a demokratikus polgársággal együtt százezrekre menő tömeg részvételé-

vel nagy választójogi tüntetést rendezett június 8-án. A közhangulatnak gyors tempóban való radikalizálódására mi sem jellemzőbb, minthogy ekkor már Budapest főpolgármestere, Bárczy István vállalkozott arra, hogy a választójogi tüntető gyűlés memorandumát személyesen adja át a királynak.

Ennek a demonstrációnak igen nagy volt a visszhangja mindenütt, A stockholmi nemzetközi békekonzferencia előkészítőbizottsága is üdvözlőtáviratot küldött az emlékezetes gyűlésnek.

Most már megindultak és feltartóztatlanul követtek egymást a gyűlésezések és tüntetések a legkülönbözőbb formában. Itt csak a leghatásosabb demonstrációk egyikét akarom megemlíteni. Ez a tüntetés az Eszterházy-kormány jövetelének miny árt mézesheteiben, június 21-én történt az Országház előtt, a mai Kossuth Lajos téren. Régebben minden nagyobb tüntetés alkalmával ugyan a parlament elé igyekezett a munkásság, de azt megközelíteni csak nehezen tudta, mert a rendőrség ott mindig példátlan erős ellenállást fejtett ki. Nemcsak rendőrség, de katonaság, gyakran huszárság, gépfegyveres osztagok vonultak fel, valóságos haditábor alakult a parlament előtt olyankor, amikor a munkásság arrafelé igyekezett. Rendszerint csak a Szabadság térig jutottunk el, a parlament elé pedig emlékezetem szerint csak 1905-ben, a híres szeptember 15-i tüntetés alkalmával jutottunk, nem szólván arról a híres 1912. évi május huszonharmadiki tüntetésről, amikor a tüntető tömeg tényleg a Kossuth Lajos térig tudott előnyomulni.

Az Eszterházy-kormány jövetele után, tehát június 21-én, juthatott a munkásság ismét a par-

lament elé. Óriási lelkesedést váltott ki a tömegek-ből a megszámlálhatatlan, nagy sokaság, amint hallgatta rögtönzött szónoklatainkat. Ezeket a szónoklatokat másnap már a Népszava is közölhette, mert a cenzúra közben megenyhült. Emlékezetes marad az is, hogy a parlament épületének a Kossuth tér felé néző erkélyén egyszerre csak megjelent Eszterháznak, a fiatal miniszterelnöknek és Vázsonyi Vilmosnak, a választójogi miniszternek az alakja. A rég óhajtott választójogi reformnak ezt a fajta ígétét a parlament elé összegyűlt tömeg nagyobb ujjongással fogadta, mint talán magát a törvényjavaslatot.

De milyen tragikum, hogy a választójog a magyar politikai reakció zátonyainak sokaságán mindig, újra és újra megfeneklett. A legünnepélyesebb ígéretek és a legsokatmondóbb biztatások ellenére a reformból még mindig nem lett semmi, csak a politikai káosz halmozódott a rohanó események útján. Ment minden a maga régi, előre nem jutó útján, a végzetes 1918-as esztendőbe.

V. A fölbomlás felé

1918 januárjában már a bresztlitovszki béketárgyalások álltak a világesemények központjában. Bresztlitovszkban kellett eldőlnie, hogy vajjon sikerülnek-e legalább azok a béketárgyalások, amelyeket a közben uralomra jutott orosz bolseviszták kormánya indított meg a központi hatalmak kormányaival. Most már mindenki érezte, hogy bármint végződjenek is ezek a tárgyalások, a világháború – halálos sebet kapott.

Csakhogy a bresztlitovszki tárgyalások borzasztó lassú tempóban folytak. Szörnyű lassan ahhoz képest, hogy mennyire a türelmének végére jutott már nemcsak az orosz nép, de minden más háborúskodó államnak a munkássága is. A munkásság nem tudta megérteni, hogy miért húzódnak ennyire a tárgyalások. A központi hatalmak országaiban az volt a munkásság érzése, hogy a kormányok túlságosan kemény békefeltételeket szabnak az oroszoknak s hogy ezért van a huza-vona. A szociáldemokrata pártok a gyors békét, az annexió és a hadikárpótlás nélküli békét követelték a (központi hatalmak minden országában.

Ezekért a követelésekért már januárban általános politikai tüntető sztrájkok törtek ki mindenütt. Budapesten éppen úgy, mint Bécsben és Bécsben csakúgy, mint Berlinben. Ezekről is sztrájkokról igazán elmondhatni, hogy a tömegeknek

spontán megnyilatkozásai voltak. Hogy valóban hirtelen törtek ki a sztrájkok mindenütt, emellett szól az a körülmény is, hogy Berlinben például csak napokkal később váltak az eddig elaprózott sztrájkok általánossá, de amint ma már tudjuk, Németországban már hetek óta lángoltak a sztrájkok, hol itt, hol amott és valósággal meglepetés volt számunkra, akik az eseményeknek részesei voltunk, hogy időrendben mégis mennyire egybesett a januári politikai sztrájk időpontja főként Bécsben és Budapesten.

Mikor a bécsi sztrájk és több osztrák ipari városban kitört sztrájknak a híre hozzánk érkezett, tájékozódás céljából a pártvezetőség megbízásából fölutaztam Bécsbe. A szükséges politikai információkon kívül a legérdekesebb, amit Bécsben láttam, az volt, hogy Bécsben már – munkástanácsok ülészetek.

Izgalmas érdeklődéssel kutattam azután, hogy voltaképpen milyenek is a munkástanácsok, milyenek ezek az újfajta szervezetek a gyakorlatban. Be kell vallanom, hogy Bécsben ezen a téren meglehetősen csalódás ért. Az a szervezet ugyanis, amelyet munkástanácsnak neveztek el, nem volt semmi más, mint a régi és évtizedek óta általánosan ismert és a gyakorlati munkásmozgalomban általában alkalmazott politikai bizalmiférfitestület. A munkástanácsban ugyanazokat az elvtársakat láttam, akiket már régebbről is mind ismertem és ugyanabban a helyiségben tanácskoztak, mint azelőtt, ugyanazok voltak a vezetők s nem volt semmi új, csak éppen a testületnek az elnevezése.

De hát alapjában véve ez nem is volt annyira

csodálatos, mint amilyenek mégis feltűnt, Mert voltaképpen a dolog úgy állt, hogy azok a bizonyos szovjetek Oroszországban sem voltak másféle intézmények vagy szervezetek, mint a mi gyári, szakmai és szervezeti bizalmiférfitestületemk. Csakhogy Oroszországban az volt a helyzet, hogy miután a cárizmus idején a munkásosztálynak egyáltalán nem volt semmilyen szervezete és nem tudott semmilyen komolyabb munkásképviselet kialakulni vagy működni, tehát a forradalom kitörése után a munkásosztály kénytelen volt a maga szervezeteit hirtelen megalkotni, kénytelen volt a munkásságot egységbe tömöríteni csakúgy, mint ahogy ez az európai országokban már régen megtörtént. Oroszországban ez a szervezeti forma köztudomás szerint már 1905-ben, vagyis az első orosz forradalomban keletkezett. Ott, ezeken a tanácsokon belül alakultak meg a forradalom kitörése után a munkásság szakmai és pártszervezetei és ezeket nevezték tanácsoknak, vagyis oroszul – szovjeteknek. 1917-ben, a második orosz forradalom a szervezeteknek ezt a formáját már hagyományos alapon vette át.

Oroszországban a szovjet ilyenformán a munkásosztálynak természetes úton és módon kialakult, az ottani viszonyoknak megfelelő organizációja volt. Viszont Bécsben, majd később másutt is – Németországban is – azért nevezték el a régi munkásszervezeteket tanácsoknak, mert akkorára ez már az orosz behatás következtében – politikai divattá vált. Bécsben úgy mondták az elvtársak, a névcsereért csak azért csinálták, mert ez a munkásság pillanatnyi megnyugtatására szolgált. Kétség-

telen tehát, hogy azért a régi gyakorlat alig változott, mert ennek mindenütt az egyes országok adottságai és szükségletei szerint kellett alakulnia. De hogy milyen gyorsan és néha mennyi makacssággal igyekeznek a politikai mozgalmak az egyes országokban a többieknek az utánzására, arról a későbbiek folyamán még lesz alkalmunk beszélni. Itt csak azt akarom megállapítani, hogy Ausztriában az úgynevezett munkás- és katonatanácsok szervezetei nem váltak be és olyan közismerten radikálisan gondolkozó férfiú, mint Adler Frigyes, aki valóban nem számított a megalkuvó egyéniségek közé, Ausztriában kénytelen volt a munkás-tanácsok felosztatását és megszüntetését kersztyül-vinni.

Visszatérve a januári sztrájkra, ez a sztrájk Budapesten úgy végződött, hogy a kormány – akkor még Wekerle volt a miniszterelnök – a sztrájkolok egy nagyobb küldöttségét fogadta és a küldöttség előtt ünnepélyes formában terjedelmes nyilatkozatban ismertette a kormánynak bel- és külpolitikai kérdésekben való álláspontját. „Wekerle nyilatkozatában a hangsúly azon volt, hogy a kormány a maga részéről is szükségesnek tartja a békekötés gyors megtörténését.

De bizony ezek a hivatalos megnyugtatók akkor már csak egynéhány napon át, vagy legjobb esetben egynéhány hétig éreztették hatásukat. A munkásság türelmetlensége óriási volt.

Ezzel a januári sztrájjal kapcsolatban még egy derűs epizódra emlékszem, amely groteszk-ségében is nagyon jellemző a munkástömegek akkori állandóan izgott hangulatára.

A sztrájk megszüntetése után a csepeli gyár munkásai nem akarták a munkát megkezdeni. Ki kellett tehát menni Csepelre, hogy a munkásságot a munka fölvetelére rábírjuk. Azt hiszem, hogy Böhm Vilmoossal együtt mentünk ki ennek az akciónak a lebonyolítására. Máig is emlékszem, hogy a gyűlés színhelye egy szabad térség, jégpályának is beillett volna, A rögtönzött pódiumon álltam már jóidőig és beszéltem, de az volt az érzéseim, hogy a tömegekkel valamilyen okból még mindig nem sikerült elérnem a szükséges lelki kontaktust. Állandóan a legizgatottabb közbeszólások röpködtek felém és kezdetben csak elvétve, később egyre erősödött a kórus, amíg azután mintegy ezernyi torokból állandóan ez a kiáltás hangzott felém: „Hol van Mikulik? Én csak annyit tudtam erről a dologról, hogy Mikulik volt a gyárnak egyik főbizalmija. Azt azonban, hogy hol van Mikulik, s hogy ott van-e a gyűlésen vagy ha nincs, miért nincs ott, arról nem tudtam semmit. És arról sem volt tudomásom, hogy miért éppen én rajtam reklamálják Mikulik személyét. Csak annyit tudtam megállapítani, hogy a tömeg nem kíváncsi arra, amiről én óhajtok beszélni, eszében sincs, hogy elfogadja azt az érvelésemet, hogy vissza kellene mennie a munkába, a tömeget csak egyetlen dolog érdekli, mégpedig az, hogy: „Hol van Mikulik!” Végre meguntam a dicsőséget, leszálltam a pódiumról, gondolván, hátha nekem is sikerül megtudnom, hogy voltaképpen hol van Mikulik elvtárs?

Végül azután a következő tényállás derült ki: Mikulik előző nap bent járt Budapesten, hogy

ott, mint az üzem egyik bizalmija, résztvegyen azokon a különböző tanácskozásokon, amelyek a sztrájkkal voltak összefüggésben. Késő éjjel már nem tudott visszamenni Csepelre. Tudván, hogy a sztrájk megszűnt, Mikulik Budapesten maradt, ott feküdt le valahol aludni, hiszen tudta, hogy egyébként a sztrájk megszűntével úgyszólván minden rendbejött. Csakhogy másnap reggel sem jutott ki idejében Csepelre. Csepelen azonban ezalatt villámgyorsasággal elterjedt az a vészír, hogy Mikulik – nem tudni miért – a rendőrségnek foglya, sőt lehetséges, hogy már be is vonultatták kaltonának, talán már a fronton is van, sőt talán már azóta el is esett a harctéren. (Meg kell jegyezni, hogy a büntetésből való bevonulások napirenden voltak.) Így történt azután, hogy Mikulikot a felbőszült tömeg énrajtam követelte és úgy képzelték a munkások, hogy az én hatalmam és tekintélyem elég nagy ahhoz, hogy Mikulikot akárhonnét, rögtön előteremtsem és a tömegnek visszaadjam. Végeredményében ez az affér elég szerencsésen végződött, mert délben – Mikulik már megjött és így a csepeli sztrájk is befejeződhetett.

De ezekben az időkben az egyik sztrájk a másikat érte és a tüntetések hol itt, hol ott követték egymást. A türelemnek és a kitartásnak már vége volt. Apróbb sztrájkok és demonstrációk közben júniusban például a budapesti MÁV-gépgyárban tört ki egy nagyobb konfliktus, amelynek folyamán csendőrök nyomultak be a gyár udvarára, véres összetűzéseik következtek és az összetűzésnek több halálos áldozata is volt. Minden napnak

minden órája már arra mutatott, hogy hamarosan fölborul minden, legfeljebb az a kérdés, hogy melyik ponton és milyen formában következik be az a nagy rengés, amelyet *egy* nagyobb európai konfliktus esetére még Bebel Ágoston jóslott be annak idején.

Naponként szaporodtak mindenfelé a jeleik, amelyekből arra lehetett következtetni, hogy közeledik annak az apparátusnak a fölbomlása, amely a háborút elindította és évében keresztül vezette és féken tartotta. Hetek óta mindenütt ennek a fölbomlásnak a tüneteit szemlélhettük. A város tele volt az úgynevezett katonai lógósokkal és ámbár az illetékesek gyakran a legbrutálisabb megtorlásokat és intézkedéseket alkalmazták, – naponta volt hír kivégzésekről – a felbomlást semmi sem tudta föltartóztatni. Nyilván a négy és fél éve tartó szenvedéseket senki sem bírta már tovább.

Szeptember második felében és október első napjaiban az események köztudomás szerint olyan rohanó tempót vettek, hogy szinte képtelenség volt azokat akár gondolatban is elég gyorsan követni.

Elég, ha megemlítjük a bolgár frontnak szeptember végén történt összeomlását. Erről az eseményről akkor már mindenki tudott, aki a politikai életben szerepet vitt, de hivatalosan ezt a döntő eseményt csak két-három héttel később ismerték be. Ma már azt is tudjuk, hogy ugyanazokban a napokban a németek is békeajánlatokat küldözgették az antantnak és fegyverszüneti ajánlatokat tettek. Hogy milyen hevesen és mindenki mást túllícitáló módon sürgette a német hadvezető-

ség, nevezetesen Ludendorff és Hindenburg, a fegyverszünet megkötését, az csak azóta derült ki a nyilvánosságra jutott aktáikból.

Idehaza, amikor október 17-én Tisza István fölállt a parlamentben és megtette azt a híressé vált kijelentését, hogy „ezt a háborút elvesztettük”, – ez olyan időpontban történt, amikor az érdekeltek és az illetékesek ennek a később bevallott ténynek világgraszoló jelentőségű következményeit már javában likvidálták.

A Tisza-féle nyilatkozatot követő napon Kunfiival együtt ültünk a parlament hírlapírói karzatán. Tiszával folytatott politikai megbeszéléseken Kunfi is többször résztvett. Érdekes megemlíteni, mi volt Tisza véleménye Kunfiról. Egyszer úgy nyilatkozott róla, hogy: „Nagyon érdekes, dialektikusan gondolkodó koponya”. A parlamentnek ezen az emlékezetes ülésén Wekerle miniszterelnök állt föl szólásra. Wekerle nagy, széles alakja mögött ott ült a még nagyobb és még szélesebb terjedelmű munkapárt. Wekerle olyasfélét mondott, amikkel enyhíteni vélte azt a szinte pusztító hatást, amelyet Tisza ölöző napi nyilatkozata az egész országban kiváltott. Kunfi egy darabig hallgatott, majd felém fordulva, elég hangosan csak ennyit mondott Wekerlére mutatva: „Meghaltak, de mlég nem tudják”.

Fentebb a megkezdett likvidációról szóltam. Ez elsősorban Ausztria bomlására és szétbontására vonatkozott. Még Tisza István parlamenti beismerése előtt jelent meg IV. Károlynak október 16-i híres manifesztuma, amely a wilsoni követelések részbeni kielégítésére célozván, a monarchiának

föderatív alapokon való újjárendezését akarta megkísérelni és többek között így szólt:

„Ausztria, népeinek akaratahoz képest, szövetségi állammá alakul át, amelyben minden néptörzs saját külön állami közösséget alkot, letelepülési területén. Ausztria lengyel területeinek a független lengyel állammal való egyesítését ez semmiképpen sem érinti. Trieszt városa és területe, népének kívánságához képest, különleges álláshoz jut. Ez az új alakulás, amely a magyar szent korona országainak integritását semmi tekintetben sem érinti, minden nemzeti külön államnak biztosítja önállóságát.”

De Ausztriában, mint minden, ez a lépés is elkésett. Ezúttal már nemcsak egy nappal, hanem ki tudja, hogy hány esztendővel.

Az ellenfelek most már a győzők szerepében tetszelegtek és cselekedeteiket a régi, kegyetlen, a „jaj a legyőzöttnek” jelszó szerint irányították. Károly király és császárnak a manifesztumban nyilvánított elhatározására már nem is tartották érdemesnek, hogy feleljenek. Hogy mennyire máról holnapra más lett itt a világ, bizonyítja ezt Gratz említett könyvének ez az itt következő idézete is:

„ ... Eredetileg Wilson 14 pontjában még csak azt a tételt állította fel, hogy Ausztria-Magyarország népeinek meg kell adni a legszabadabb lehetőséget autonóm fejlődésére. (10. pont.) Ezt a tételt azonban később szigorította, mert az elnyomott nemzetek római kongresszusa (1918 április) után, május 29-én hivatalosan kijelentette, hogy a cseh-szlovákoknak és jugoszlávoknak szabadságuk ki-

vívását célzó nemzeti törekvései kormányának rokonszenvesek. Június 28-án pedig Wilson azokkal szemben, akik nyilatkozatát úgy értelmezték, hogy autonómiát kíván adni az osztrák-magyar monarchia minden egyes népének, kijelentette, hogy az Egyesült Államok kormányának véleménye szerint a szláv faj összes ágait teljesen fel kell szabadítani a német és osztrák uralom alól. Ez a nyilatkozat azzal, hogy a cseheknek és a szlovákoknak függetlenségre való igényét elismerte, *meg is pecsételte Ausztria-Magyarország sorsát...*” (Gratz i. m. 39. o.)

Fentebb ismételtén rámutattam és megállapítottam, hogy a Habsburgok nem értették a módját, hogy a monarchia keretében a különböző népek egymással való békés együttélésnek lehetőségeit már régebben megteremtsék. A háború éveiben a belső, sokfajta nyomorúság, de főként a külpolitikai változások ezeket a régi harcokat a teljes tűrhetetlenségig kiélezték, elüszkösítették.

A monarchiával, a központi hatalmakkal szembenálló antant ezekre a nemzeti villongásokra épített, az egyes nemzetiségeket biztatta, függetlenséget, szabadságot és demokráciát hirdetett és legfőbb háborús célul azután azt tűzte ki, hogy a monarchiát szétfeszítse és szétrombolja.

Így történt, hogy IV. Károly említett manifesztumának megjelenése előtt, már szeptemberben, az osztrák parlamentben sorjában felálltak az egyes nemzetiségek képviselői és megtették a maguk nemzeti függetlenségi nyilatkozatát, amely szerint a régi monarchiával minden közösséget megszakítanak.

Így történt, hogy Magyarországon is a régi kormányzat, a régi tekintélyek és a régi politikusok tökéletesen elvesztették lábuk alatt a talajt.

Hogy milyen érzéssel fogadtuk annak idején azt a nagy széthullást és összeomlást, annak jellemzésére csak egyetlen eseményt akarok megemlíteni:

Október utolsó napjaiban – természetesen még a forradalom kitörése előtt – a pártvezetőség a munkássághoz kibocsátandó kiáltványnak megszövegezésével volt elfoglalva. A kiáltvány szellemére vonatkozóan elég megemlíteni, hogy az megfelelt a legutóbbi napok különböző korszakos eseményeinek, főként pedig számot vetett az, égetővé vált nemzetiségi kérdések problémáival. Ezzel különben valamennyi akkori határozatunkban számot vetettünk, például október 13-án rendkívüli kongresszust tartottunk, amelyen többek között kimondottuk: „Magyarország... területi épségének és jövőendő fennmaradásának biztosítékait nem a fegyverek és az erőszak uralmában, hanem a népek önrendelkező jogának elismerésében, teljes politikai demokráciában és gyökeres szociális átalakulásban keressük...” A közben megalakult Magyar Nemzeti Tanács kiáltványa is kimondotta vonatkozó pontjában, hogy: „...Az ország az egyenrangú népek testvéri szövetségévé alakuljon át, mert közös gazdasági és földrajzi összetartozás, nem pedig nemzeti féltékenykedés az, ami miatt fönntartani kívánjuk az ország területi integritását. Ezen összetartozás józan fölismerésétől, nem pedig a kényszer erejétől várjuk azt, hogy az ország összes népei a régi sorsközösségben meg-

maradjanak...”

Ezeknek a gondolatoknak és elvi meghatározásoknak a keretében készült a pártvezetőség említett manifesztuma is. De a munkások kiáltványáról lévén szó, természetesen külön is hangsúlyozni kellett, hogy mennyire fontos ezekben a történelmi időkben a munkásosztály egysége. Amikor tehát a pártvezetőség a szövegezés munkájával elkészült, átmentem a másik szobába, ahol pártunknak nem magyarajkú nemzetiségi bizottságai tanácskoztak. Arra kértem őket, hogy a munkásosztály egységének kidomborítása szempontjából ők is írják alá valamennyien a kiáltványt. Mire elvtársaink, románok, németek, tótok, szerbek stb. kijelentették, hogy ők ezt a közösnek szánt kiáltványt nem írják alá – nekik már saját nemzeti bizottságaikkal vannak megállapodásaik... Egy pillanatra meghökkenem, nem értettem a dolgot, még nagyon is újszerű volt a helyzet. Később megértettem. Hirtelenebb módon és hangtalanabban még talán sohasem volt érezhető az átmenet az egyik történelmi fejezetből a másikba.

Ezekkel az elvtársakkal, akikkel a régi Magyarországon évtizedeken keresztül együtt dolgoztunk és együtt harcoltunk a munkásosztályért, többé Magyarországon nem is találkoztam. Kivéve Kalmár Henriket, aki a forradalomban mint a német nemzetiségi minisztérium államtitkára továbbra is Magyarországon maradt.

VI. Még egy misszió - közben október 31-e!

Az eseményeknek idáig való fejlődése után tisztán láthattuk azt a tragikus helyzetet, hogy a történelem kérlelhetetlen végzete a sok évtizednek szörnyű politikai és szociális mulasztásait nyilván rajtunk, a magyar szervezett munkásosztályon fogja megbosszulni. Nyilván a munkásosztály lesz kénytelen kikanalazni azt, amit mások beaprítottak.

Még október 31-ét megelőzően, amikor a mozgalmak élén álló férfiaknak voltaképpen sem hivataluk, sem hivatalos megbízatásuk, sem hatalmuk, tehát még felelősségük sem volt, elhatározás történt a vezetők között, hogy sürgősen mozgósítani kell minden alkalmasnak látszó összeköttetést a külföld fölvilágosítására és a külföldi mozgalmak élén álló férfiakkal való összeköttetés megteremtésére és ezeknek az ország érdekében való hasznosítására.

Többek között én is kaptam ilyen, a dolgok természete szerint sürgős megbízatást a pártvezetőségtől és abból a beszámolóból, amelyet alább közlök, megítélhető, hogy voltaképpen milyen átkos örökség volt az, amely 1918 októberében éppen azoknak szakadt a nyakába, akik a legkevésbé voltak bűnösiek a bekövetkezendő katasztrófiáért.

Alább beszámolok, itt most csak visszaemlékezem a Nemzeti Tanács megalakulása előtti néhány napra, amely csakúgy, mint a Tanács megalakulása utáni idő, állandó éjjel-nappal folytatott tanácskozásokban telt el. Egyetlen kérdés volt uralkodó, az, hogy mi lesz, ha óráikon belül összeomlik mindaz, ami volt és nem lesz sehol semminek helye és gazdája!

A tanácskozások egyik legfontosabb kérdése az volt, mi történjék abban az esetben, ha olyan kormány alakul, amely a szociáldemokrata pártot is a kormányzatban való részvételre felhívja! Ezt a kérdést úgy is meg lehetne formulálni, hogy állandóan, éjjel-nappal azon tanakodtunk, vajjon hogyan lehetne elkerülni – a kikerülhetetlent?...

Emlékezetem szerint a legtöbben a legnagyobb erőfeszítéssel hadakoztunk és tiltakoztunk a kormányban való részvétel terve és gondolata ellen. Meggyőződésem, hogy még az a két elvtárs is, Garami és Künn, akik bizonyon számíthattak arra, hogy nekik személy szerint is kijut a bársonyszék dicsőségéből, szintén fáztak ettől a nagy megtiszteltetéstől. Bizonyos, hogy ha esztendőikkel azelőtt szerény képviselői mandátumot kaphattak volna, annak ezerszer jobban megörültek volna. Ismételten olyan értelemben döntöttünk a tanácskozásainkon, hogy a kormányban való részvételnek ellene vagyunk és Garami és Kunfi, akik a polgári pártokkal való tárgyalásokat leginkább vezették, ezt az álláspontunkat hűségese képviselték is.

De a nagy kegy és a dicsőség akkor már valóssággal üldözte pártunkat. Így történt meg október 26-án az a nagy csoda – amely Magyarorszá-

gon azelőtt, de még azóta sem történt meg soha -, hogy Garamit és Kunfit meghívták Gödöllőre királyi kihallgatásra.

Derűs mellékkörülményei is voltak ennek az eseménynek. Kunfival könnyen ment a dolog, de Garamival több irányban voltak bajok. Először is bejelentette Garami, hogy nincs Ferenc József-kabátja, sőt, hogy nincsen ahhoz hasonló valami ruhadarabja sem. Ezt a garde robe-hiányt, úgy emlékszem, hamarosan kipótoltuk, de még azután is hozzám jött Garami és nagy kifakadások közepette előadta, hogy ő aznap még nem ebédelt és nem is uzsonnázott és – ami Garaminál nem volt ritka eset – egyetlen fillérje sincs, amelyből meguzsonnázhatna vagy megvacsorázhatna.

„Hogy menjek így a királyhoz?” – tette föl számomra a nem mindennapi kérdést Garami. A kérdés tényleg nagyon szokatlan volt. Miután ilyen esetekre a párt szervezeti szabályzatában nem volt semmiféle előírás, a megoldás csak abban az egyetlen irányban mutatkozott, hogy Garaminak nagyon szőrén y összegről szóló külön költségutalványt adtam. Nem is hiszem, hogy Garaminak az egész kihallgatásból ezen a szerény költség-utalványom kívül még valami anyagi előnye lett volna.

A gödöllői kihallgatás után még vagy két napig voltam Budapesten. Résztvettem még azon a népgyűlésen, amelyet a Nemzeti Tanácsban képviselt pártok a parlament előtti téren rendeztek. Másnap már készülődtem a külföldi – ezúttal svájci – utazásra, de az elutazásra mégis csak 29-én reggel került a sor.

Svájcbba való elutazásom előtt itthon abban

állapodtam meg az egyik elvtársammal, hogyha kormányváltás esetén – még mindig Wekerle volt a miniszterelnök – a szociáldemokrata párt is résztvenne a kormányban, akkor erről sürgős táviratban értesítsenek, Zürich, poste restante.

Október 29-én reggel elutaztam. Délben a bécsi Reichsrat épületében ültem a már említett 7. számú frakcióhelyiségben, ahol az egyik szobában az azóta elhunyt Tusar, volt csehszlovák miniszterelnökkel, a Reichsrathnak akkori másodelnökével tanácskoztam. Tusar október 29-én Bécsben, már mint az új csehszlovák nemzeti tanács képviselője szerepelt.

Tusarral való történeti jelentőségű beszélgetésemről annak idején a pártvezetőség számára jelentést készítettem, a jelentés másolatát, illetve annak egy részét jegyzeteim között még meg tudtam találni.

A jelentés idevonatkozó részében ezeket írtam:

„Svájci utamról röviden összefoglalva, a következőket jelentem: Odafelé való utamban fölkerestem Bécsben Tusart, a cseh szeparatista elvtársak vezetőjét, aki Bécsben már a cseh követ funkcióit végzi. Minden kapacitáció ellenére sem lehetett őt rávenni arra, hogy abban a nyilatkozatban, amelyet különben az elvtársak a Népszavából is ismernek, jelentse ki, hogy a cseh nép a Károlyi elnöklete alatt álló Nemzeti Tanácsot hajlandó lesz kizárólagos tárgyaló félnek tekinteni. Ismert *proklámációnknak a nemzetiségekre vonatkozó részét ők ugyanis nem tartották ki-elégítőnek.*

Tusar ajánlatára együtt utaztam tovább a

Svájcba dr Hrubánnal, a cseh keresztényszocialisták ausztriai parlamenti vezetőjével. Hrubán hasonló tartózkodással fogadta a nemzetiségiekre vonatkozó álláspontunkat. Noha közben az itthon történt események kiküldetésem eredeti célján túlmentek, arra kértem dr Hrubánt, aki különben épúgy mint én, a csehek genfi üléséről lekészt, de dr Kramarc és más cseh vezetőkkel még találkozó előtt állott, hogy beszélgetésünk értelmében informálja azokat az urakat tárgyilagosan és jóakarattal az ügyekről. Én magam azért nem utaztam Genfbe, mert részben Tusar úgy informált, hogy a genfi megbeszélések egyetlen szocialista résztvevője – Habermann – már hazatért, részben pedig azért, mert az itthoni események folytán, mihelyt ezekről Zürichben értesültem, azonnal hazakészültem. Két nappal később dr Hrubánnal Zürichben újból találkoztam és végleg arról győződtem meg, hogy a csehekkal ezidőszerint az ismert okok folytán semmire sem mehetünk. Minden legvérmesebb reményeik teljesülését is a békekongresszustól várják.”

Így szólt zürichi jelentésem, amelyhez még néhány közelebbi magyarázó megjegyzést kell hozzáfűznöm:

Mindenekelőtt néhány szót Tusárról: Fentebb megemlékeztem az ausztriai nemzeti-
ségi küzdelmekről. Itt újból hangsúlyozom, hogy ezek a küzdelmeik Ausztriában azért voltak éle-
sebbek, mint Magyarországon, mert Ausztria
gazdasági élete, fejlettebb iparosodása sokkal
magasabb színvonalon állt, mint a miénk. Ennek
a fejlődésnek a következtében a nemzetiségi har-

cok már lenyúltak a társadalomnak minden rétegébe és eljutottak a munkásosztályig is. Ausztriában, amint említettem, a (szociáldemokrata párt a maga pártszervezetében már a brünni kongresszuson megszervezte a nemzetiségek autonómiáját a politikai mozgalom keretében is. Ellenben a szakszervezeti mozgalomban; tekintve, Ihogy annak feladatköre és természete más, mint a politikai párté, nagy harcok folytak az elkülönülési, vagyis a (szeperatista törekvések ellen, nagy küzdelmek folytak a szakszervezeti mozgalom egységeért. Már az 1900-as évek elején ezek a küzdelmek odafejlődtek, hogy Csehországban a szervezett munkásság a munkásmozgalom teljes nemzetiségi önállóságáért harcolt.

Ennek a harcnak a hullámai eljutottak egészen az 1910. évi kopenhágai nemzetközi kongresszusig. A szeperatizmus kérdése ennek a kongresszusnak a napirendjén is szerepelt. Tusar, aki odahaza ezeknek a harcoknak az élén állt, a kopenhágai kongresszuson is egyik szerep vivő je volt a kérdésnek. Fentebb már megemlítettem, hogy mi magyar küldöttek (ezen a kongresszuson elleneztük a cseh szeperatista elvtársak állásfoglalását. Óvatosságra intett bennünket az a meggyőződésünk, hogy előbb-utóbb nekünk odahaza Magyarországon is hasonló nehézségekkel kell majd megküzdenünk.

Amikor tehát október utolsó napjaiban megtudtuk, hogy a csehek valamilyen külföldi bizottsága összejövetelt rendez Genfben, s hogy ott állítólag szociáldemokraták is meg fognak jelenni, elhatároztuk, hogy megkeressük ezzel az értekez-

lettel az összeköttest. Hiszen nemcsak sejteni, de tudni is lehetett, hogy Magyarország «szempontjából is milyen sorsdöntő, súlyos kérdések kerülhetnek ezen az értekezleten megvitatásra. Éppen a csehekkel kapcsolatban jegyzi meg Gratz: „A tótok körében voltak olyanok, akik a Massaryk körül csoportosult cseh forradalmi elemekkel *már 1917 vége óta* összeköttestét tartottak. Ezek 1918 május 1-én adtak legelőször életjelt magukról.” (Gratz, i. m. 54. o.)

Nyilvánvaló volt, hogy ennek a külföldi érintkezésnek a fölvétele körül Tusar a mi szempontunkból igen fontos személyiség volt. Nem voltak nagy illúzióink, nem áltattuk magunkat azzal, hogy a történelem kérlelhetetlen kereke a mi kedvünként meg fog állni. De mégis kötelesség volt megtenni és legalább is megkísérelni mindent. Kötelesség volt a kísérlet, mert hátha meg tudjuk őket győzni a demokráciára törekvő népiek békés kooperációjának szükségességéről, hátha meg tudjuk győzni őket arról, hogy a forradalmi átalakuláson átment Magyarország új vezetői becsületesen akarják az ország területén élő összes népek nemzeti önrendelkezésének a jogát. Azt akartuk, fogjanak össze a népek igazi képviselői és a demokrácia hívei. Azt akartuk, hogy ne egymás lehetőségeit rontsák, hanem a támadás központja legyen a közös ellenség, a régi abszolutizmus és a régi reakció. Azt akartuk ezekkel a próbálkozásokkal, hogy ne válják valóra Rennernek az a borzalmas jóslata, amelyet azon a szomorú bécsi összejövetelen már egy esztendővel ezelőtt hangoztatott. Azt akartuk, hogy segít-

sék az új Nemzeti Tanácsot, segítsék Károlyit, mert ez volt most az ország és a demokrácia általános érdeke.

Tusar mindezekre kötelező szívéllyességgel csak annyit felelt, hogy a csehek nagyon örülnek a Magyarországon történt fordulatnak, Károlyi jószándékait nem is vonják kétségbe, de amit nekik Károlyi ígérni és nyújtani tud, azon ők már túlvannak, azzal most már nem érhetik be. Bizonyosra veszik, hogy az általános békekongresszuson, amelynek semmi körülmények között nem akarnak és nem is fognak elébevégni, sokkal többet kaphatnak, mint amennyit a különben még meg sem alakult Károlyi-kormánytól – még mindig Wekerle volt a miniszterelnök – kaphatnának,

A fentebb említett Népszava-nyilatkozatában Tusar erre vonatkozóan csak ezeket mondotta:

„A cseh nemzeti tanács, mint egy demokratikus ország képviselője, amely az egész nép bizalmát bírja, a békekongresszusi várja igényeinek elismerését. Azt remélik, hogy annak idején a szabad magyar nép képviselőivel kerülnek össze és ezekkel olyan megegyezést köthetnek, amely mindkét nemzetet ki fogja elégíteni.”

Bizony, olyan vérbeli ellenforradalmi író, mint amilyen Pethő Sándor, nem is tudja, mennyire igazat mond, amikor már említett könyve egy helyén Jászi Oszkárnak, az októberi kormány nemzetiségi miniszterének politikáját ostorozva, kénytelen beismerni ennek a kérdésnek a kapcsán, hogy:

„... Jászi csaknem olyan kétségbeesett helyzetben szánta el magát nemzetiségi politikájának

megvalósítására, mint a Szemere-kabinet Szegeden 18.49 júliusában, amikor a szabadságharc tizenkettedik órájában akarta kielégíteni az ellenforradalommal szövetszert idegen népfajokat. Hasztalan volt minden buzgóság és jóakarát: sem akkor, sem 1918-ban nem hitte el senki sem, hogy ezek az engedmények a nemzet szabad és őszinte akaratából származnak és nem csupán a desperáció végső kapkodásai...” (Pethő i. m., 205. o.)

A fentiek szerint zürichi misszióm csak sikertelenül végződhetett. Dolgavégezetlen mehettem vissza és a hírek, amelyeket otthonról kaptam, ezt a visszautazást valóban sürgössé és ajánlatossá tették.

Zürichben ugyanis alig töltöttem huszonnégy órát, amikor az otthonról érkező szenzációsnál szenzációsbab hírek valósággal megtüzesítették számomra a zürichi talajt. Megérkezett a megbeszélés szerinti sürgöny is, szövege körülbelül ez volt: „Két barátunk rendes helyén van.” Ez azt jelentette, hogy az új kormány megalakult és a kormányban Garami és Kunfi. is tárcát vállaltak.

A zürichi lapok nem valami hosszú, de mégis fontos táviratokat közöltek az október 30-iki és 31-iki eseményekről, arról a két napról, amelyet én a Tusarral folytatott beszélgetés néhány óráját kivéve – vasúton töltöttem. A táviratok között volt a Tisza István megrendítő tragédiájáról szóló hír is, valamint az is, hogy a Károlyi-kormány elhatározta a fegyverletételt. A Tisza István haláláról szóló hír valóiban nagyon megrendített. Hiszen fentebb már megemlítettem, hogy amikor módomban volt Tiszával találkozni, az volt az érzésem,

hogy akivel szembenállók, politikailag ugyan konzervatív, sőt reakciós, de mint egyéniség, jellemes, korrekt, sőt emberségesen gondolkodó férfiú.

A fegyverletételről szóló hír elgondolásaim szerint elutazásomat még csak sürgősebbnek tüntette föl. Fölvetődött bennem is az a bizonyos mértékig egoista természetű kérdés, hogy hogyan juthatok haza, ha most a déli fronton megkezdődik a katonáinknak hazafelé áramlása, körülbelül azon a vonalon, amelyen nekem is utaznom kell. Hamarosan még „esetleges vonatkéseket” is lelikvidáltam magamban.

Zürichből a legközelebbi vonattal, tehát még aznap délután indultam el. Nagyszerűen utaztam éjfélig – de csak Innsbruckig. Innsbrucktól kezdve Budapestig az utazás hat napig tartott. Máskor legfeljebb harminc órát igényelt az út, akkor majdnem egy hetet. Ennek az utazásnak a leírása nagyszerű téma volna akármilyen novellista vagy regényíró számára.

Én itt ennek az utazásnak a nagyszerűségeit éppen csak sejtetni kívánom az olvasóval.

Ezen az úton nagyjában a következő élmények adódtak:

A katonák a déli frontról – amint ezt részletesen elmondották nekem – nem akkor indultak el, amikor a Károlyi-kormány a fegyverletételt elhárította. *A front föloszlása akkor már legalább tíz nap óta tartott. Tíz nap óta futottak és áramlottak óriási nagy csapatokban a katonák arrafelé, amerre tudtak, futottak, ki merre látott. Ezért november 1-én éjjel az innsbrucki pályaudvar egyszerűen valami nagy katonai táborrá alakult át.*

Óriási seregek, csapatrészek, ezernyi sokasága rajzolt nemcsak a pályaudvaron, nemcsak a pályaudvar környékén, hanem az egész városban és annak a környékén is. Olyan anarchikus összevisszaság volt, amely minden emberi képzeletet felülmúlt, de legalább is olyant, amilyent civil szeme még alig látott. Azért hangsúlyozom, hogy a civil szeme, mert a katonák számára az ilyen kép nem volt olyan különös újdonság, hiszen maga az egész háború is csak ilyen anarchikus valami lehetett.

Háború volt tehát az innsbrucki állomáson is, az offenzíva célja pedig az a másodosztályú közvetlen kocsi, amely még Zürichből hozott bennünket Innsbruckba. Nem is hiszem, hogy a hadseregnek sok olyan bravúrosan végrehajtott offenzívája lett volna, mint amilyent ezen vasúti kocsi ellen intéztek. A jó, szakállas bakák, tehát nemcsak a tiszt urak, nem is az ajtón, nemcsak az ablakokon keresztül, hanem a szétszedett kocsi tetejéről ugráltak be a vasúti kupéba. Aki még egy állóhelyet tudott a kupéban magának hódítani, akár a mellette állónak a nyakán, az boldogabbnak hitte magát, mintha a legpuhább pamlagülésen trónolna. Hiszen még ebben a helyzetben is közelebb jutott ahhoz a reménységhez, hogy most már közelebb jut az otthonhoz.

A további részletezésnek nem volna sok célja. Az igazság kedvéért csak annyit akarok erről még megjegyezni, hogy útítársaim nagyon jól bántak velem, a civil testvérral. A komiszkenyeret és a megmaradt konzerv jutat aránylag *elég* jutányos ár ellenében testvériesen megosztották velem. Álta-

lában elég udvariasak voltak és ha például éjjel vagy nappal már nem bírtam tovább, ha mindenáron muszáj volt... egy-két percre mindig odaengedtek – az ablakhoz. És mindezek ellenére, még ma is meghatottan gondolok arra, hogy hányszor voltak kénytelenek ők ilyen kéj utazásokat megtenni a négy és féléves háború alatt...

Bécsig eljutva, ott már lényegesen könnyebben ment a dolog. Megfelelő protekcióval eljuttam az innsbrucki módon megostromolt bécsi Ost-Bahnhofra, ahol átvergődtem a Budapestre induló vonat sínpárjáig. Ott azután megfelelő külön viteldíj ellenében a kupé ablakánál álló katonák egyszerűen az ablakon keresztül beemelték a kupéba. Nem volt ez olyan nehéz, mert egy jól megtömött torniszternél nehezebb testsúlyom amúgy sem volt soha.

Így azután rövid husszonnégy órai utazás után mégis visszajutottam Budapestre.

Október harmincegyedike!

Hogy Budapesten október 29-étől, vagyis elutazásom napjától október 31-ig, azaz a Károlyi-kormány megalakulásáig milyen forradalmi változások történtek, azt ezen a helyen már azért is felesleges részletesen leírni, mert az események két évtized óta a különböző leírásokból is köztudomásúak. Különben is ebben az írásban, amint az előszóban jeleztem, csak azokkal az eseményekkel foglalkozom, amelyek az én személyes élményeimel vagy személyes közreműködésemmel vannak valamelyes kapcsolatban.

Azonban az egész tárgykör ismertetésének időbeli sorrendje és megérthetősége szempontjából a 29-től 31-ig eltelt három napnak döntő mozzanatát valamilyen formában mégis ide kell iktatnom. Legjobbnak látom ebben a vonatkozásban azt a módszert, hogy megszólaltatom azokat, akiknek az illetékességét el lehet fogadni. Megszólaltatom egyrészt a történetírót és megszólaltatom azt a férfiút, aki leginkább lehet az eseményeknek koronatanúja, mert ezeknek egyik vezető részese volt. Ez a módszer azért látszik szükségesnek és célravezetőnek, mert a két verzióban az egyik fontos és döntő pontra vonatkozóan lényegesebb eltérés is mutatkozik.

Idézem tehát erről a két-három napról egymás mellé állítva a történetírónak, a már itt többször idézett Gratz Gusztávnak könyvét és szembeállítom vele Garami Ernőét, akinek leírásaira maga Gratz is hivatkozik a könyvében. Azonkívül tudvalevő, hogy Garami könyve a Gratz könyvét eszten-dőkkel megelőzte, vagyis az októberi események nlán rövid idővel jelent meg.

Gratz Gusztáv október 30-ról és 31-ről többek között a következőket írja könyve 16-20-ig terjedő öl dalain:

„... Legnagyobb sikerét a forradalom azzal érte el, hogy 29-én az államrendőrség legénysége is csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz és így a forradalomhoz is...”

„Ebben a mind veszedelmesebbé alakuló helyzetben József főherceg október 29-én Hadik János gró-

Garami Ernő az eseményeket így írja le könyve 29-35. oldalán:

„...Aznap, amikor megérkezett Hadik megbízatásának híre, érkezett egy másik nevezetes hír is: Német-Ausztria köztársasággá lett! A monarchia bomlása ezzel teljessé vált, Csehország már elszakadt, a monarchia délszláv részei már elszakadtak...

Ennek a hírek hatása alatt alapos megvitatás után határoztuk el. Nem-

fot nevezte ki miniszterelnökké.”

„Hadik kormánya küszöbön álló kinevezésének, valamint a Bécsiben lefolyt, a köztársaság kiáltásával majdnem egyértelmű eseményeknek hírére a forradalmi mozgalmak vezetői döntő akcióba léptek. Október 29-én délelőtt a szociáldemokrata pártvezetőség elhatározta, hogy akciót indít a katonaság megnyerésére. A következő napon a Nemzeti Tanács kiáltványt intézett a katonákhoz. Utalva arra, hogy Zágrábban és Prágában a katonai parancsnokok átadták a katonai hatalmat, a délszláv, illetve csehszlovák nemzeti tanácsnak ... A kiáltvány követelte, hogy Magyarországon is ugyanaz történjék ...”

„A proklamáció a katonákat szervezkedésre és a Nemzeti Tanácssal való érintkezés felvételére szólítja fel, majd pedig azt mondja: „Ne ontsátok polgártársaitok véréte! ... A ti helyetek nem a régi rendszer, a nép ellenséges oldalán van, hanem a miénk. Legyetek a magyar Nemzeti Tanács katonái...”

„... Az esti órákban, mint rendesem, ezúttal is nagy tömeg verődött össze az Astoria-szálloda előtt. A Nemzeti Tanács tagjai, akik alapjában véve nem bíztak saját erejükben, la ssanként behajszolták önmagukat és híveiket a

zeti Tanács intézőbizottságában, hogy felhívást bocsátunk ki a katonákhoz, akiket szintén felszólítottunk arra, hogy csatlakozzanak a Nemzeti Tanácshoz, legyenek a Nemzeti Tanács katonái, tagadnák meg, ha a népre akarják fegyvereiket irányítani. „Várjátok a Magyar Nemzeti Tanács parancsait!” – ezekkel a szavakkal végződött a felhívás... melynek csodálatos módon mégse jutott rész a forradalom kitörésében, mert – elkésett ... Mivelhogy a forradalom azon éjjel, amely megelőzte a felhívás megjelenését – kitört és győzedelmeskedett! A katonák nem várták meg a felhívás megjelenését, hanem maguktól viettek az október 31-ére virradó éjjel a Nemzeti Tanács zászlaja alá és a Kossuth Lajos ucoa sarkán, szabad ég alatt felesküdvé a Nemzeti Tanácsra – várták annak parancsait...”

„... A Nemzeti Tanács Astoria-szállóbeli szűk szobáiban ... mint a hangyabolyban, úgy nyüzsgöttek a jövőmenő emberek. Feszült munkában, szakadatlan tanácskozásiban telt az idő. Így következett el az este, majd a korai éjszaka, amelynek során már mind több és több katona, közlegény és tiszt jelentkezett a maga és bajtársai nevében felajánlva erejét, véréte, életét a Nemzeti Tanácsnak, a nagy felszabadító munkáiban. Azokban a pillanatokban mindenki,

kális forradalmi szónoklatokban. Az egyik szónok kijelentette, hogy a kormány intézkedéseit semmibe sem kell venni, a másik, hogy a Nemzeti Tanács veszi kezébe az egész hatalmat, a harmadik föl-szólította a tömegbein lévő katonákat, hogy esküdjenek föl a Nemzeti Tanácsra. Az ott összegyűlt, valószínűleg túlnyomóan, kizárólagosan tartalékos tisztek kivont karddal le is tették ezt az esküt. Letépték sapkájukról a rozettát és fehér öszirózsát tűztek helyébe...”

„...Ugyanazon az éjjelen a forradalomhoz csatlakozott katonák hatalmukba kerítették a főpostát és a telefonközpontot. Elválták a katonai épületek telefonját és a beszélgetéseket csak óráról órára változó jelszó bemondására engedték Meg. Más katonacsoportok megszállták a főkapitányságot és a pályaudvarokat. Mindezek az akciók nem központi irányítással folytak le és a Nemzeti Tanács legtöbb tagja csak akkor szerzett róluk tudomást, amikor már be voltak fejezve. A hetek óta a lelkekben felhalmozott gyűlöny, mintegy magától fogott tüzet...”

„... Reggelre a hatalom teljesen átment a Nemzeti Tanács kezébe...”

„A háború elvesztése a Németországgal való szövetség felbontása, a teljes ímegadással egyértelmű békeajánlat, a monarchiá-

aki ott jelen volt, tudta, hogy a forradalom most már dübörgő léptekkel közeledik, de senki sem hitte és senki sem akarta, hogy munkáját még azon éjjel megkezdje. Elhatározásunk az volt, hogy tovább folytatjuk az erőgyűjtés, a szervezés, főleg a hadsereg szervezésének munkáját. Elhatározásunk az volt, hogy amíg a forradalom sikerét teljesen biztosítottunk ne, megvehetjük, addig minden tőlünk telhető erővel visszatartjuk kitörését.

Mi terveztünk, a tömegek, elsősorban a fegyverben álló tömegek végeztek.

Gyors egymásutánban jöttek most már a jelentések, megszálltuk a főkapitányságot! A rendőrség tisztikara és legénysége hozzánk csatlakozott!... Tíz perc múlva megszálltuk a főpostát, a posta és távirda kezünkben van. Megint egy jelentés: megszálltuk az egyik telefonközpontot, megállítottuk az egész telefonforgalmat, csak az előre megszabott jelszavak segítségével lehet a vonalakon beszélni...”

„...Fellelegzünk. Az első ütközetet megnyertük... Közben pedig, mintha a föld alól teremnének elő, minden irányból katonák és katonatisztek érkeznek az Astoria elé, akik lépik sapkarózsáikat, fehér virágot tűznek helyébe és ott a szabad ég alatt esküdtek fel a Nemzeti Tanácsnak az új szabad

nak Csehország és a dél-demokratikus Magyaror-
 szláv tartományok elszá-szágra ...
 kadása folytán beállt Hadik János sietve
 felbomlása, Ausztriának hagyta el a miniszterel-
 szembefordulása a csá-női palotát, ahová már
 szárral és az előkészületek korán reggel felhívták
 a német-osztrák köztársa-Károlyi Mihályt. József
 ság kikiáltására, valósa-főherceg már felmentette
 gos kábultságot terjesztet-a 24 óráig hatalmon volt
 tek, amelyben azok, akik Hadik-kormányt és Káro-
 a forradalom elfojtására lyit nevezte ki miniszter-
 intézkedéseket tehettek elnökké. József főherceg
 volna, teljesen elvesztet-Károlyival együtt, enge-
 ték fejüket. Nem láttak met is vár, hogy hala-
 már szilárd pontot, amelyre déktalanul menjek fel a
 támaszkodhattak volna.”

„...Október 31-én korán
 reggel Károlyi Mihály te-
 lefonon jelentette József
 főhercegnek, hogy a hata-
 lom átsiklott a Nemzeti
 Tanács kezébe és intézke-
 déseket kért aziránt, hogy
 a forradalomhoz nem csat-
 lakozott katonaság a ka-
 szárnyákban maradjon, ne-
 hogy vérontásra kerüljön
 a dolog. Délelőtt 8 órakor
 Károlyi, Jászi és Kunfi
 felkeresték a főherceget,
 aki a királlyal való tele-
 fonbeszélgetés után Káro-
 lyit nevezte ki miniszter-
 elnökiké, megbízván őt az
 új kormány megalakításá-
 val. Károlyi azonnal visz-
 szament a Nemzeti Ta-
 nácsba, (mely közben az
 Astoria-szállodából a köz-
 ponti városházára költö-
 zött át és összeállította
 minisztereinek névsorát.
 Ezt József főherceg a ki-
 rály nevében még aznap
 elfogadta és az új minisz-
 terek este hat órakor le-
 tették az esküt...”

Íme egymás mellett a két leírás.

Lényegesnek tartom, mint mondtam, annak

a különbségnek a kidomborítását, amely a két leírásban a katonaság részvételére, illetve szerepére vonatkozik. Gratz nyilvánvalóan Garaminak és más íróknak évekkal ezelőtt megjelent könyvei nyomán felhasznált adataiban kiemeli a katonákhoz intézendő fölhívás szövegét. De Gratz nem írja meg, amit pedig Garami kifejezetten megállapít, hogy ez a fölhívás elkészt, vagyis a forradalom tényleges kitöréséig nem is jelent meg, s hogy ilyenformán erre a fölhívásra már nem is volt szükség, mert a forradalom *ezen fölhívás nélkül is* október 31-ére virradó hajnalán már kitört. Ellenkezően, Gratz helytelenül állapítja meg a könyvében, hogy a Nemzeti Tanács: „a következő napon”, vagyis szerinte 30-án intézett fölhívást a katonákhoz. Garami leírásának hitelessége mellett (Szól különben az a körülmény is, hogy ez az említett felhívás a Népszavában valóban megjelent, de csak a Népszava október 31-én megjelent számában, vagyis már a forradalom kitörése utáni időben.

Ezeket azt hiszem úgy a történelmi hűség kedvéért, valamint azért is meg kellett állapítani, mert az akkori helyzet megértéséhez és megítéléséhez hozzá tartoznak.

Ez volt a helyzet október 31-én és ebbe az új helyzetbe jutottam én haza svájci utamról azzal a fentebb leírt „gyorsvonati sebességgel”.

Budapesten új és első fontosabb megbízatásomat már Garami Ernőtől, az új kormány kereskedelmi miniszterétől vettem át.

VII. Keserű mézeshetek

Az októberi forradalomnak azon az egyetlen őszirózsás, virágos tüntető napján kívül nem voltak mézeshetei, de még csak mézes órái sem. Tíznapos sem volt még a kormányzat, máris olyan helyzet meredt eléje, amely nyomorúságban messze felülmúlta mindazt, aminők bekövetkezésétől sokan már a forradalom előtt is tartottunk és féltünk.

A központi hatalmak katonai frontjának összeomlása kényre-kegyelemre szolgáltatva ki az országot és azonnal jelentkeztek is mindazok az igények, amelyeket a környező népek már november első napjaiban egymásután nemcsak bejelentettek, hanem azok érvényesítését is úgyszólván tetszés szerint megkezdték. Csehek, románok, szerbek egymásután megkezdték az ország perifériáinak, sőt széles területeinek elfoglalását, anélkül hogy az új kormány ez ellen bármit is tudott volna tenni. Talán ha a háború hónapokkal vagy hetekkel korábban fejeződhetett volna be, akkor még a legrosszabb béke is több lehetőséget nyújtott volna az ország érdekeinek megvédelmezésére. Így azonban a végső összeomlás bevéadásának éppen az volt a tragikus velejárója és következménye, hogy ez az összeomlás minden mentési lehetőséget maga alá temetett.

Fegyverszüneti megállapodásokkal vagy ilyesféle megegyezésekkel a győztesek már nem sokat törődtek. A gyakori tiltakozások ugyancsak hatástalanok maradtak. Hasonlóképpen a barátságos kapacitálási kísérletek is eredménytelenségre voltak kárhozthatva. Egy-két ilyen kapacitálási kísérletre nekem is volt megbízatásom. Többek között dr. Hodzsa Milánnal, Csehszlovákia mai miniszterelnökével voltak a megszállások első napjaiban tárgyalásaim.

Hodzsa Milánt még azokból az időkből ismerem, amikor Budapesten élt és itt tótnyelvű hetilapját, a „Slovenski Tizsdenik” című hetilapot szerkesztette. Hosszú ideig együtt dolgoztunk a választójogi harcokban, a különböző polgári ligákban és blokkokban és együtt – ültünk a váci állam-fogházban. Hodzsa nemzetiségi perekből kifolyóan, én pedig állítólag az osztályok békéjét sértettem meg. Hodzsa a cseh megszállások kezdetének idején nagy megértéssel hallgatta panaszainkat és érveléseinket, de a beszélgetéseknek sajnos, semmiféle gyakorlati eredménye nem volt.

A Károlyi-kormány itt is, ott is fegyveres védekezéssel próbálkozott. Úgy a tót, mint román yidékre küldött katonaságot, hogy a megszállási akciókat feltartóztathassa, de ez sem vezetett eredményre. A helyzet akkor már az volt, hogy a kormány csak a veszített háborúból hazavánszorgott, levert és kivérzett seregek jelentéktelen foszlányai felett rendelkezett. Viszont a szomszédoknál ezek a megszállási akciók *a győztes nemzeti forradalom*, mámoros kezdetét jelentették. Ez pedig igen nagy differencia!

Talán Ausztriában, Karintiában történt meg kivételesen, hogy ott egy-két helyen sikerült az ellenséges megszállásokat feltartóztatni. Ott azonban ez az ellenállás az ottlakó népességének önálló akciója volt és nem az új bécsi központi kormány vezette azokat.

Az új belyzet következményei napról napra keservesebbekké váltak. Tízezrével lepték el az Országot a megszállt területek (szerencsétlenjei s (mint hajléktalanok és kenyérmélküliek, özönlöttek az országba, főként Budapestre, már november első napjaiban. A megszállás következményeit természetesen megszenvedte az ország gazdasági életének folytonossága is. Rohamosan következett be az élelmiszerhiány, főként pedig tüzelőanyagokban állt be hamar az ínség. Az utóbbi területen a baj annyiban is fokozódott, hogy a csehek nemcsak, hogy sajátjukból nem adtak szenet, hanem lehetetlenné tették azt is, hogy juthasson be a szén német vagy lengyel bányákból az országba.

Így történt, hogy Garami – már mint kereskedelemügyi miniszter – november közepe táján fölszólított, hogy próbáljam felhasználni összeköttetéseinket és utazzam az illetékes ügyosztály hivatalos megbízottjával Prágába. Hátha tudnánk ezeken a mizériákon valamit segíteni.

Itthon még résztvettem november 16-án a köztársaság kikiáltásának ünnepén.

Bizony szép, lélekemelő, színpompában ragyogó kép volt a parlament előtti sokaság. S ugyancsak izgalmasan érdekes volt az ünnepély külső képe bent a kupolacsarnokban is. Könnyű

volna megnevezni a mai, nagyon hangoskodó, öreg – és fiatal – „csáklyások” közül egynehányat, akik a köztársaság proklamálásának ünnepén ott szorongtak körülöttem a díszes ragyogású kupolacsarnokban. Rejtély volt számomra, hogyan fér meg egymás mellett ennyi lelkesedés és ennyi fizikai nyomorúság.

Úgy emlékszem, hogy a köztársaság kikiáltása után követő napon már elutaztam a „szénföltárási” körútra. Mondhatom, nem tartozott a legnagyobb kellemetességek közé az ilyen kirándulás. Úgy emlékszem vissza ezekre a koldulási körutazásokba, mint nagyon-nagyon szomorú időkre.

Prágába való utunkban Bécsben megálltunk. Éppen azon a napon rendezték meg osztrák elvtársaink gyászünnepélyiét. Viktor Adler, az osztrák szociáldemokráciának ez a nagyhírű vezére, az osztrák köztársaság kikiáltását megelőző napon távozott az élők sorából. Jelképesen tragikus, hogy ezt a napot az osztrák munkásságnak páratlan megbecsülésben és közszeretben álló vezetője, nem élte meg. Egy főntebbi fejezetben már megemlékeztem arról, hogy milyen súlyosan beteg volt Viktor Adler 1917 őszén is. Halála előtt nyolc nappal még neki jutott az a szerep, hogy fölvezesse az osztrák parlament német frakciójának küldöttségét a bécsi Burgba, hogy megmagyarázza IV. Károlynak a trónról való lemondás szükségességét.

Ennek a nevezetes küldöttségjárásnak alkalmából eszembe jutott az osztrák szociáldemokrata párt 1907. évi kongresszusának egyik jelejeje. Ezen a kongresszuson la küldöttek egy része kifogásolta, hogy a szociáldemokraták, miután ne-

kik jutott a parlament első alelnöki állása, megengedték, hogy az új alelnök, Pernerstorfer kihallgatásra menjen Ferenc Józsefhez. A kongresszuson elhangzott kifogásokat Adler azzal ütötte el, hogy azt mondotta: Igaz, nagy út az, amelyet a szociáldemokrata képviselő megtett a Burgba. De gondolják meg az elvtársak, hogy nem csekély az az út sem, amelyet megtett Ferenc József 1849-től, az abszolutizmus kezdetétől az általános, egyenlő, titkos választójog szentesítéséig... Most pedig halálos betegen kellett Adler Vikornak a Burgba vánszorognia és meg kellett értetnie a Habsburgok utolsó császárával, hogy Ferenc József, amikor 1907-ben megérkezett az általános, egyenlő, titkos választójog szentesítésének a pontjára – mégis csak megint elkésett...

Különben Viktor Adler temetésére is fel kellett volna mennem annak idején Bécsbe, künn is jártaim este a pályaudvaron, érdeklődtem, hogy mikor és milyen késéssel indul a vonat Bécsbe, de végül mégsem tudtam a temetésre felmenni. Még arra is emlékszem, hogy akkor este ott láttam a váróteremben összekuporodva, magábaroskadtan, nagy plédbe burkolózva – Apponyi Albert grófot. Éjnek idején várt valamilyen vonatra. Bizonyára ő is Bécsbe igyekezett...

Az Adler elhalálózása alkalmából rendezett gyászünnepélyt a „Grosser Musikvereins Saal” nagytermében tartották meg. A műsor főszáma Beethoven Eroica szimfóniája volt, a híres Felix Weingartner dirigált. Az emlékbeszédet a Budapesten is ismert Ellenbogen elvtárs mondta. Az egész ünnepély végtelen szomorúsággal töltött el

és a szomorúságnak érzéseit csak fokozta bennem az a körülmény, hogy az egész előadás alatt arra gondoltam, vajjon mi lesz – odahaza?

Másnap már Prágában voltunk, ahol többnapos kálvária kezdődött számomra.

Első utam az ideiglenes csehszlovák nemzetgyűlés épületébe vezetett. Anton Nemeč, a cseh szocialisták vezetője, régi ismerősöm és barátom bemutatott Kramarc dr-nak, az akkori miniszterelnöknek, Sramek kereskedelmi miniszternek, Rasin pénzügyminiszternek és más uraknak. Nemeč nagyon melegen konferált be az ottani politikai vezetőknél és valahányszor ügyünknek valami zökkenője támadt, Nemeč mindannyiszor fáradhatatlanul és a legnagyobb szívéllyességgel interveniált.

Pedig zökkenője nagyon-nagyon sokszor akadt ügyünknek. Vagy nyolc-tíz napon keresztül mindig úgy volt, hogy amikor este azt hittük, hogy ügyünket jól elintéztük, reggelre kiderült!, hogy semmi sem lesz belőle. Egy álló héten keresztül kellett végigkilincselni Prágában a hivatalokat, ahol akkor nemcsak az volt a baj, hogy „cégünket” – a magyar szénpontot – általában sem nézték valami nagy rokonszenvvel, de nagy nehézségeket okozott az is, hogy akkoriban még a prágai hivatalok is mind újonnan létesültek, vagy átalakulóban voltak és csak nagy zűrzavarok közepette dolgoztak. Legtöbbször a hivatalban sem tudták, hogy milyen kérdés kihez, hová tartozik, hogy tudtuk volna ezt mi idegenek! Azonkívül mégis csak úgy néztek ránk, mint akikkel még – hadilábon állnak...

Egy alkalommal az akkor alakult cseh nemzetgyűlés, vagyis az új parlament folyosóján jártam. Furcsa hatást gyakorolt rám az ideiglenességnek sok jele. Az járt az eszemben, hogy talán ilyen volt az egykori 1789-es évi francia konventnek a tanácskozóterme. A parlament folyosóján úgy a cseh elvtársak köréből, valamint a régi magyar kapcsolatok révén a polgári képviselők között is számos ismerősöm akadt. A társaságnak, amely kíváncsian körülfogott, elmondtam, hogy mijáratban vagyok. Beszélgetés közben odajött a csoport-hoz Juriga Nándor, ugyancsak csehszlovák nemzetgyűlési képviselő és – egykor tagja a magyar parlamentnek, szlovák nyelven azt kérdezte a többiektől, hogy vajjon mit keresnek itt a magyarok? Azt felelték neki, hogy szénért jöttünk, mert nagyon fázunk. Mire Juriga elég kedélyesen azt mondta: „Na nech znierzli!” („Hát csak fagyjanak meg!”) Jurigával is együtt ültem nyolc hónapig 1907-ben a váci államfogházban. Juriga a Pozsony (melletti Szőlösön volt akkor plébános. Emlékszem, hogy vasárnaponként milyen jó sülteket és borokat hoztak be a szőlősi parasztok a plébános uruknak.

A prágai út sok hercehurcával járt, de úgy emlékszem, valami eredménye is volt, mert a szén-szállítások ezen intervenciónk nyomán valahogy mégis csak megindultak.

VIII. Bern

Közben a győztes hatalmak Párizsban a békekonferencia és a békeszerződések munkáját kezdték meg. Európa munkásosztályai (ezt a világtörténelmi jelentőségű új fejezetet nem nézhették tétlen, mert hiszen a szocialista munkásmozgalom képviselői már a háború borzalmas évei alatt is szünetlenül azon fáradoztak, hogy megtalálják a béke lehetőségét. Másrészt teljesen tudatában voltak a szocializmus képviselői annak, hogy a négy és fél éves háború katasztrófája még jobban kimélyül, ha a béke műve nem olyan lesz, amely a népek igazi erdőkéinek megfelel.

Mihelyt tehát a vérzivatar lecsendesedett, az európai szocialista pártok felhasználták ennek az időnek legelső perceit és szószólóik útján igyekeztek egymásnak testvéri békejobbot nyújtani.

Ezeknek a törekvéseknek jegyében szervezték meg 1919 január végére a szocialisták nemzetközi konferenciáját Bernben. Ez a konferencia január utolsó napjaiban meg is kezdődött. Négy és fél év óta először történt, hogy egy asztalnál, egymásmelleit ültek Európa valamennyi szocialista pártjainak a képviselői.

A konferencia napirendre tűzte mindazoknak a kérdéseknek elvi és gyakorlati megvitatását, amelyek most már a párizsi békekonferencia asz-

talán is ott voltak. A munkásság hallatni akarta szavát ezekben a világformáló kérdésekben és idejekorán óvni és inteni akarta a világ győztes új urait attól, hogy elhítsék új, jövődó gyűlölségeknak és új háborúskodásoknak a magvát.

Mi magyar szociáldemokraták örömmel mentünk a berni konferenciára, mert éreztük, milyen kitűnő alkalom adódik számunkra, hogy Magyarország új helyzetében és annak a felelősségnek a tudatában, amely a kormányban való részvétel alapján most már a munkásosztályra is hárult, világgá kiáltjuk ennek a nemzetközi összefogásnak tribünjéről mindazt, amiről azt hittük, hogy érdeke az országnak. Világgá kellett kiáltani ilyen messzehangzó fórumon az országgal szemben elkövetett igazságtalanságokat.

A magyar szociáldemokrata párt megbízásából az értekezleten ezen sorok íróján kívül az azóta elhunyt Bíró Dezső elvtárs, a Szakszervezeti Tanács részéről Jászai elvtárs vettek részt. Majd pedig az értekezletnek egy későbbi folyamán Kunfi Zsigmond elvtárs is kijött Bernbe, hogy bekapcsolódjék a tanácskozásokba.

A magyar kérdésekben február 2-án volt alkalmunk egy eléggé heves ostromot megindítani. Ez az első nagy vita a területi kérdések megoldásának céljára kiküldött bizottságban zajlott le. Az ott történt felszólalásokról a Népszava tudósítója akkoriban a következőket jelentette:

„A területi kérdések megoldására kiküldött bizottság ülésén Buchinger *a föltétlenül való népszavazás álláspontján* állt. A népszavazást a semlegesek közreműködése mellett okvetlenül végre

kell hajtani, példájául annak, hogy területi kérdéseket csak népszavazás útján lehet igazságosan megoldani. Buchinger rátért Magyarország helyzetének ismertetésére. A magyarországi szociáldemokrata párt a régi rendszer alatt is és ma is a népek teljes egyenjogúsítása mellett foglalt állást. Magyarország kormánya nem fejt ki ellenállást a megszálló hadseregekkel szemben, mert igazságtevést a párizsi konferenciától, de még inkább a berni kongresszustól vár. Ezzel szemben a csehek vegyes, sőt színmagyar lakosságú területek megszállását, végleges hódításnak tekintik. A románok meg Magyarország felét – a fegyverszüneti szerződés ellenére – saját birodalmuknak jelentették ki. Buchinger statisztikai adatokkal igazolja ennek az imperialista álláspontnak a tartáhatatlanságát. Ami a dolog gazdasági részét illeti, nincs ország, amely szén, fa, só és vas nélkül meg bírna élni. Már pedig az okkupáló csapatok minden ilyen értékes területet, bányákat stb. megszállottak, nemzetiségre való tekintet nélkül. A szocializmus nevében elítél minden erőszakos hódítást, bárhonnan is jöjjön az, tiltakozik ez ellen a fölfogás ellen még akkor is, ha úgynevezett szocialista körökben támogatásra találnának.” Velem szemben a cseh elvtársak megbízásából Behyne, mostani csehszlovák helyettes miniszterelnök szólalt föl és a tudósítás szerint azt fejtette ki, hogy: „a csehek a népek önrendelkező jogának alapján állanak, de tagadja, hogy Csehországban nagyobb összefüggő német nyelvterületek volnának. A népszavazást ellenzi. A szlovákok például éretlenek a szavazásra, mert katolikus papok ve-

zetése alatt állanak. A szlovák intelligencia cseh impérium alá kívánczik, maga a nép örömmel fogadta a cseh csapatokat. Ezek a csapatok hódító szándék nélkül, a rend fönntartása és az anarchia megakadályozása végett vonultak be, mert a magyar hatóságok elmenekültek ...”

A délutáni ülés vitájában Bíró Dezső is erélyesen szállt síkra a Magyarországot érintő kérdésekben és ismét különösen a holland Troelstra elvtárs volt az, aki erősen a pártunkra állt. Emlékszem, hogy erős összetűzéseink voltak nemcsak a cseh elvtársakkal, de még egyik-másik osztrák kiküldöttel is. Csak tárgyilagos történelmi tényt óhajtok leszögezni, amikor megállapítom, hogy úgy a bizottságokban, mint különösen a konferencia plénumában elhangzott felszólalásaim erős hatáist váltottak ki. Meglehetősen mély benyomást tett, hogy azokat az adatokat, amelyeket a magyar szociáldemokrata párt háborús magatartásáról és a forradalom utáni politikájáról tartam az értekezlet elé, úgy a franciák, mint különösen az angolok – ezek között MacDonald és Henderson – látható nagy rokonszenvvel és helyeslő közbekiáltásokkal fogadták.

Nem akar kérkedés lenni, csak történelmi megállapítás, hogy a központi hatalmak országából én voltam az első szociáldemokrata, akinek a háború után ántánt-országokbeli szocialisták tapsoltak.

Ezekről a berni tárgyalásokról, valamint a szívélyes fogadtatásról, amelyben ott részesültünk, Weltner is megemlékezik a könyvében, amikor beszámol a rendkívüli pártkongresszusról,

amelyet Budapesten körülbelül a berni konferenciával egyidőben tartottunk. Itt Weltner többek között azt mondotta:

„...Mindenekelőtt meg kell állapítani azt, hogy talán az egyetlen állam Európában Magyarország, ahol a háború egész ideje alatt a munkásosztály, a szociáldemokrata párt egységesen állt meg, aminek a jelentősége az, hogy a magyar munkásosztály mindig erős, éles ellenzéke volt a kapitalista uralomnak, hogy egy pillanatra sem lett hűtlen az osztályharc elvéhez. És Bernben Buchinger elvtárs is öntudattal mondhatta, hogy az angol és francia elvtársak nyugodtan kezet foghatnak a magyar munkásokkal, mert ezek sohasem azonosították magukat a nacionalista jelszavakkal és a háborús uszítással...”

Az értekezlet második napján, február 3-án a magyar delegáció a következő határozati javaslatot terjesztette a berni konferencia elé:

„A kongresszus tiltakozik az ellen, hogy magyar területen a békekonferencia döntése előtt erőszakos annexiók történtek. Tiltakozunk az ellen, hogy a megszálló seregek a munkásság gyülekezési jogát, a szociális szabadságot és a szociális politikai vívmányokat, amelyeket az új magyar népköztársaság életrehívott, fölfüggesztette és azáltal, hogy az élelmiszereknek, szénnek és nyersanyagoknak a megszállott területekről való szállítását kezükben tartják, az ország meg nem szállott részein éhséget, az ipari termelés beszüntetését és munkanélküliséget idéztek elő. A kongresszus követeli, hogy a békekonferencia az ország egyes részeinek hovatartozóságáról ne hatá-

rozzon mindaddig, amíg az illető területek lakosságának akarata népszavazás útján meg nem nyilvánul. A népszavazásnak a semlegesek ellenőrzése alatt kell megtörténnie. Nehogy a jövőben a gazdasági fejlődést lehetetlenné tegyék, a határkérdés elintézése során biztosítani kell Magyarország gazdasági összeköttetéseinek teljes szabadságát a többi országokba.”

A cseh elvtársak a mi javaslatunk ellensúlyozása céljából ugyancsak indítványt, terjesztettek a konferencia elé, amelyben különösen a tiszta anyanyelvű területek anektálásáról szóló fogalmazás volt nagyon érdekes és figyelemreméltó. A cseh javaslatnak ez volt a szövege:

„... Az Internacionálé kongresszusa kijelenti, hogy az egykori magyar állam szlovák területeinek a cseh államokkal való egyesítése egy állami egésszé, teljesen megfelel a demokrácia és a nemzetek önrendelkező joga alapelveinek. A szociáldemokrata kongresszus ennél fogva követeli, hogy ezt az egyesítést a párizsi konferencia megerősítse. A népszavazást a kongresszus céltalannak és fölöslegesnek nyilvánítja. A csehszlovák és a magyar szocialisták teljesen egy nézetben vannak abban a tekintetben, hogy a csehszlovák köztársasághoz semmiféle tiszta magyar területek, a magyar köztársasághoz pedig semmiféle tiszta szlovák területek nem csatolhatók. Az ettől az elvtől való eltérés, amennyiben ez a gazdasági fejlődés szükségességére való tekintettel elengedhetetlen volna, nem történhetik meg az egyik hatalomnak egyoldalú kijelentésével, csupán csak a kölcsönös megegyezés alapján. Ha a megegyezés

nem lehetséges, semleges döntőbíróság határoz ...”

A határozat, amelyet a konferencia fogadott el, történeti jelentőségű és valóságos iskolapéldája annak, hogy milyen emelkedett és tárgyilagos szellemenben kezelte a szocialista konferencia a népek egymáshoz való viszonyának kérdéseit. A sajátos magyar érdekek és szempontok méltánylását jelenti a határozat első részének második és negyedik pontja, valamint a határozat tiltakozó részének különösen első és negyedik pontja.

Ezek a pontok így szólnak:

A konferencia követeli:

Vitás területeken népszavazást, a Népszövetség ellenőrzése alatt, amely végső fórumon dönt.

Új államok alakulásánál és meglévő államoknak más államhoz való csatlakozásánál a Népszövetségnek vigyáznia kell arra, hogy ezeknél az új alakulásoknál a nemzetek gazdasági életbevágó érdekeit kereskedelmi és közlekedési szerződésekkel biztosítsa.

A konferencia tiltakozik ama kísérlet ellen:

Hogy az említett alapelveket meghamisítsák és ezért tagadja a győztesnek zsákmányhoz és olyan szövetségi szerződésekhez való jogát, amelyek az államnak a háborúhoz való csatlakozás fejében területgyarapodást biztosítsanak más nemzetek rovására.

Tiltakozik a vitás területek előzetes katonai megszállásával tervezett befejezett tények ellen.

A berni konferenciának ez a határozata a magyar küldöttséget mondhatni száz százalékgig ki-elégíthette, mert az az elvi álláspont, amely a határozatban kifejezésre jut, valósággal elismerése mind-

azoknak a jogos és igazságos érdekeknek, amelyeket a magyar küldöttség Magyarország szempontjából a konferencián képviselt és amelyeknek elismeréséért ott harcolt.

Magától értetődő, hogy a különböző fölfogásoknak, szempontoknak és érdekeknek egy ilyen nemzetközi összejövetelen való összeegyeztetése sohasem könnyű munka. Élénken emlékszem még ia szinte drámai erejű összeszólalkozásokra. Drámai jelenetek ismétlődtek egyrészt a német, másrészt az antantállamokbeli küldöttek között, amikor az utóbbiak a németek hadviselésének kíméletlenségéről beszéltek és azt ostromozták. De ugyanénak erős hatást ért el a német küldöttség vezetőszónoka, Wels, amikor például a németellenes blokád szörnyűségeiről, német asszonyok, gyermekek és aggok éveken keresztül tartó rémes szenvedéseiről beszélt, akik nem jutottak rendes élelmiszerhez. Ezeknek a fejtegetéseknek a hatása alól akkor még a francia és angol küldöttek sem tudtak szabadulni.

A groteskség határán mozgó jelenet is föllevenedik emlékezetemben, amikor látom egymás mellett és egymással szemben a német Weist és a francia Renaudelt. Az utóbbi egyszer az egyik bizottságban azt követelte, hogy a német küldöttek járuljanak hozzá az egyik határozatnak olyan megszövegezéséhez, amely szerint Németország volt a háború okozója. A német küldöttség ehhez természetesen nem volt hajlandó hozzájárulni. Sokszor valósággal az volt a látszat, mintha Wels és Renaudel csakugyan birokra akarnának kelni egy-

mással. Furcsa volt, ahogy Wels német nyelven kiabált Renaudel ellen, Renaudel pedig francia nyelven szinte őrjöngött és hadonászott Wels orra alatt.

De a szocializmus békülékeny szelleme és világszemlélete mégis lehetővé tette, hogy a különböző fölfogások és problémák szirtjei és szakadécai között végül is méltányos és megértő módon lehessen a kérdéseket elintézni.

Idehaza a berni konferencián való szereplésünk igen nagy visszhangot keltett. Az ország területe kétharmadrészének megszállása olyan fájdalmas megrázkódtatást keltett az egész országban, hogy egyrészt nem tudta elhinni senki, hogy az, ami történt, már végleges és befejezett dolog volna. Másrészt az ország népe akkori elesettségében igen sokat várt attól a propagandától, amelyet egy olyan nemzetközi tribünön fejtettünk ki, mint amilyen a berni konferencia volt.

Haza jövetelük alkalmából el is halmoztak benaiünket a legkülönbözőbb oldalról az elismerésnek számos jelével. Ezek között talán a legérdekesebbek egyike az, hogy még az olyan újság is, mint amilyen a hírhedt „B. H.” (a Budapesti Hírlap), február 5-én vezércikket írt a berni konferenciáról és noha ez a lap akkor is még – vagy talán már ismét! – a régi nacionalista és sovinizta vezeken evezett, mégis így írt többek között a konferenciáról:

„... Az integritás. – Kellemesen tűnt fel országszerte két szocialistánk: Buchinger Manó és Bíró Dezső urak szereplése a berni szocialista ér-

tekezleten. Két – mondhatjuk akkor, amikor az iskolából kitiltják a hazafias szellemet... mondhatjuk-e, hogy e két honfitársunk az ország integritását védelmezte... Nagyon beborult a mi egünk... De imitt-amott mintha szakadoznának a felhők...”,

Ugyancsak az úgynevezett nacionalista körökből származó elismerésnek dokumentuma az a levél is, amelyet február 12-én 1/215. szám alatt kaptam a székely Nemzeti Tanácstól, Ugrón Grájbör elnök és Rozsnyai főtitkár nevében. A levél jnagy elismeréssel nyilatkozik berni küldöttségünk munkájáról, majd így fejeződik be:

„... Meg vagyunk róla győződve, hogy a berni konferencia által megszabott út az, amelyen úgy a székely nép, mint általában az egész emberiség boldogabb jövője felé evez.

Hisszük és reméljük, hogy a (magyarországi szociáldemokrata párt kiküldötteinek a berni konferencián elfoglalt álláspontja alkalmas arra, hogy ez alapon a berni határozatot komolyan megvalósítani akaró minden hazai erőnek szoros együttműködését meg lehessen teremteni... Fogadja párttitkár úr, stb.

De még sokkal nagyobb szabású és méltóságtejeljesebb elismerésben is volt részünk berni munkánkért. Ugyanis hazaérkezésünk alkalmával hivatalos állami fórumok is ünnepélyes fogadtatást rendeztek számunkra,

A fogadtatás igazán nagyon szép és impozáns volt. A lelkesedésből semmi sem hiányzott, a beszédek, amelyeket hozzánk intéztek a különböző testületek képviselői, sokkal szebbek voltak, mint

amilyenekre jogot formálhattunk. Egyébként hiszen mindenki valóban a legjobbat kívánta, mindenki csakis az ország és a nép javát akarta..

Meg kell említeni azt is, hogy a kommunisták részéről volt egy kis ellentűnetés, de az ünnepélyt ez a tüntetés egyáltalán nem tudta megakadályozni, vagy akárcsak megzavarni.

A berni konferenciát csakúgy, mint annak idején már a stockholmi értekezletet is többek között az orosz kérdés is foglalkoztatta. A konferencia az orosz kérdésben még nem hozhatott akkor végleges határozatot. Egyrészt a bolsevisták uralma Oroszországban akkor még a kezdet kezdetén volt. A konferencia nem akart és nem is volt módjában végleges álláspontot elfoglalni. Másrészt a berni konferencia idején még javában folytak a győztes hatalmak intervenció-s vállalkozásai Oroszország ellen és a konferencia nem kerülhetett abba a ferde helyzetbe, hogy az akkor védekező helyzetben lévő Oroszország ellen foglaljon állást.

De a legerőteljesebb módon kidomborították a konferencia határozatai a demokrácia követelését és hangsúlyozták, hogy a szocializmus, melyért mi harcolunk, csak demokratikus szellemű lehet és csak demokratikus lehet gyakorlati politikája is.

De ezen túlmenően a berni konferencián megnyilatkozott az az érthető és természetes kívánság, hogy meg kellene helyszíni vizsgálatok és tanulmányok alapján győződni arról, hogy voltaképpen hogyan is alakulnak a dolgok Oroszországban,

hogy mi az, ami Oroszországban kialakulóban van, mi az, ami az egész világ közvéleményét izgalomban tartja.

Ezeknek alapján a berni konferencia elhatározta, hogy egy nemzetközi tanulmányi bizottságot küld ki Oroszországba. Hetesbizottságot terveztek, a bizottságba engem is bevásztottak. Ez a nemzetközi tanulmányi bizottság március vége felé akart eljutni Szovjetországba. Idehaza a dolgok március vége felé olyan fordulatot vettek, hogy akkor már nehezen mehettem volna el Oroszországba. De maga a bizottság sem hajthatta végre a tervét. A szociáldemokraták és a kommunisták között a viszony nemzetközi vonatkozásban is állandóan annyira rosszabbodott, hogy a szociáldemokraták által rendezett ilyen oroszországi látogatás később már szóba sem kerülhetett.

IX. Megindul a talaj a forradalom lába alatt

A berni konferencia mindenesetre jelentett némi erkölcsi sikert az októberi forradalom és kormányzat számára. De sajnos, az akkori nemzetközi erőviszonyok következtében nem lehetett számítani olyan tényleges eredményre, amilyenre az októberi kormányzat megerősödése szempontjából szüksége lett volna. Nevezetesen nem volt lehetőség arra, hogy megállíthassuk, vagy megakadályozhassuk az egyre nagyobb területek és lországrészek megszállását, tehát az ország tényleges összezsugorítását. Ennek következtében napról napra fogyott az a terület, amelyen az új kormányzat a maga újraépítő munkáját megkezdhetette.

Ha ezt az új kormányzatot építészeti tervezővel vagy vállalkozóval lehetne összehasonlítani, akkor a hasonlat alapján azt mondhatnók, hogy napról napra csúszott és változott az a fundamentum, amelyen a tervezőknek és az építőknek dolgozni és alkotni kellett volna.

Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között egyáltalán nem lehetett tervezni és építeni. Nem lehet csodálkozni, ha a kérdés úgy alakult, hogy vajjon ilyen körülmények között egyáltalán érdemes-e akárcsak hozzá is fogni valamelyes rendsze-

res es tervszerű munkához. Fültanúja és részese voltam többször beszélgetésnek és vitának, amely például Garami és Kunfi között folyt még a forradalom előtti hetekben arról a témáról, hogy vajjon mi lesz itt ebben az országban, ha a háború után az ország területét netán erősen megcsontkítják¹! Mi lesz egy ilyen felszabdalt területen, akárcsak a magyar munkásmozgalomban? Emlékszem, mennyit számolgattunk és méricsgültünk hármásban térképeken; emlékszem, mennyi statisztikai „táblázatot” készíthettem arról, hogy mit jelenthet a munkásmozgalom szempontjából egy olyanfajta változás, mint amilyenekről akkoriban már az egész országban és az egész világon beszéltek.

A háborúnak lélek- és idegölő utolsó szakaszában mindez talán időfecsérlő töprengés és szórakozás volt. De a forradalom után mindez lényegesen szomorúbb realitásokká változott és lényegesen vigasztalanabbá alakult a helyzet, amikor a forradalom után az ország területének majdnem csak egyharmada maradt az októberi kormányzat kezén.

Ezek a szomorú realitások mindenekelőtt abban jutottak kifejezésre, hogy a megszállás árnyában egyre növekedett az ország gazdasági lemorlása és csakhamar bekövetkezett ennek minden szomorú velejárója.

A háború amúgyis minden készletet és minden tartalékot felemésztett az országban. Most pedig nemcsak az itthonmaradottakról kellett volna gondoskodni, hanem már azokról is, akik nagy

tömegekben özönlöttek vissza az országba úgy a háborús frontokról, valamint a megszállott területekről.

Honnan vegyenek ezek szalmára elég gyorsan lakást, hol szerezzenek nekik ruhát, vagy erre a célra textíliákat és egyéb anyagokat? Ez a kérdés meredt a kormányzat és a közigazgatás elé. Hol vegyenek elegendő szenet és fát a fűtéshez, vasat és egyéb anyagot az építkezéshez, hiszen mindezek legnagyobb része a megszállott területeken maradt, csak ott volt található, vagy külföldről lett volna beszerezhető. Bányáit, erdőségeit, behozatali lehetőségeit hirtelen, egyszerre veszítette el az ország.

De még a megmaradt területen belül is megakadt a termelésnek és az áruelosztásnak, szállításnak: rendes folyamata, az egyéb szükségleti cikkek mellett bekövetkezett a nélkülözhetetlen élelmezési cikkek hiánya is. Elfogyott a liszt, a zsír, a tej, a cukor, megakadt mindezeknek a fővárosba való behozatala, bekövetkezett az egymást okozó és egymást sorrendben felváltó munkanélküliség és nyomorúság.

Ezekkel a jelenségekkel párhuzamosan bekövetkezett és fokozódott a munkások elégedetlensége, de ezzel együtt az igényeknek emelkedése is. A munkásság azt vélte, hogy eddig eleget nyomorgott és szenvedett a háború egész ideje alatt. De ez a fokozott igényesség éppen fordított arányban állt a gazdasági leromlással.

Ez a gazdasági helyzet csak állandó és fájdalmas zökkenések közepette tette lehetővé a munkásság igényei csekély részének a kielégítését és

ez a részben való kielégítés természetesen újabb igények- jelentkezését vonta maga után és újabb válságokat és zavarokat idézett elő. Rudolf Hilferding, a német szocialista tudós és. a német forradalom egyik vezetője írta meg, hogy az első időszakában *a német forradalom* nem is mutatott annyira politikai arculatot, mint amennyire *inkább* egy *általános, nagy bérmozgalommá* alakult át. Körülbelül hasonlóvá fejlődött a helyzet Magyarországon is.

Az ipari munkások mozgalmaihoz még az egyéb ilyen természetű mozgalmak sorakoztak. Hol a leszerelt katonák tüntettek az uccákon és követeltek fejenként 5400 korona leszerelési díjat, hol a tiszt urak követelték ezeknek az összegeknek többszörösét, majd pedig más területeken, más formákban mutatkozott meg a munkásság türelmetlensége, például az úgynevezett vad szocializálások formájában.

Ezek az úgynevezett szocializálások mindössze annyiból álltak, hogy a munkások egy-egy nagyobb üzemben minden hosszabb elj aras mellőzésével felszólították az üzem tulajdonosát, vagy annak vezetőit, szóval azokat, akiket régebbi idők óta, sokszor joggal gyűlöltek, hogy az üzem éléről távozzanak, mert az üzemet most már a munkásság maga veszi a kezébe. Képzeltető, hogy milyen vegyes érzelmekkel kellett odaállni, ha az illető üzem munkásai mindenáron ragaszkodtak ahhoz, hogy a párt részéről jöjjön az előadó és ehhez a befejezett „szocializáláshoz” adja oda atyai, illetve szocialista áldását.

Az ország területének állandó összezsugoro-

dása mellett a munkásoknak ez az elégedetlenségi hulláma volt az egyik, ami belülről omlasztotta és mosta a forradalom, partjait és veszélyeztette a forradalom területét.

Ehhez járult azután egy másik tragikus körülmény, amely a forradalomnak és a parasztságnak egymáshoz való viszonyára vonatkozik.

*

Az októberi forradalom szempontjából a forradalomnak és a parasztságnak egymáshoz való viszonya akkor lett volna megfelelőnek mondható, ha értette volna a kormányzat a módját, hogy az ország parasztságának millióit valóban maga mellé állítsa. A forradalomnak arra lett volna szüksége, hogy úgy a maga védelmét, mint bizonyos mértékig az ország területének a védelmét is – a parasztságra bízva. A történelem sok adata legalább is igazolja ezt a föltevést, hogy ennek így kellett volna lennie. Marx a francia forradalomról írott tanulmányában azt mondja, hogy amikor a francia parasztok Napoléon seregeiben harcoltak és ezekben a harcokban maguk előtt söpörték az európai koalíciós hatalmak seregeit, akkor a francia parasztok ezt abban a tudatban tették, hogy ezen cselekedetükkel, vagyis Franciaország megvédésével, illetve területének kiterjesztésével saját megnagyobbodott földparcellájukat védik. Azt a parcellát védik, amelyet a forradalom juttatott számukra. További példának vehetjük azt a tényt, hogy Oroszországban is Leninek a sokmillió parasztságot csak azzal tudták megnyerni, mert az volt a meggyőződése a parasztságnak,

hogyan juttatták földhöz az évszázadokon keresztül földnélküliségben és nyomorúságban tengődő népet. Ebben a vonatkozásban nincs jellemzőbb, mint az a közismert dolog, hogy egy időben az orosz muzsikoknak az volt a jelszavuk: „Éljének a bolsevikok, le a kommunistákkal!”...

A magyarországi szociáldemokrata pártnak az volt a becsületes törekvése és az maradt az októberi forradalomban is, hogy a parasztságot földhöz keli juttatni. Az idevonatkozó követelések megformulázása ez volt:

„... A jogos igénylő a földet megfelelő alacsony bérleti összeg fejében kapja meg. Az örök bérlők teljes joggal rendelkeznek földjükkel, telekkönyvileg nevükre írathatják, gyermekeikre örökül hagyhatják. Azt a bérlőt, aki törvényes kötelezettségének eleget tesz, földjéről elűzni nem lehet. Az örökbérlet idegennek el nem adható, a gazdálkodás abbahagyása után ez mindenkor visszaszáll a, z államra vagy a községre.”

„... Földben részesítendő a felsorolt alapelvek mellett:

A teljesen földnélküli vagy -a megélhetéshez szükséges elég földdel nem bíró földművesek; előnyben részesítendő a rokkantak, a felnőtt fiúval bíró hadiözvegyek, hadifogságot szenvedők; a földmunkások termelészövetkezetei, amelyeknek szervezésére és irányítására a földművelésügyi minisztériumban külön szervezet létesítendő; a fogasztási szövetkezetek stb.”

Érdekes és egyben tragikus is, hogy ezeknek a követeléseknek és elvi szempontoknak érvényesítése dolgában a munkásság, illetve a szociáldemokrata

párt és az októberi kormány polgári partnerei között semmiben sem voltak ellentétek. Annál elszomorítóbb visszaemlékezni arra, hogy a kormányzat illetékes képviselői mellett a munkásmozgalom és a szociáldemokrata párt megbízottai és agitátorai között is voltak olyanok, akiket azzal vádoltak és nyilván joggal, hogy helytelen intézkedéseikkel késleltetik a szegény parasztságnak földhözjutását.

Gyakran hallottam a pártvezetőségben ilyen vonatkozású összetűzésekről és éles vitákról.

Ha pedig kutatjuk az okát, hogy miért történt meg a földhöz juttatás gyors folyamatának ez a megakadályozása, akkor arra bukkanunk, hogy ez már azoknak az elméleteknek és megfontolásoknak az alapján történt, amelyek Oroszországban később a parasztságnak juttatott földek visszavételéhez és az úgynevezett kolchosok, vagyis mezőgazdasági szövetkezetek későbbi megalkulására vezettek.

Az októberi forradalomra nagyon is gyorsan hatottak az orosz forradalmi elméleteknek és eszméknek kisugárzásai, amiről alább még lesz némi mondanivalóm. Egyelőre csak annyit akarok megjegyezni, hogy a sajátos adottságú orosz forradalomból kicsirázott eszméknek a magyar forradalom földproblémáiban való ez az érvényesülése azzal a végzetes eredménnyel járt, hogy a magyar parasztság tömegei ilyenformán nem is juthattak az októberi forradalomnak olyan közelségébe, mint amennyire ez a forradalomnak is érdeke lett volna.

Ez a két példa mutatja, hogy milyen veszedelmesen csúszott a talaj az októberi kormányzat lába alatt. De még egy harmadik példát is fel kell említeni annak a bizonyítására, hogy milyen végzetes mulasztások történtek az októberi kormányzat megszilárdítása szempontjából akkor, amikor az októberi kormányzat nem gondoskodhatott idejekorán az alkotmányozó nemzetgyűlés megalakításáról és összehívásáról, mert ez a nemzetgyűlés legalább a forradalom talajának megszilárdítását, kikristályosodási pontjának megteremtését jelentette volna.

Ezen a ponton emlékszem egy megbeszélésre, amelyet a kormányzat két olyan képviselőjével folytattunk, akik a választójogi törvénynek és a választásiak az előkészítésével voltak megbízva. Sürgettük ezt az előkészítést és sürgettük a választások kiírását. Ostoroztuk ennek a halogatását, mert úgy gondoltuk, hogy a forradalom számára nélkülözhetetlen az olyan centrum, mint amilyent a parlament, az alkotmányozó nemzetgyűlés minden forradalomban jelentett. De akiknél a választások dolgát reklamáltuk, elismervén a mi szempontjaink jogosultságát is, főként azzal indokolták a választások halogatását, hogy nem lehet a választásokat csak a meg nem szállott területekre, vagyis a megmaradt tizennégy vármegyére korlátozni, mert ezzel a párizsi békekonferencia számára szinte befejezett tényt teremtenénk és az volna a dolgok színezete, hogy a kormány máris belenyugodott lábba a helyzetbe, amelyet a meg szállásokkal teremtettek.

Nagyon érdekes, amit Garami írt ezzel a kér-

déssel kapcsolatban könyve 81. és 82. oldalán:

„Volt ezenkívül egy nagyon komoly okunk, amely nehezé tette számunkra a választások problémájának megoldását, noha tudtuk, hogy milyen nagyjelentőségű lehet e kérdés gyors és helyes megoldása. Ez az ok a következő volt: A béketárgyalásokra készülödtünk és természetesen vigyáznunk kellett, hogy semmi olyat ne tegyünk, amivel Magyarország hátrányára prejudikálhatunk... A kormány tagjai közül többen azt az álláspontot foglalták el, hogy a választásokat írjuk ki egész Magyarországon, demonstrálásául annak, hogy a környező államok hadseregei által teremtett helyzetet politikailag nem vagyunk hajlandók elismerni, az így kiírt választásokat azután azonban csak ott tartjuk meg, ahol ennek technikai lehetősége van, vagyis a meg nem szállott területeken. Ennek a propozíciónak azonban ellenzői is voltak azzal az érveléssel, hogy a győztes ántánt ezt a viselkedést most már provokációnak tarthatná és ez megint csak Magyarország hátrányára szolgálhatna a párizsi béketárgyalásoknál...”

Csak hogy e sorok írója emlékszik arra is, hogy mialatt a fentebb említett két elvtársal a választások megsürgetésére vonatkozó tárgyalást folytattuk, a szomszéd szobában együtt ültek elvtársaink és ott már arról tanácskoztak, hogy nem volna-e helyesebb a parlamenti választások gondolatát egészen elejteni. Az ilyenfajta meggondolásokat kapcsolatba kell hoznom egy másik idevontató eseményre való visszaemlékezéssel.

Ugyanezekben a napokban Károlyi Mihály

elnöklete alatt a királyi vár egyik termében tartottunk értekezletet, amelyen együtt voltak az októberi kormányzatban egyesült összes pártoknak a képviselői. Ott azt a kérdést vitattuk – melyet a polgári pártok képviselői vetettek fel –, vajjon hajlandó-e a szociáldemokrata párt kifejezett ígéretet tenni abban az irányban, hogy a kiírandó nemzetgyűlési választások eredményét respektálni fogja minden körülmények között. Tehát még abban az esetben is, ha a szociáldemokrata párt nem kapná meg a várt többséget a választásokban.

Nekem volt a pártvezetőség részéről megbízatásom, hogy jelentsem ki a leghatározottabban, hogy a szociáldemokrata párt a választások eredményét a maga részéről minden körülmények között tudomásul veszi és tiszteletben tartja. Csak-hogy velem szemben azonnal fölállt az értekezleten Pogány József és mint a katonatanács képviselője kijelentette, hogy az általam előadottakhoz és az abban megnyilvánult felfogáshoz sem ő, sem megbízói nem csatlakozhatnak.

Ez az ingadozás és a rosszul értelmezett „radikális” fennhéjázás hiba és végzetesen káros volt. Ez a hiba legjobban illusztrálható, ha idézzük Kautskynak egyik kijelentését, amelyet „Krieg und Demokratie” című könyvében írt meg a németországi forradalom hasonló helyzetére vonatkoztatva. Tudvalevő, hogy 1918 végén ez a kérdés Németországban is aktuális volt és ámbár Németországban nemcsak hogy kiírták már január elején a nemzetgyűlési választásokat és ezt meg is tartották, Kautsky még ezt a sokkal

gyorsabb tempót is lassúnak ítéli és megjegyzi:

„ ... Nagyon sajnáltam, hogy a választásokat januárig is halasztották. Ha a választásokat tegy hónappal korábban tartották volna meg, akkor az a meggyőződésem, hogy kifejezett szociáldemokrata többség jutott volna a nemzetgyűlésbe és abban a kényszerhelyzetben, hogy össze kell tartani a polgári pártok ellen, a szociáldemokrata párt *két* szárnya – a többségiek és a „független szocialisták” – könnyebben egyesült volna, úgy, hogy a kommunistáikra talán nem is került volna a sor...”

X. Az orosz eszmék behatása

Ebben az előbbi három példában azt igyekeztem kimutatni, hogy az októberi forradalom nemcsak a tényleges területvesztés következtében roskadozott, hanem a megmaradt terület is mindinkább bizonytalanná vált. Ennek az utóbbi körülménynek azonban már olyan okai is voltak, amelyek mutatják, hogy milyen tragikus végzettséggel közeledett az októberi forradalom ideológiai tartalmának eltünezése.

Ennek illusztrálásában itt meg kell még emlékeznem egy olyan mozzanatról, amely a fentebb leírt zürichi utazással van kapcsolatban.

1918 végén és 1919-ben a svájci szocialista párt egy ideig a zimmerwaldista, tehát a radikálisabbnak nevezett irányzat alapján állt. Eredetileg ez a magatartás azzal magyarázható, hogy a semlegeis Svájcban a háború elleni gyűlölet még erősebb volt, mint bármely más országban és ennek következtében a svájci párt is a háborúval

gyére jutott, hogy a szocializmus akkori problémái tekintetében általában inkább az úgynevezett baloldali irányzatokkal rokonszenvezett.

Svájci tartózkodásom alatt alkalmam volt

meggyőződni arról, hogy testvérpártunk legtöbb képviselőjének az a felfogása, hogy a forradalomban az úgynevezett menseviki politika nem érvényesülhet, mert a frontról hazatérő katonák mentalitása a mérsékeltebb politikai irányzat érvényesülését szinte lehetetlenné teszi majd.

De a legérdekesebb beszélgetések egyikét Svájcban akkor volt alkalmam lefolytatni, amikor ott Angelika Balabanoffal találkoztam. Balabanoff oroszországi származású elvtársnő, aki azonban évtizedeken keresztül külföldön, nevezetesen Olaszországban élt – Mussolinival való szoros barátsága közismert -, mi a nemzetközi kongresszusokról ismertük, mert ott rendszerint tolmácsi minőségben működött. 1918 végén Balabanoff már az orosz szovjetkormány megbízásából tartózkodott Svájcban.

A velem való beszélgetésben ugyancsak helytelenítette, hogy a magyarországi szociáldemokrata párt a menseviki politika alapján áll. A gondolatmenet, amelyet kifejtett, a következő volt:

Az ántánt szerinte hamarosan igyekezik majd Ausztria-Magyarországgal és Németországgal békét kötni, mert az a célja, hogy minden erejével Oroszország ellen vonuljon, hogy megsemmisítse ott az orosz kommunisták kormányzatát. Az ántánt főként azért is igyekezik erre, mert nem lát más módot arra, hogy az Oroszországba még a cárizmus ideje alatt befektetett milliárdokat megmentse, illetve visszakapja. Ilyen körülmények között – fejtegette Balabanoff – Ausztria és Magyarország, sőt Németország is csak átvo-nuló állomások lesznek az Oroszország elleni új

háborúban. Ezt kellene tehát minden ország szocialistáinak megakadályozni.

Mondanom sem kell, hogy Balabanoffal szemben igyekeztem bizonyítani, hogy mennyire különböznek a mi magyarországi viszonyaink az oroszországiaktól, de be kell vallanom, hogy ellenvetéseimnek nem volt Balabanoffra nagyon erős hatása. Viszont az ő jóslatai sem váltak be. És bár az autant egy időben valóban próbálkozott Szovjetoroszország ellen intervenciókkal, azért Angelika Balabanoff aggodalmai mégis túlzottaknak bizonyultak.

Csakhogy ezek a különböző beszélgetések nyilvánvalóvá tették számomra, hogy milyen mély az a hatás, amelyet az orosz forradalom eszméi 1918 végén és 1919 elején Európaszerte gyakoroltak.

Alaposabb meggondolás után ezen a jelenségen nem is lehet csodálkozni, hiszen a történelem is azt mutatja, hogy lényében mindig így alakultak a dolgok. A forradalmak történetében az új eszméknek ez a térfoglalása voltaképpen általános jelenség. A nagy francia forradalom eszméi is arról tanúskodnak, hogy törekvéseikben a forradalmárok igyekeztek annak az utánzására, amit a korábban lezajlott ebben az esetben az angol és az Egyesült Államok forradalmaiban láttak és tapasztaltak. Ugyancsak 1848-ban a szabadságharcok élén állók azokért az eszmékért hevültek, amelyek az ezt megelőzően kitört francia forradalom irányító eszméi voltak. Petőfi és a 48-as forradalom sok neves képviselője mindezekért az eszmékért és a már korábban győztes politikai irányzatokért

és átalakulásokért lelkesedtek. A történelemből tudjuk, hogy olyan univerzális nagy szellem, mint Goethe, a francia forradalom hadseregének Valmi-i ütközetében megsejtette az új világot. Sőt Nagy Frigyesről és Katalin cárnőről köztudomású, hogy rokonszenveztek és összeköttetésben álltak a francia forradalmi átalakulásoknak egy olyan szellem-óriásával, mint aminő Voltaire volt.

Természetes, hogy a nagy tömegeknek az új eszmékbe való ezen bekapcsolódásában nem az a magasröptű szellemi és intellektuális érdeklődés jut kifejezésre, mint amelyet az előbb említett példák mutatnak. A tömegek az új irányzatokat és az új világszemléletet nem nézik kritikai szemmel, náluk az ösztön az, ami a rokonszenvet az új irányzatok felé viszi. Az ösztön nem olyan biztos mérőeszköz, mint a legmagasabb műveltséggel bíró egyének ismerete és szellemi tudatossága. Hallottam, amint egy alkalommal Kunfi azzal vádolta meg a magyar bolsevistákat, hogy az oroszországi szovjetrendszert, annak eszméit és annak egyes intézkedéseit a sajtóhibákkal együtt törekedtek Magyarországra átvinni és alkalmazni.

Azt is lehetne mondani, hogy 1919-ben a bolsevisták irányzata ezért nem elégedett meg azzal a maximummal, amelyet az októberi forradalmat megelőző régebbi forradalmaik kivívtak, mert ők imég *az orosz forradalom által elért maximumot is Magyarországon – minimumnak tekintették.* Ez volt az ő minden realitást nélkülöző célkitűzésük. És mert nem volt benne realitás, azért természetes, hogy minden adottságot, amelyet tekintetbe kellett volna venni, ők figyelmen kívül hagytak. Figyel-

men kívül hagyták azt a különbséget, amely megvan például a négy és fél millió négyzetkilométer kiterjedésű Oroszország és a 90 és egynéhány ezer négyzetkilométernyire megcsónkítod Magyarország kiterjedése vagy geográfiai helyzete között. Figyelmen kívül hagyták azokat a lehetőségeket, amelyek kínálkoznak egy 150 millió lakosságú nép számára és amelyekkel be kell érnie egy nyolcmillió lakosú országnak. Pedig, hogy ezek milyen differenciákat jelentenek, arról alább majd még lesz egynéhány megjegyzés.

Ezenkívül figyelembe kell vennünk még azt is, hogy a bolsevisták messiási ígéretei olyan országban hangzottak el, amelynek népe a háborúelőtti évtizedekben a legteljesebb politikai elhanyagoltságban maradt, vagy amely a háború szörnyű esztendei alatt teljesen elvérzett, amelyet a győztesek lehetetlen békediktátuma nemzeti öntudatában megalázott, amelynek területét kétharmadnyira csökkentették és mindezekkel az országnak és a népnek belső és politikai egyensúlyát teljesen felbillentették, stabilitását megrendítették és ezzel az októberi kormányzatot a legteljesebb tehetetlenségbe taszították. Ha mindezeket figyelembe vesszük, akkor valóban nem lehet csodálni, hogy a munkásosztályban sem maradt elegendő erő az orosz eszmék behatásával szemben való ellenállásra.

Így haladt az októberi forradalom néhány hét platt a kikerülhetetlen vég felé. A fölbomlás utolsó napjainak történetéből emlékszem egy gyűlésre, amelyet március 19-én, vagyis egynéhány órával a végzetes forduló előtt a Nemzeti Lovardában tar-

tottak munkanélküliek, leszereltek és egyéb a forradalomban keletkezett alkalmi szervezetek tagjai. Nagy seregszemléje és találkozója volt ez a gyűlés a nyomornak, az elégedetlenségnek és a türelmét vesztett indulatosságnak. Ott, ezen a gyűlésen beszélnem kellett volna, de már nem emlékszem rá, hogy milyen okból egyáltalán szóhoz sem juthattam és még csak nem is adódott alkalom arra, hogy akárcsak egy-néhány szóval kimutathassam azoknak az ott támasztott követeléseknek a keresztülvihetetlenségét. Most utólag, amikor ezek a sorok íródnak, történt, hogy találkoztam egy elvtárrsal, aki erre a gyűlésre pontosabban emlékezett, mint én és ő rekonstruálta előttem ennek az akkori öszszejevetemek egyik jelenetét, amely körülbelül abból állt, hogy én ott valami kisebb szobában visszavonultam néhány elvtárrsal megbeszélésre, egy székre rogytam és elsóhajtottam, hogy: „azt hiszem, most már hamarosan végünk van”...

Azóta olvastam Kautskynak *mér* fentebb említett könyvében egy részletet, amely szerint:

„ ... Minden politikai forradalomban tanulatlan tömegek kerülnek a politikai élet felszínére. Ezek aranyhegyeket várnak a változástól és csaló(dottan fordulnak el a forradalmi pártoktól, ha a lorradalom a meglévő nyomort, amelynek ő nem az okozója, hanem amellyel ő is csak találkozott, «ha ezt ia nyomort nem tudja azonnal enyhíteni, sot Jia ez a nyomor néha még fokozódik... A dolgozó tömegek naiv részének ez az elkerülhetetlen csalódása az egyike azon okoknak, amelyek miatt eddig piég majdnem minden forradalom után az ellenforradalomnak egy időszaka következett.”

Pedig március 19-én a teljesen be nem avatottak számára a forradalom arculata még azt mutatta, hogy a sok baj és a sok zátony, amelyen a forradalom hajója küszködik, talán csak ideiglenes természetű. Legalább is elméletben, akkor tehát még megvolt a lehetősége annak, hogy az októberi forradalom a különböző nehézségeken talán miéigis úrrá tud lenni valahogy. És akkor csapott le az októberi kormányzatra a végletes Vyx-jegyzék...

Ezen jegyzék szerint azokat a vonalakat, amelyekig a szomszéd államok megszálló katonasága eljutott, ezentúl – ha csak ideiglenesen is, de mégis – az ország politikái határainak kell tekinteni. Gratz Gusztáv, akiről már megállapítottuk, hogy amennyire csak teheti, igyekszik mindent az októberi kormányzat rovására írni, ennek a Vyx-jegyzéknek a hatásáról többek között ezt jegyzi meg a könyvének 85-ik oldalán:

„ ... A bolsevizmus sikerét siettetette az a kavarodás, amely az antantnak Vyx alezredes által március 20-án átadatott, a békekonferenciának egyik határozatát a magyar kormányal közlendő jegyzéke kiváltott...”

XI. A március 21-i összeomlás

Amikor idáig eljutottunk, voltaképpen be is fejezhetnők ezeket a föl jegyzéseket. Érthető és igaz, ha az akkori szociáldemokrata párt vezetőségének március 20-án és 21-én megtartott üléseit történelmi fordulópontnak és végzetes dátumnak nevezik. De azt hiszem, hogy még igazabb és helytállóbb, ha megállapítom, hogy március 20-án és 21-én tulajdonképpen már alig volt a tanácskozássoknak valami értelme. Mondhatjuk, hogy ezen a napon, amikor a kormány a Vyx-jegyzéket megkapta, kijelenthettük szomorúan: Consummation est! (Minden elvégeztetett).

Érthető a szabadkozás, a lázadozás, a minden irányban való próbálkozás. Érthető volt, hogy úgy az októberi kormány tagjai, valamint a munkásság politikai képvisellete lázadozták az ellen, hogy velük akarják kifizettetni a háború számláját. Velük, akik nem voltak bűnösök sem a háború föl-idézésében, sem annak elnyújtásában, sem annak a leírhatatlan sok szenvedésnek és nyomorúságnak előidézésében, amely a háború nyomán bekövetkezett. Mindez azonban csak lázáadozás volt a már elkerülhetetlenné vált végzet ellen. A lehetőségek, amelyek segítségével a végzetnek ezt az útját meg lehetett volna állítani, vagy meg lehetett volna fordítani, ezek a lehetőségek már mind elvesztek

és eltűntek. Maradt a tökéletes káosz és a kétségbeesett tehetetlenség.

Március 20-án és 21-én tanácskozott erről a helyzetről a szociáldemokrata párt vezetősége és ennek a két ülésnek a határozata alapján történt azután a kommunistákkal való egyesülési és ennek folyományaképpen az úgynevezett tanácsköztársasági kormányzat megalakulása. A káosz oly tökéletes volt, hogy ennek a két ülésnek tárgyalásairól és anyagáról nagyon nehéz pragmatikus, pontos beszámolót adni.

A pártvezetőség tagjai közül főként Garami, Peidl és ezen sorok írója, meg voltunk győződve (arról, hogy az úgynevezett orosz orientációnak a tervét nem fogadhatjuk el és tudtuk is, hogy nem akarjuk és nem fogjuk elfogadni. Az volt az álláspontunk, hogy jöjjön bármi, de ez az út nem jellelheti a kivezető utat.

De ugyanígy meg kell mondani, hogy az ülés résztvevői közül imások is ugyancsak nem akarták az úgynevezett orosz orientációt. Pontosan tudták ők is, sőt az ülésen ebben az irányban való véleményüket nem is hallgatták el, hogy ez a lépés a katasztrófát, a végzetet jelenti, pontosan tudták és meg is mondták, hogy ez politikai öngyilkosság. Legfeljebb abban volt külön felfogásuk a miénktől, hogy azt mondták, hogy ezt az öngyilkosságot ők a munkássággal együtt el fogják követni.

De ismétlem, voltlak a pártvezetőség tagjai között még mások is olyanok, akik szintén nem akarták a bolsevizmust, mint megoldást. Ezek szintén csak abba nem tudtak és nem akartak bele-nyugodni, hogy elfogadják azt a helyzetet, ame-

lyet a Vyx jegyzéke teremtett. És ha például lehetett volna külön szavazni a kommunistákkal való egyesülés kérdéséről, akkor egészen kétségtelen, hogy ezt külön meg nem szavazták volna.

A jelen voltak nagyobb része nem akart mást, mint kivezető utat a helyzetből, csakhogy – és ez a döntő – ezek az utóbbiak már hetekkel előbb is tarthatatlannak ítélték az egész helyzetet, amely a megszállások következtében előállt és az; ő elgondolásait már ezekben az időkben telítette az az új áramlat, amelyről fentebb beszéltünk, őket már ezekben a hetekben megragadta és csábította a nagy ismeretlen, amely akkor a bolsevizmus képében közeledett.

Rendszeres tárgyalásnak, vagy a dolgok mód-szeres, alapos megvitatásának nem nevezhető az, ami ezeken az üléseken végbement. Nem volt ott már más, mint kavarodás, anarchia és fölbomlás. Két apró jelenség, talán jobban fogja megvilágítani a fejvesztettséget és a türelmetlenséget, mint akármilyen hosszú fejtegetés.

Az egyik ilyen jelenségre a következőkben tudok visszaemlékezni: Bokányi, akiről már megemlítettem, hogy a legtemperamentumosabb szónoka volt a magyar munkásmozgalomnak, nálánál tüze-sebb népszónoka a szociáldemokráciának talán nem volt még Magyarországon, Bokányi minden öt percben azt kiáltotta a türelmetlenkedők közé: „Vigyázzunk, ne hirtelenkedj ük el a dolgot, mert vallami nagy bolondságot fogunk elhatározni!”

A másik mozzanat ez volt: Arról folyt a vita, hogy hogyan is alakulna a helyzet, ha kimondat-nék az egyesülés a kommunistákkal. Szót kért

Varga Jenő – tanár – és terjedelmesebbnek látszó beszédbe akart belekezdeni arról, hogy mit is jelenthet elméletben az úgynevezett proletárdiktatúra. Emlékszem, hogy Varga Jenő három mondatot sem mondhatott el a beszédéből, az ülésen uralkodó türelmetlenség egyszerűen leterítette, leültette. Senki nem volt akkor már semmire sem kíváncsi.

A Vyx-jegyzék volt az a bizonyos csepp, melytől a sok keserűségnek, bajnak amúgyis színültig telt pohara kicsordult. Mindenki mindenféle válasszal már előre készen volt. Amikor a szociáldemokrata párt vezetőségének arra kellett válaszolnia, hogy elfogadja-e a Vyx-jegyzék formájában a győztes antantnak ezt az újabb diktámumát, amikor voltaképpen a pártvezetőség már befejezett helyzet előtt állt, mert hiszen a legilletékesebbek, a kormány tagjai már meghozták volt határozatukat és ez a határozat úgy szólt, hogy nem, nem és bármi történjék, akkor is csak nem!

Ha lett volna mód rendszeresebb tanácskozássokra vagy hosszabb fontolgatásokra, akkor arról kellett volna beszélni az ülésen, hogy szabad-e az ország kormányának az adott pillanatban ilyen álláspontra helyezkednie, lehetséges és megengedhetővé, hogy a kormány nem akarja tudomásul venni azt, ami az adott helyzetben egyszerűen kikerülhetetlen. De a kormány is és a pártvezetőség is azt hozhatta föl mentségül, hogy az egész országnak, nemcsak a munkásságnak, hanem főként *a polgárságnak is* ugyanaz a fölfogása, mint amelyet a kormány juttatott kifejezésre.

„A magyar-orsz szövetség eszméje gyorsan

hódított és a közvéleménybe vitt jelszavak valósággal nemzeti mozgalomnak tüntették föl az Oroszországgal szövetséges magyar tanácsköztársaság megalakítását. Ezek a jelszavak a lakosságot annyira meghódították, hogy dúsgazdag gyárosok, vagyonos polgárok dühös elszántsággal hirdették: ezek után csak egyetlen felelet lehetséges: a kommunistákat kell hatalomra segíteni, mert az antant igazságtalan és arcpirító határozatával szemben, a magyar tiltakozást csak ilyen módon lehet kellően kifejezni.” (Weltner: „Forradalom, stb. 141. o.)

Egynéhány órával később a munkástanács ülésén bejelentették a pártvezetőség határozatát, ott az előadó, Garbai Sándor többek között ezeket mondotta:

„A kormány lemondott, mert felelősséget ezekért a dolgokért nem vállalhat. Az antant még csak ígéretet sem tett eddig semmiféle irányban... Nem várhatunk tehát nyugatról semmit, csak diktatórikus békét és ez az elé a helyzet elé kényszerít bennünket, hogy lemondunk arról, hogy választás legyen, hogy a népet urnák elé vezessük. Nincs más út, mint elfogadni a diktatúrának egy másik fajtáját... (Nagy taps, közbekiáltások: Korábban kellett volna!)... Ez az új irányzat az, hogy amit nyugatról nem kaptunk meg, azt keletről alkarjuk megkapni. Az események sodrába bele kell kapcsolódnunk. Az orosz proletártömegek harcosserege közeledőben van ...”

Marx ismert tanításai szerint az ember helyzete szabja meg az ember gondolkodását. Ebben a helyzetben csakhamar (akadtak a pártvezetőség

ülésén is olyan katonai szakértők, akik térképről magyarázták nekünk, hogy igenis a lehetőségek közé tartozik, hogy egy új magyar forradalmi hadsereg katonai műveletei folyamán két-három nap alatt egyesülhet az orosz hadsereggel. Ez az egyesített hadsereg azután folytathatja a katonai operációkat a kedvező dél – *a megszállott területek felszabadítása* – irányában...

Voltunk, akik ezeket az illúziókat egyetlen pillanatra sem voltunk hajlandók elfogadni. Elsősorban Garami vitte az ülésen a harcot ennek az új orientációnak a gondolata ellen. De Garami akkor már annyira tele volt elkeseredéssel, hogy legalább is a maga személyére vonatkozóan a legerélyesebben csak a teljes visszavonulásra gondolt. Egyénileg is szörnyű csalódásnak, szinte személyes vereségnek érezhette, hogy a munkásság nagyrésze heteken, hónapokon keresztül nem vette figyelembe Garaminak a mérséklésre és az önfegyelmzésre vonatkozó intelmeit és tanácsait. Garami tehát már nem látott semilyen kivezető utat. Fölmérte a különböző elhangzott szempontok jelentőségét és teljesen elveszettnek ítélte az egész helyzetet. A legkevésbé volt hajlandó elfogadni azt a segítséget, amelyet az úgynevezett baloldallal való egyesülés formájában óhajtottak nyújtani, mert hiszen ugyanakkor Károlyiaknak és a többi polgári csoportoknak félreállításával az októberi forradalom elvesztette azt a szárnyát, amely számára jelentőségesebb és nagyobb értékű volt, amellyel együtt indult a szociáldemokrata, párt a forradalomba.

Garami megrendítő szavakkal magyarázta az

ülésen, hogy mennyire egyéni tragédiájának is tekinti ezt az újonnan kialakult helyzetet és így a maga részéről kivezető utat vagy megoldást nem látott mást, csak a legteljesebb visszavonulást.

Nagy szerencsétlenség volt az is, hogy tulajdonképpen egyetlen álláspontnak a hívei sem hivatkozhattak arra, hogy fölfogásuk azonos lehetne a valóban érdekeltteknek, tehát az országnak vagy akárcsak a munkásosztály többségének a fölfogásával. Nem volt parlament, nem tudhattuk, mit gondol a nép, vagy mit akar képviselőinek a többsége. Ugyancsak tragikus, hogy a munkásmozgalmon belül sem voltak tökéletesebb, jól és gyorsan működő demokratikus szerveink, amelyek segítségével megszólaltathattuk volna azokban a végzetes napokban a munkásosztály igazi szándékát és igazi akaratát. A demokrácia a parlamenti élet, a demokratikus hagyományok hiánya azokban a végzetes napokban szörnyen megbosszulta magát.

A történelmi tény leszögezése érdekében még a magam fölfogását és álláspontját is feljegyzem néhány sorban.

Az volt a felfogásom, hogy az adott helyzetben nem szabad megengedni, hogy a kormány a helyieről távozzék. Nem szabad ezt megengedni még azon az áron sem, hogy a pillanatnyi kényszerhelyzetben a kormány aláveti magát a győztes világhatalmak diktátumának. Magatartásomról és a pártvezetőség ülésén előterjesztett indítványomról Garami ezt írja könyvében:

„... Buchinger azt a javaslatot tette, hogy a kormány a Vyx-jegyzék et fogadja el és maradjon a helyén. Teljesen egyedül maradt a javaslatával;

az akkori helyzetben valóban nem is lehetett gondolni az ilyen magatartásra. Nem akadt volna egyetlen polgári miniszter sem, aki ezt magáévá tette volna. Károlyi Mihály sem lett volna kapható reá, sőt mi több, a szociáldemokrata párt keretén belül olyan elkeseredést és felháborodást keltett az antant és a környező államok magatartása, hogy a Vyx-jegyzék elfogadására itt sem lehetett volna többséget találni. Persze: ma már, amikor az akkor reánk diktált határvonalak a békeszerződésbe is be vannak iktatva, ma már, amikor mindannyian látjuk, hogy az akkori dacos magatartás milyen súlyos következményekkel járt, *ma már több megértésre találna Buchinger akkori javaslata* és ha akkor mindazt előre lehetett volna látni, almi azóta bekövetkezett, bizonyára nem maradt volna magára”...

Még hozzát teszi Garami zárójelben: „Igaz, hogy Buchinger indítványának elfogadása csak kifelé és egészen rövid ideig oldotta volna meg a helyzetet, befelé még gyöngébbé és tehetetlenebbé tette volna a kormányt. (Forrongó Magyarország 112-113. o.)

Természetesen én ma is beismerem, hogy az az út, amelyet akkor én jelöltem meg, szintén nem volt veszély nélküli, de azt hiszem, hogy a pillanatnyi helyzetben megmentette volna az októberi kormányzatot és sok nagy bajt elkerülhetővé tett volna. Hiszen végeredményében az, én javaslatom értelmében szerint cselekedtek azokban az időkben más országokban is. Ha nem is egészen hasonló helyzetben, de mégis így cselekedett például a német forradalmi kormány is, amivel egy évtizedre

megmentette a helyzetet. Hogy azután tíz-tizenöt esztendővel később a dolgok Németországban más fordulatot vettek, az a történelem más lapjára tartozik.

Ugyancsak az én elgondolásomat igazolja az, hogy 1918-19-ben az osztrák Renner-kormány is így cselekedett és ugyanígy a bolgár kormány is. Sőt majdnem hasonló helyzetben még a magyar ellenforradalmi kormányzat is annak idején csak úgy tudta magát átmenteni, hogy – igaz ünnepélyes tiltakozás és a hangos felháborodás formái között ugyan – de mégis – a maga Vyx-jegyzékének a diktátumát elfogadta.

Természetes, hogy mindenféle más kínálkozó megoldást én is szívesebben fogadtam volna el, ha nem lett volna meggyőződésem, hogy mindaz, amit március 20-án és 21-én javasoltak, csak zsák-ucca vagy pedig biztos katasztrófa. Ennek tudatában az,t gondoltam, hogy a legnehezebbnek és a legkevésbé rokonszenvesnek látszó megoldás is természetesebb cselekedet, mint az öngyilkosság. Nem is szólva az öngyilkosságnak olyan módjáról, amely – mások pusztulásával jár...

Ezzel az állásfoglalással kapcsolatban ezen a helyen még csak helyreigazítom Weltnernek említett könyvében egyik rám vonatkozó állítását, amely nyilván csakis elírásnak tekinthető. Könyve 144. oldalán olvasható ez a mondat: ... „A tiszta szocialista kormány alakítása mellett csupán Buchinger elvtársam hadakozott.” Ezzel szemben az az igazság, hogy miként föntebb megírtam, én a Károlyi-kormány megmaradására vonatkozóan tettem indítványt. A tiszta szocialista

kormányt Böhm javasolta az ülésen. Ez a tény úgy Garami könyvéből, valamint magának Böhmnek a könyvéből is megállapítható. Garami azt írja (113. oldalon), „Buchinger javaslata után Böhmnek az a javaslata került szavazásra, hogy a kormányt vegye át egyedül a szociáldemokrata párt... stb.” Maga Böhm pedig azt írja a vonatkozó helyen:

„ ... Buchinger – azt ajánlotta, hogy a párt követelje a koalíció fönntartását, a koalíciós kormány megmaradását...” (Két forradalom tüzeiben, 246. oldal.)

Nyilvánvaló tehát, hogy Weltner könyvében csak tévedésről lehet szó, amennyiben Böhm neve helyett az enyémet írta.

Ennek a szomorú fejezetnek a végén a tárgyalagosságnak eleget teendő, azt a történeti tényt is le akarom még szögezni, hogy az sem egészen eredeti és új gondolat, amely azoknak a felfogásában jutott kifejezésre, akik az emlékezetes pártvezetőségi ülésben az orosz orientációt összekapcsolták a nemzeti ellenállásnak a gondolatával. Emlékezetem szerint ott az ülésben is többször történt utalás arra, hogy hiszen a francia forradalomnak is egyik nevezetessége és újszerűsége abban nyilvánult meg, hogy az új francia forradalmi hadsereg szinte a szuronyok hegyén vitte előbbre a francia forradalom eszméit, és hogy ezeknek az eszméknek a segítségével tudott a régi koalíciós seregek fölött katonai győzelmet aratni. De még egy újabb példa szerint is megalapítható, hogy egy időben a mai Harmadik Birodalom politikai vezérei, a politikai machiavellizmusnak a mesterei egyes

adatok szerint Ludendorffal, a nagy hadvezérrel való egyetértésben egy időben ugyancsak kacérkodtak azzal a gondolattal, hogy Németország az antant-igát lerázhatná – az orosz orientáció – és természetesen a német kommunisták segítségének igénybevételével...

Igaz, hogy nálunk 1919 márciusaiban a hasonló elgondolásokban még annyi realitás sem volt, mint a fönti német körök elképzeléseiben és fantáziáiban. A mi földrajzi helyzetünk és a mi erőink ebben a vonatkozásban még a németországi helyzettel sem voltak összehasonlíthatók.

Nem volt nálunk március 21-én másról szó, mint egy hirtelen vad legázolásról és olyan általános bénultságról, amelyet valami hirtelen villámcsapás szokott okozni. A Vyx-jegyzék villámcsapása előbb lesújtott az októberi forradalom kormányzatára, mindenek előtt azt terítette le, a további azután már csak ennek a hirtelen bénulásnak a kiterjedése volt.

XII. Március huszonegyediké után

Március 21-én történt állásfoglalásom után természetes volt, hogy az úgynevezett proletár-diktatúra időszaka alatt a politikai tevékenységből ki kellett kapcsolódnom.

Nem maradt annyi hitem és bizalmam, ami bármiféle politikai működés számára elegendő lett volna. A tanácsköztársaság proklamálását követő reggel értesítettem a párt titkárságát, hogy pártvezetőségi tagságomról és minden más politikai tisztségemről is lemondok. Nehéz pillanat volt számomra ezt a lemondó levelet megírni. Hiszen kora ifjúságom óta résztvettem a magyar munkásosztály politikai mozgalmában. 1903 óta tagja voltam a pártvezetőségnek, 1905 óta párttitkár voltam.

Különben is csakhamar azt hallottam, hogy Kun Béla egyik nyilatkozata szerint Garami, Peidl és én egyáltalán nem is számíthatnánk arra, hogy minket bármiféle politikai funkciónak a gyakorlásával megbízhatnának, mert – így mondta Kun JBéla a pártvezetőség március 21-i esti ülésén - a kommunistákkal való egyesülés kérdésében határozott módon szembeszálltunk. Szerinte ez a szembeszállás különösen alkalmatlanná tett bennünket arra, hogy a politikai mozgalomban továbbra is résztvehessünk.

Március 21-e után újraválasztották a munkástanácsokat. Én akkor a VIII. kerületben laktam és anélkül, hogy erről előzetesen tudomásom lett volna, a VIII. kerületi pártszervezet engem is bejelölt a munkástanácsba. Meg is választottak, de megválasztásom miatt Kunék követelték a VIII. kerületi választás megsemmisítését. Ennek az ügynek a részleteire már pontosan nem emlékszem, csak annyit tudok, hogy a választást valamilyen címen tényleg érvénytelenítették.

De ennek ellenére is később többször kapacitáltak arra, hogy vállaljak valamilyen politikai megbízatást. Azonban változatlanul csak azt éreztem, hogy számomra ez lehetetlenség volna. A kommün első napjaiban többször kértem útlevelet, hogy külföldre mehessek, de kérésemet elutasították. Kun Béla, akivel évtizedeken át jó ismeretségben, sőt egyidőben jó barátságban is voltam, azzal tagadta meg kérésemet, hogy az én külföldi tartózkodásom és esetleg külföldi politikai agitációm ártana a kormánynak.

Valamely megélhetés után kellett nézni és nagyon megörültem, amikor Erdélyi Mór felszólított arra, hogy mint az Általános Fogyasztási Szövetkezetnek hosszú éveken át igazgatósági tagja, dolgozzam a fogyasztási szövetkezet irodájában. A szövetkezetben le is ültem új íróasztalomhoz, de ezen a politikamentes helyen is csak nehéz szívvel folytathattam a munkámat. A szövetkezetben való tevékenység tisztára gazdasági jellegű volt, de lévén az ételmezési ellátásnak egyik legfőbb centruma, ezen a helyen is napról napra megállapítható volt, hogy mennyire fokozódnak a bajok,

hogy milyen rohamosan, milyen siralmias és szomorú módon züllik minden és halad a sötét vég felé. Erről a helyről is látni kellett, milyen kevés hozzáértéssel dolgozik az egész kormányzat és mennyire nem válik be semmi azokból az ígéretekből, amelyeket az új irányzat még hatalomrajutása előtt hangoztatott és mennyire füstbe mennek mindazok a reménységek, amelyeket a munkásság nagy része ennek az új irányzatnak az uralomrajutása alapján táplált.

Ha Erdélyivel nagy ritkán néhány percre találkozhattam, mindig tele volt keserű panasszal és kétségbeeséssel, mindig telve volt a legsúlyosabb aggodalmaikkal a közeli jövő iránt. Erdélyi a közéletmezés népbiztosa volt és egy alkalommal a szövetkezetben lévő hivatalán kívül kellett őt felkeresnem a parlamentben. A parlamentben, ha jól emlékszem, akkor pártkongresszust tartott az egyesült párt, de lehetséges, hogy a találkozás a munkástanácsok országos gyűlése alkalmával történt. Ehhez a parlamentben való tartózkodásomhoz kapcsolódik két érdekes epizód.

Az egyik az, hogy a parlamentnek a második emeleti karzatáról hallgattam egy ideig az ülésteremben folyó tanácskozásokat, de alig ültem egynéhány percig a helyemen, amikor fölszólítottak, hogy jöjjenek le a földszinti karzatra, mert nagyon rossz benyomást kelt, ha – akárcsak mint valami politikai munkanélküli – tüntetően a a kakasülőről hallgatom régi elvtársaim tanácskozásait.

A második epizód valamivel jelentőségtelesebb.

A parlament folyosóján Kun Bélával találkoztam, aki félrehívott egy beszélgetésre és kikérte véleményemet az antantnak arról a követeléséről, hogy a vörös hadsereg – amely akkor a csehek ellen harcolt – hagyja abba az ellenségeskedéseket és vonuljon vissza. Bizony, be kell vallanom, hogy nem nagyon tudtam Kun Bélának olyan tanácsot adni, amely rajta is, az ország helyzetén is segített volna, de nem is hiszem, hogy az akkori helyzetben akárki is tudott volna Kun Bélának ilyen megfelelő tanácsot adni. A vörös hadseregnek a Felvidékről való visszavonása a tanácsköztársaság kormányának szörnyű morális vereségét jelenthette, míg ia további háborúskodás ugyancsak lehetetlen volt, mert azt mutatta, hogy egy kicsiny, nyomorúságosan és kezdetlegesen megszervezett és fölszerelt csapat harcolni akar az egész győztes világ ellen. Ezt az utóbbit én már március 21-én is céltalan és kalandos vállalkozásnak tartottam és már akkor is ez ellen a vállalkozás ellen hadakoztam.

Különben is a vörös hadsereg már júniusban a bomlás jeleit mutatta.

A kommün első napjaiban láttam az Andrássy úton az első gyári ezredek tüntető felvonulását. Akik mellettem álltak és a felvonulást nézték, könnyeztek a meghatottságtól, hogy íme, négy és féléves háború után néhány héttel már ismét akadnak férfiak, akik életüket is hajlandók feláldozni egy olyan ügyért, amelyet ők jónak és igaznak ítélnek. Voltak ismerőseink között, akik ezen a látványon föllekesülve, szemrehányással illettek, hogy hogyan lehet régi szocialistának

ilyen helyzetben félreállni. Nem tudtam mást mondani, mint azt, hogy meggyőződésem szerint lehetetlen, hogy ez az új katonai felbuzdulás soká tarthasson.

S valóban, júniusban a lelkesedés már elapadt. Június elején már ilyen jelentéseket küldtek haza az egyes csapatokról:

„... A bomlás járványa széles mederben terjedt: a 14. munkásezredtől Budapesten való átutazás alkalmából igen sokan önkényesen eltávoztak. Tegnap este 11 órai jelentés szerint az egész ezred létszáma 280 ember. Az első zászlóaljtól – északi főműhely – a fogyaték 60%. A második zászlóaljtól – északi főműhely és Ganz-vagongyár – 85%. A harmadik zászlóaljtól – Ganz-vagongyár – 30%. A hadosztályparancsnokság jelentése szerint az eltávozás oka állítólag az asszonyok agitációjában keresendő. Kértem a szükséges intézkedéseket megtenni...” (Böhm, 412. o.)
 Hogy miért történt ez így? Ezekről, minthogy a dolgokban nem volt részem, személyes tudomás szerint nem is tudnék tanúskodni. Csak mások véleményét tudom erről idézni. Könyve egy másik helyén írja ugyancsak Böhm:

„... A Hinterland sokkal (hamarább) torpant meg, mint ahogy azt a legsötétebben látó pesszimizmus él merete volna képzelni. Hiány az élelmezésben, nélkülözés a legprimitívebb életszükségleti cikkekben, a közigazgatás teljes anarchiája, a munkások és a vöröskatonák családjaik minden kritikán alul való ellátása, az új bürokrácia szörnyű gazdálkodása és garázdálkodása, a hadseregpolitika példátlan csődje, a gyárakban maradt

munkások termelésének katasztrofális visszafejlődése, a munkások és parasztok fokozódó elégedetlensége: minden ellenforradalmi agitációnál erősebben befolyásolta a vöröshadsereg bomlásának a folyamatát...” (402. oldali.)

Attól azonban jó sorsom mégis csak megkímélt, hogy a borzalmas végnek utolsó perceit is végig kelljen szemlélnem. Ugyanis július vége felé – azt hiszem Garbai erőteljes intervenciójának segítségével – mégis megkaptam az útlevelemet és elutazhattam.

A határon, Bruckban szabályszerű útlevelem ellenére is feltartóztattak és csak Budapest különböző helyeire küldött néhány tiltakozó sürgönyváltásom után juthattam el Bécsbe. – Ez az utazás volt utolsó élményem az 1918-19-es forradalomban.

Összefoglalás

Miután az előző oldalaikon elmondtam azt, ami ennek a megemlékezésnek keretében fontosnak látszott, az alábbiakban néhány általános szempont kiemelésével a mondottak lényegét összefoglalom. Ezen a módon talán néhány végső megállapítással értékelését is adhatom azoknak a kérdéseknek és eseményeknek, amelyek bennünket itt foglalkoztattak.

I.

Ezt az írást ott kezdtem, hogy vázoltam az európai és a magyar szocializmus béketörekvéseit. Ennek a történelmi kísérletnek folyamán először is azt látjuk, hogy amikor a háború fűriái pusztító munkájúikat megkezdték, akkor már nem volt erő, amely a rombolást megállítsa. Azután nemcsak azt tapasztalhattuk, hogy mennyire sújtja a háború a munkásosztály fizikai létét, hanem szomorúan megállapíthattuk, hogy a kapitalista és imperialista háborúcsinálás megtámadja a munkásosztály lelki, ideológiai javait is. Elhomályosítja világszemléletét, elnyomorítja emelkedett szellemi beállítottságát, szinte egymás ellen uszítja a munkásosztályt, amely a béke állapotában úgy őrzi a maga egységét, mint a legdrágább kincsét.

A háború összetörte magát a szocialista Internacionálét is. Egy mással szembeállította az impe-

rializmus a proletárságot nemcsak a lövészárkok poklaiban, de felszította az egymás elleni gyűlöletet még azokon a csúcsokon is, ahol a szocializmus a háború előtt mint a nemzetközi testvériségnek legelszántabb képviselője harcolt és haladt az emberiség első soraiban.

1917 végéig a szocializmus ereje az imperialista kapitalizmus túlerejével szemben gyengének bizonyult. És miután a szocializmus a békét nem tudta idején kiharcolni, tehát nem is következhetett más, mint az, hogy a lövészárkokból kiindult vérengzést ugyancsak a lövészárkok szerencsétlenjeinek végkimerülése állította meg. Így történt, hogy elsőnek az orosz proletárság dőlt ki a sorból. Legelőször azok nem bírták tovább, akikből a cárizmus rendszere a leghosszabb időn keresztül és a legalaposabban szivattyúzott ki minden életerőt a világháborút megelőző időkben.

Az 1917. évi februári orosz forradalmi események is legelső sorban ennek a háborús kimerültségnek a következményei voltak. És ugyancsak inkább nevezhető végső kimerülésnek és összeomlásnak, semmint forradalomnak az is, ami másfél évvel később történt Németországban, Ausztriában és – Magyarországon.

Fölfogásunk szerint ez a megkülönböztetés nemcsak hogy nem lehet közömbös, de nagyon fontos az 1918. és 1919. évi forradalmak megítélésében.

Nem gondolok itt most arra a többé-kevésbé ma már csak elméleti értékű kérdésre, hogy az ilyen végkimerülésből előállott összeomlásért, szóval a forradalomért kit vagy kiket terhel a törté-

nelmi felelősség. Ámbár arról is kellene beszélni, hogy az eseményeknek ilyen módon bekövetkezett fejlődése után mennyi képmutatás nyilvánult meg abban, hogy a forradalom fölött éppen azok akartak ítélezni, akik annak legalább annyira voltak előidézői, mint azok, akik ezt a forradalmat – „csinálták”.

És nem is gondolok csak arra, hogy mennyire másképp alakulhat a forradalom egész fejlődésében, ha kirobbanása csak a belső társadalmi osztályviszonyok feszültségének következménye, mint ha olyan példátlan esemény következtében jut el egyik-másik ország a forradalomig, mint amilyen példátlan esemény volt a négy és fél leves világháború. Ha visszapillantunk ezeknek az 1918. évi középeurópai forradalmaknak a lefolyására és fölvetjük a kérdést, hogy miért nem tudtak ezeknek a forradalmiaknak a koramányzatát boldogulni, miért nem tudtak építeni, alkotni, közígazgatni, miért nem tudtak kormányozni, szóval miért nem tudtak helytállni sem politikai, sem szociális vagy egyéb területen, akkor – a különböző okokat egyetlen közös nevezőre visszavezetve – a megközelítően helytálló válasz csak az lehet:

Ezeket a forradalmakat a háború pusztítása idézte elő és ez a származásuk tette őket elkalmatlanná arra is, hogy újat építsenek és alkossanak!

Mindazok az országok, amelyekben 1918-ban forradalmak voltak, ezek egyben olyan országok is, amelyekre a háború kimenetele következtében elsősorban külpolitikai, de részben bélpolitikai kérdésekben is a világháború győztesei diktálták rá a maguk akaratát!

Az orosz kivételtől eltekintve, amelyre majd még lesz alkalom rátérni, úgy álltak a dolgok, hogy joggal mondhatta 1918-ban Renner dr. oszt-rák kancellár, hogy: „ócska vasaitak nem lehet szocializálni”. És ugyancsak joggal mondhatták a forradalom vezetői is utólag bár, de mégis: „Amit szocializáltunk volna, azt „jóvátétel” címén lefoglalta volna az antant”. A magyar októberi forradalom sok más természetű problémáját is vajjon mi más tette megoldhatatlanná, mint a háború és annak kimenetele!!

Az októberi forradalom tragédiájában még több ok játszott közre, mint volt az, amely a német forradalomnak korai elferdülését és vele együtt az ausztriainak későbbi pusztulását idézte elő. Hiszen a magyar forradalommal a történeti balvégzet mindenfelül még eljátszatta azt a keserű színjátékot is, hogy egy négy és fél éves háború befejezése után négy hónappal, újabb háborúba kergette. Igaz, hogy a forradalmak történetében az ilyesmi már máskor is megesett. A forradalmaknak önigazolására is lehet szükségük, hogy megállhassanak azok szemében is, akik ellenségeik. A forradalomnak sikerek kellemek, a forradalom néha a pusztá önvédelem helyzetébe is juthat.

A dicsőségesnek nevezett angol forradalom helyzetét Cromvell csak akkor tudta tartani, amikor győztesen vissza tudta verni az angol király seregeit. Körülbelül ugyanaz volt a helyzet a nagy francia forradalomban is. Valószínű, hogy ez a forradalom is hamarosan összeomlott volna az ellenforradalom támadásai alatt, ha Danton és

Carnot nem szervezik meg a fényes katonai győzelmek egész sorozatát. Sőt: az 1871-es párizsi kommün egyenesen azzal kezdte, hogy újra belé akart fogni abba a poroszok elleni háborúba, amelyet a kommünárdok szerint az akkori francia-kormány a francia nemzetet megalázó módon szakított meg. Igaz, hogy Marx és barátai a konimünárdoknak ezt a lépését szörnyű oktalanságnak tartották, igaz, hogy az 1871-es kommün is belepusztult ebbe a háborúsdiba, de mindez mégis csak megtörtént.

Megmaradt tehát igazságnak az, amit a halhatatlan Jaurès állapít meg a francia forradalomról írt történetében, hogy a forradalom, amely legtöbbször abból keletkezik, hogy a népt megunta az abszolutizmust és a jogtalanságot és mert az elnyomás helyébe jogot, szabadságot, demokráciát akar teremteni: ennek a forradalomnak, Jaurès szerint, vesztét okozza az, ha háborút kell viselnie, mert valahányszor a forradalmat diktatúra váltotta föl, mindig a háború volt az, amely a diktatúrát nyeregbe segítette.

Természetes, ha tárgyilagosan nézzük a magyar októberi forradalom helyzetét, akkor megérthetjük, hogy talán még sohasem volt forradalom a világon, amelynek külpolitikai helyzete olyan szerencsétlenül alakult volna, mint a magyar októberi forradalomé.

Magyarország, mint a Habsburg-birodalomnak egyik országa, jutott bele a világháború véres sodrába. Az európai nemzetek fórumán külpolitikai vonatkozásban nem volt önállóan hangzó szava vagy akarata. Mint az európai politika ön-

álló individuumát, legföljebb nagyon hiányosan ismerték Magyarországot. Éppen ezért mondhatjuk, hogy nemcsak a szónak nemes értelmében vett hazaszeretetről, erkölcsi bátorságról, de politikai és államférfiúi előrelátásról is tanúskodik az, hogy akadtak a háború idején, igaz, hogy márcsak a háború vége felé a régi magyar parlamentben is olyan férfiak, akik azt hirdették világgá, hogy Magyarországon antantbarátok is vannak. De politikai szempontból Okos rokonszenvnek ez a késői megnyilatkozása majdnem semmit sem jelentett azzal a történeti ténnyel szemben, hogy az európai hatalmak a Habsburg-monarchiát már a háború első esztendejében halálra ítélték. Magyarország, mint ennek a Habsburg-monarchiának része, akkor, amikor a dolgok könyörtelen végrehajtására került a sor, már éppen csak a mitgefangan, mitgehangan helyzetében volt.

Éppen az októberi kormányzatban résztvevő pártokat, vagy azoknak képviselőit nem, érheti az a vád, hogy amikor ez ellen a szörnyű sors ellen még módjukban volt agitálni és tiltakozni, ezt az agitációt vagy a tiltakozást elmulasztották volna. Mi szociáldemokraták ebben a vonatkozásban visszaidézzük azt, amit a stockholmi és a berni konferencián tanúsított magatartásunkkal juttattunk kifejezésre. Éppen úgy, mint a velünk kooperáló polgári pártok a parlamentben, kerestük a közeledést, a barátkozást az antant felé, másrészt élesen harcoltunk a régi monarchia feldarabolása ellen, mert az volt a felfogásunk, hogy a mai világgazdasági helyzetben és a kapitalista termelési rendnek mai fejlettsége mellett a munkás-

osztálynak is az az érdeke, hogy a termelés és a gazdasági élet minél nagyobb gazdasági egységek keretében tudjon megmaradni.

De a Habsburgokat a háborúban legyőzték. Kimerülten, kivérzett testtel, legyőzötten maradtak a fronton ők is és szövetségeseik is. A híressé vált német hadvezetőség már hetekkel a német forradalom kitörése előtt fegyverszünetet és békét kért és ezt az azóta nyilvánosságra jutott akták szerint annyira sürgette, hogy már semilyen feltételekhez nem kötötte. A legyőzetés ténye kényrekegyelemre szolgáltatotta ki a Habsburgokat és velük együtt Magyarországot.

T]jzen körülmények között vajjon ki gondolhatott volna további komoly fegyveres ellenállásra! Hol volt olyan erő, amely azokban az időkben az egyszerű próbálkozásoknál többre válalkozhatott volna. Hiszen akik a frontokról hazajöttek, de az itthonmaradtak is, a négy és fél éves hadviselés borzalmas mesterségét annyira megelégték, hogy Németországban például – a híres német fegyelem és drill ellenére – az akkori szocialista kormány még egy egyszerű párthadsereg számára sem kapott elegendő katonát. De ismétljük: egy akármilyen komolyabb külpolitikai, katonai természetű vállalkozás szempontjából az volt a döntő tény, hogy a forradalom akkor már a világháború győzteseivel állt szemben. Ezt a tényt még azok is bölcsen számításba vették, akik az októberi kormányzat „bűnösen lagymatag” magatartását annyira elítélik. Ők is, amikor a politikai döntés sora rajtuk állt, helyesen számoltak azzal, hogy a világháború győzteseivel szemben nem le-

het jelentősebb mértékű befejezett tényeket teremteni. Hiszen voltak erre kísérletek, például Sziléziában és más területeken, de természetesen minden jelentősebb eredmény nélkül.

Ezek szerint tehát mégis csak meg kell állapítani, hogy az októberi kormányzat katasztrofális külpolitikai hibát követett el akkor, amikor a realitásokkal nem is annyira dacosan, mint inkább durcásan szembehelyezkedve, a hírhedt és végzetes Vyx-jegyzék után eldobta a gyeplőt. A kormányon lévőknek arról a részéről, vagyis Károlyiékról, akik félrevonultak, csak annyit lehet mondani, hogy ezek kétségbeesésükben csodára vártak. A másik rész pedig – a munkásság a külpolitikai viszonyok teljes félreismerésében – erején felüli dologra vállalkozott.

Ebben a vállalkozásában el kellett véreznie, másképp nem is történhetett. Nem tudott vagy nem (akart az adottságokkal számolni, a dolgok másképp nem is végződhetek. Ezért mondhatjuk összefoglalóan: *a háború és a háborúból való eredete volt az októberi forradalom végzetének egyik forrása.*

II.

Ha látjuk, hogy milyen katasztrofálisan rosszul oldódott meg az októberi forradalom külpolitikai feladata, akkor fölvetődik még az a másik kérdés is, mi volt az oka annak, hogy a forradalom belpolitikai feladatainak megoldásánál is csak kudarcot vallott!

Mindenekelőtt tárgyilagosan meg kell állapítanunk, hogy az a szerencsétlenség, amelyet az

előző oldalakon vázoltunk, azzal a következmény-nyel is járt, hogy a forradalomnak nem is maradt ideje az alkotásokra. Az októberi forradalom négy hónapja után önmaga dobta el az életet magától azzal, hogy lemondott a hatalomról. Ez történt akkor, amikor a Vyx-jegyzék után arra az álláspontra helyezkedett a Károlyi-kormány, hogy nincs tovább, és hogy jöjjön akármi vagy akárki, de ők nem maradtak a helyükön. Márpedig há-(Tom vagy négy hónap alatt nincsenek és nem is lehetnek a kormányszatnak olyan művészei, akik él tudnák végezni azt, amit az októberi forradalomnak kellett volna megoldania. 1848-ban a francia februári forradalomban a párizsi munkások azt mondták, hogy hajlandók háromhavi éhezést és (nyomort a forradalom szolgálatában elszenvedni. De amint látjuk, a magyar Októbernek igazán még háromhónapi ideje sem volt.

De a felvetett kérdés megvizsgálásánál mélyebbre is kell mennünk.

Az októberi forradalomnak olyan munka-programja lőhetett volna, amelynél bővebbet el isem képzelhetünk. Hiszen alig ismerünk országot, ahol gazdasági, belpolitikai és kulturális vonatkozásban annyi mulasztás, annyi baj és nyomorúság halmozódott volna össze, mint Magyarországon a háború előtt és ia háború alatt.

Vegyük a legfontosabb adatokat, például a mezőgazdasági birtokviszonyokat.

Magyarország termő területe kerekszámban 24,000.000 hektár, körülbelül 2,800.000 mezőgazdasági üzem között oszlott meg. Ebből 2,400.000 kis üzemre alig esett 2,600.000 hektár, ellenben az

ezer holdnál nagyobb 3977 nagyüzemre 7,452.000 hektár jutott. Még kirívóbbak voltak az ellentétek, ha számításba vesszük a legelő és erdőgazdaságokat is, amelyek nagyrésze szintén magántulajdonban volt és ha figyelembe vesszük, hogy a 20.000 katasztrális hold nagyságú, vagy még annál is nagyobb birtokok sem tartoztak Magyarországon a ritkaságok közé és ezek a birtokok is egyeseknek a tulajdonában voltak. Ezt a helyzetet még súlyosbította az a tény, hogy jelentékeny területet foglaltak el a kötött birtokok. Ezek a viszonyok okozták a mezőgazdasági népiesség nagy részének földnélküliségét, ezek okozták az óriási arányú kivándorlást és sok más bajt is.

Az ország gazdasági és kulturális elmaradottságának egyik következménye és bizonyítéka volt az a tény, hogy míg például egy hektár termőterület Németországban 20.7 métermázsa gabonát hozott, Belgiumban pedig 24.5-et, sőt még Ausztriában is 13.7-et, addig Magyarország jobb és termékenyebb talajának hozadéka csak 12.3 volt.

A kulturális elhanyagoltság kirívó jele volt, hogy például Szerbia, Bulgária és Görögország után Magyarországnak volt a legtöbb analfabétája. Minden száz hat évnél idősebb lakos közül 33 nem tudott írni és olvasni, míg Dániában csak 0.2, Németországban 0.4, Svédországban 6.8, sőt még Ausztriában is csak 16 százalék.

A drágaság, a nép nagy tömegeinek fogyasztóképtelensége, létszínvonalának alacsonyága, stb. mind arról tanúskodott, hogy milyen elhanyagoltságban élt az ország.

A politikai jogfosztottság, amely legfőbb oka

volt a nyomorúságos állapotoknak, példátlanul kirívó adatokban mutatkozott. Magyarországnak volt a legreakciósabb választójoga. Dániában, Angolországban még a háborúelőtti választójog alapján a felnőtt férfiak kétharmad részének volt választójoga, Belgiumban 79 százalék, Spanyolországban 81, Bulgáriában és Görögországban 83 százalék, Németországban, Svájcban 84, Franciaországban 87 százalék. Norvégiában és Finnországban, minthogy ezen országokban már a háború előtt megadták a nőknek a választójogot, száz felnőtt férfira 135, illetőleg 168 szavazó esett. Ellenben Magyarországon még az 1913. évi választójogi törvény szerint is száz felnőtt férfi közül csak 33 volt választó jogosult.

Ilyen és ehhez hasonló állapotok uralkodtak az országban a forradalom előtt. Ezeknek a megváltoztatása lehetett volna az októberi forradalom helyes célkitűzése és programja.

De amilyen egyszerű ezeknek a céloknak a megjelölése, annyira bonyolulttá válik, ha felteszünk a kérdést, hogy osztály, párt vagy személy szerint kikre várt volna ezeknek a feladatoknak a megoldása!

Ausztriában a forradalom után összefogott a polgárság legintelligensebb rétege, a németiség a szociáldemokrata párttal. Az utóbbinak is közismerten nagy kvalitású egyéniségek álltak a rendelkezésére. Ausztriában mintegy másfél évtized idejére a kérdéseket meg is oldották. S mondhatni, hogy továbbra sem lett volna Ausztriában nagyobb baj, ha nem következett volna be Németországban a katasztrófa, amely Ausztriát magával rántotta.

De ami Németországot illeti, itt már nagy bajok származtak abból, hogy a vilmosi, a junkeri Németországban a polgárság és a munkásság a béke éveiben nem juthatott odáig, hogy a politikai kormányzás módszereiben magukat tökéletesíthessék. S vajjon hogy álltak a dolgok Magyarországon!

Magyarországon a fentebb jelzett célok megvalósításának egy része a polgárságnak, egy másik része a parasztságnak és egy része a, munkásosztály feladata lett volna.

A polgárságot a kormányzatban Jásziék néhány emberén kívül a Károlyi-féle függetlenségi párt képviselte. A kormányzásra szövetkezeteknek polgári rétege tehát nagyon kicsiny volt. Ezenkívül nagy kérdés még az is, hogy vajjon Károlyiakat egyáltalában nevezhetjük-e a városi polgárság képviselőjének s nem inkább a parasztság érdekképviselőjéhez kell ezeket számítani. De mindettől eltekintve, azt láttuk, hogy Károlyiék egész szellemi és lelki beállítottsága az októberi forradalom három-négy hónapja alatt kizárólag külpolitikai természetű volt. És amikor ezek a törekvések keresztülvihetetleneknek mutatkoztak, Károlyiéknek már nem volt maradásuk és a forradalom frontjából egyszerűen kivonultak. Különben ugyanez állapítható meg Jasziról is, akiről tudjuk, hogy teljes jóhiszeműséggel, csak a nemzetiségi probléma megoldását tekintette a maga élethivatásának és amikor ezen a téren földadata lehetetlennek bizonyult, ő is ugyancsak kilépett a frontból.

Az októberi kormányzatban a polgárság birtokállománya vajmi csekély volt. Azt, hogy a forra-

dalom kitörésének első óráiban mindenki hűség-fogadalom letételére jelentkezett a Nemzeti Tanácsnál, hogy mindenki, fiatalja vagy öregje egyaránt a „jelenvoltak” között akart lenni, azt igazán nem írhattuk a forradalom polgári birtokállományának nyereségszámlájára. Ellenkezően, talán éppen ezt kellene a veszteségszámlára könyvelni.

De hogy a polgárság képviselőinek részvétele ilyen fogyatékos volt, annak csak az a magyarázata, hogy Magyarországon a háborúelőtti gazdasági és különösen politikai struktúra *nem* is tette lehetővé, hogy a polgárság olyan erős lehessen, amilyenek kellett volna lennie, hogy az októberi forradalomban vállalhassa és megoldhassa a feladatnak reáeső részét. Ha a forradalom előtt voltak is egyes képviselői a magyar polgári politikának, azok nem a saját osztályuk politikáját csinálták, hanem vagy más osztály megbízottai voltak, vagy egyes tiszteletreméltó kivételekkel, egyéni céljaikat szolgálták.

Ami a parasztságot illeti, annak a kis töredékére, amely az októberi forradalomban szerephez jutott, még fokozottabb mértékben áll mindaz, amit fentebb elmondottunk. Az európai parasztságról különben már sokszor megállapították, hogy az majd csak ezután tanul meg önállóan politizálni. Eddig öntudatosan és osztálytudatosan a társadalomnak ez a rendkívül fontos osztálya csak olyan országokban tudott politizálni, amely országokban már régi és erős demokrácia van.

Csakhogy a háborúelőtti Magyarországon nem volt demokrácia. Csökönnyösen ragaszkodtak a forradalom előtt a monarchiában és Magyar-

országban is a politikai előjogokhoz és akadályozták a politikai reformok megvalósítását. Ausztriában 1907-ben, tehát mindössze hét évvel a világhábrú előtt, vezették be a választójogot. Ez azt jelenti, hogy Ausztriában csak egy-két cikluson át volt demokratikus parlamentarizmus. Nem csoda, ha ilyen arasznyi idő alatt Ausztriában sem tudták megoldás felé vinni a legégetőbb problémát, a nemzetiségeknek egymáshoz való viszonyát. Magyarországon a választójogot évtizedeken keresztül ígérték ugyan, de az ígéreteket sohasem váltották be. Hiszen a forradalom úgyszólván már a küszöbön állt s mégis, még IV. Károly sem tett olyan komoly intézkedéseket, amelyek a demokratikus választójogi reform életbeléptetését biztosíthatták volna. A Habsburgok mindig mindenről lekéstek.

Ezért tehát az októberi forradalom polgári része politikai, szociális és kulturális tekintetben túlságosan gyenge, beteg, vézna testi és lelki alkattal lépett a forradalmi átalakulások színterére és így érte a polgárságot is a történelem legnagyobb erőpróbája.

Lehetséges volt-e ezek után elképzelni, hogy a helyzetet a munkásosztály egyedül tudja megmenteni! A munkások egy része azt hitte, hogy igen. Ez azonban csak *utópikus elképzelés* volt. Hogy hogyan keletkezett ez a naiv felfogás, erről kell itt még egynéhány szót elmondani.

III.

A március 21-i ülésről szóló fejezetben megírtam, hogy a Vyx-jegyzék elfogadását a szociál-

demokrata pártvezetőség is lehetetlennek tartotta. Sőt, voltaképpen az új helyzet csak amikor állt elő, amikor ezzel a határozattal a munkásság képviselői szinte már csak szankcionálták a Károlyi-kormány magatartását.

A munkásság felháborodása és kétségbeesése a Vyx-jegyzék miatt tagadhatatlanul őszinte volt. Mély elkeseredéssel írtunk azokban az időkben a megszállott területeken maradt munkás szervezeteink ügyeiben a szomszéd államok testvérpártjaihoz.. Belső természetű megbeszéléseink és tanácskozásaink alkalmával az uralkodó alapfelfogás csak az volt, hogy nem lehet belenyugodni mindannak az elvesztésébe, ami a beállott új helyzetben már elkerülhetetlennek látszott.

Csakis így érthető meg, hogy megszülethetett a szociáldemokrata pártban az ellenállás gondolata az antant-diktátumok ellen, vagy amint nevezték: „a Kelet felé való orientálódás”. A szociáldemokrata párt szándékának becsületességén semmit sem változtat az a körülmény, hogy Kunék a pártnak ezt az elhatározását arra igyekeztek felhasználni, hogy az újonnan megszervezett úgynevezett vörös hadsereget a pontos dátumokra beígért „világforradalom” szolgálatába állítsák. Ezzel legfeljebb azt bizonyították, hogy az ő elképzeléseik még kevésbé reálisak, mint amilyenek a szociáldemokrata párté voltak.

Az ellenállás végül katonailag is kudarcba fulladt. Ez másképp nem is végződhetett. A szervezett munkásság Magyarországon a háború végéig törpe minoritás volt, ennek következtében anyagi feltételei is hiányoztak ahhoz, hogy a vál-

lalkozás másképp végződjék, mint balsikerrel. Mindenesetre nagyon szomorú, hogy az erőviszonyokat a munkásság ilyen rosszul ítélte meg, de az ilyesmi már másokkal is megesett. Többek között megtörtént ez azoknál is, akik a világháború kérdésében azon az állásponton álltak, hogy „mindent meggondoltak és mindent megfontoltak”.

Foglalkoznunk kell még a március 21-én történt elhatározásnak azzal a másik részével, hogy amikor a munkásság az úgynevezett Kelet felé való tájékozódást kimondotta, akkor ebben az elhatározásában kétségtelenül már az a reménység is vezette, hogy ezen az úton talán lehetővé válik a munkásosztály szociális célkitűzéseinek, a szocializmus ideális végcéljainak megvalósítása.

Hogyan történhetett ez a hamis irányban való tájékozódás?

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy márciusban már négy hónap óta uralmon volt az októberi kormányzat, de a munkásságnak még nem adott semmit vagy alig valamit. De a négy hónap alatt felgyülemlett elégedetlenséget és türelmetlenséget csak úgy tudjuk kellően megérteni, ha meggondoljuk, hogy ezelőtt a négy hónap előtt a munkásság már négy és fél esztendeje várt arra, hogy viszonyai megjavuljanak, hogy gazdasági és társadalmi követeléseit megvalósuljanak. Nem is szólva arról a négy és fél esztendőt megelőző négy évtizedről, amely alatt a magyar szervezett munkásság eredménytelenül harcolt azért, hogy megkapja politikai és társadalmi egyenjogúsításának minimális feltételeit, hogy amint akkoriban mon-

dották, bevegyék a munkásosztályt is az alkotmány sáncaiba.

De még mindezeknél Súlyosabban közrejátszott az a történeti körülmény, hogy ebben az időben már két és fél év óta forradalom volt Oroszországban. Erről a forradalomról sok mindent beszéltek a magyar munkásságnak, ami alkalmas volt arra, hogy világos látását és ítélőképességét elhomályosítsa. Erről az oroszországi forradalomról hirdették, hogy a munkásosztály a hatalom kizárólagos birtokosa, hogy Oroszországban a munkaeszközök és az üzemek már a munkásosztály tulajdonába mentek át, hogy ott a parasztság milliói már földhöz jutottak, szóval, hogy Oroszország máris átalakult a szocializmus országává.

És az ígéreteiknek, sajnos, itt is olyan gyors volt a hatása, akárcsak Oroszországban, ahol a Kerenszky-kormány első próbálkozásai után robbanó gyorsasággal történt a munkások politikai átpártolása. Például 1917 júniusában az orosz munkások és katonák tanácsában a bolsevistáik frakciója még csak a mandátumok egyihatoda fölött rendelkezett és mégis 1917 októberében a bolsevisták már oly erősek voltak, hogy magukhoz tudták ragadni az államhatalmat és az egész kormányzatot!

Itthon a nagy tragédia abból keletkezett, hogy a munkások egy része képzeletében csak azt látta, ami Oroszországban állítólag már megvalósult, de nem látta, vagy nem tudta meglátni, hogy *Oroszország és Magyarország viszonyai között, az egyiknek és a másiknak adottságai között akkora a távolság, mint ég és föld között.* Nem akarta, vagy

nem tudta a munkásság meglátni és felismerni, hogy a Távolvelet ázsiai területéig, a Csendes-óceán partjáig elnyúló Oroszország között és a nyugati országok viszonyai között száz és száz vonatkozásban leírhatatlanul nagy különbségek vannak és hogy a két földrész; között ezek a különbségek meg is maradnak, ki tudja milyen időtlen időkig.

Nagyon is messze vezetne, ha ezen a helyen ezeknek a különbségeknek csak akármilyen kis csoportját megfelelő alapossággal ismertetni akarnók. És mégsem: zárkózhatom el az elöl, hogy ezeknek a főnnálló különbségeknek egyikét-másikat legalább megemlítem.

Vegyük elsőül azt a tényt, hogy Szovjet-országnak számára lehetővé vált az, amit a többi háborús ország közül egyetlenegynek sem volt módjában végrehajtani: Szovjetország különbékét tudott kötni a központi hatalmakkal, noha ezt a hatalmas ántánt minden elképzelhető módon meg akarta akadályozni.

Ezen a címen az ántánt még ellenséges intervenciókat is vezetett Szovjetország ellen, de Oroszország ezek ellen is tudott védekezni. Vagyis ez azt jelenti, hogy az orosz forradalom tudott a maga külpolitikai frontján normális helyzetet teremteni, ami, hogy a többi országról ne is szóljunk, a magyar októberi forradalomnak egyik életproblémája lett, de amit Október nem bírt megoldani. De egészen nyilvánvaló, és ebben a kérdésben ez a döntő, hogy Oroszország ezt a problémát csak azért oldhatta gyorsan meg, mert területének mérhetetlen nagysága, geográfiai helyzete ezt lehetővé tette.

És ugyanezen okból Oroszország a forradalom első éveiben az ellenforradalom ellen vívott háborúskodásaiban is győztes tudott maradni.

Oroszországnak erre a kedvező földrajzi adottságára mi sem jellemzőbb, mint az az ismert politikai anekdota, amely szerint 1905-ben, az orosz-japán háború alkalmából Witte gróf, a cári Oroszország megbízottja, Port-Arturban visszautasította a japánok békediktátumát arra való hivatkozással, hogy Oroszország nincsen legyőzve, Oroszországot nem lelhet Port-Arturban legyőzni, hanem csak a Port-Artúrtól – néhány ezer kilométernyire fekvő Moszkvában vagy Szentpétervárott... Ezzel szemben azonban Magyarországon 1919-ben az történt, hogy amikor a vörös hadsereget az egyik napon a Tiszánál megverték, akkor huszonnégy órával később az ellenséges hadseregek – már Budapestre bevonultak.

Ez az egyetlen különbség, amely a földrajzi adottságokban nyilvánul meg, már egymagában véve is (annyira fontos, hogy jó lett volna, ha a magyarországi bolsevisták ezt nem hagyták volna figyelmen kívül, vagy nem hallgatták volna el a szerencsétlen magyar munkásság előtt.

Vagy nézzünk meg egy másik adottságot: a földkérdést.

Ebben a vonatkozásban Oroszországban az történt, hogy az ottani sajtóságos viszonyok közepette – itt ismét az orosz területek mérhetetlen nagyságának jut döntő szerep – a parasztság a földek egy részét még a Kerenszky kormány alatt a bolsevikok uralomrajutása előtt vehette birtokba, egészen primitív, anarchikus módon. Amikor Leninek

az erre vonatkozó első dekrétumot kiadták, ez már csak egy befejezett helyzetnek az elismerését jelentette. Tudjuk, hogy azóta a kommunisták a földkérdés megoldásának ezt a módját visszacsinálták. De uralomrajutásuk idején, már mintegy 25 millió parasztcsalád megszerezte a maga birtokparcelláját, vagyis ezáltal mintegy 100 millió lélek anyagi érdeke fűződött ahhoz, hogy legalább is egyelőre a bolsevisták maradjanak hatalmon.

Viszont ami Magyarországot illeti, fentebb írtunk arról, hogy itt éppen az úgynevezett baloldali felfogásúak voltak azok, akik a Károlyi-éra idején arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a földosztásnak oroszországi anarchikus módszere itt még kevésbé vezetne célra. Ugyanilyen óriási differenciák mutatkoznak Oroszország és a nyugati államok viszonyai alapján abban a kérdésben is, hogy milyen módon lehetne vagy kellene az ipari termelést az összesség érdeke szempontjából, vagy a szocializmus elvi követelése szerint átszervezni.

Hivatkozom Ottó Bauerre, aki elfogadható tanúnak, mert egyrészt nem tartozik az ú. n. „mérésékelt” szocialisták közé, másrészt köztudomású róla, hogy az orosz viszonyokat a helyszínen is tanulmányozta. Bauer 1920-ban „Bolsevizmus vagy szociáldemokrácia” címen megjelent könyvében többek között ezeket olvashatjuk:

„... A modern ipari állam bonyolult mechanizmusa egyáltalán nem tudná elviselni, hogy a birtokviszonyokat ugyanúgy átengedjük az elementáris, az ösztönszerű és terv nélküli tömegakcióknak, mint ahogy az Oroszországban az októberi forradalom után megtörtént... Nyugat- és

Közép-Európának, ahol a lakosság aránytalanul nagyobb része nagyvárosokban és sűrűn lakott ipari területeken van összezúfolva, összehasonlíthatatlanul komplikáltabb közlekedési, elosztási és a cserét lebonyolító mechanizmusra van szüksége, ha a városokat és az ipari területeket meg akarja óvni az éhségtől. A szükségleti cikkek helyes, gyors szétosztásának mindenfajta megakadályozása itt éhségkatasztrófákra vezethetne, amelyekben magának a forradalomnak kellene elpusztulnia ...” (81. old.)

Könyviében Bauer az ipari munkáságnak és a parasztságnak: egymáshoz való viszonyáról is beszél és többek között ezt állapítja meg:

„... A szocializált üzem ipari munkása és a mezőgazdasággal foglalkozó kisparaszt alapvető módon különböznek egymástól. A paraszt csak addig tűri, hogy az ipari munkás egyedül uralkodjon, amíg a feudális barbárság kultúrnívóján nem jutott túl. Olyan mértékben, amely mértékben a parasztság kultúrája fejlődik, olyan mértékben emelkedik politikai érdeklődése és politikai mozgékonyasága, olyan arányban megérlelődik benne a kívánság és a képesség abban az irányban, hogy érvényt szerezzen az állami életben az ő felfogásának és az ő ferdékéinek.” (69-70. oldal.)

Milyen mérhetetlenül sok szenvedésnek lehetett volna elejét venni, ha a magyar munkásság mindezeket az intelmeket már 1919 márciusában is figyelembe vehette volna. Végzetes hiba, hogy ez nem így történhetett. A magyar munkáságnak az az egész nemzedéke, amely 1919-ben az úgynevezett felnőttek korosztályához tartozott, ezekért a hibáikért borzasztóan megszenvedett.

IV.

A magyar munkásosztálynak mai ifjú szocialista nemzedéke ártatlanul szenved a akkor elkövetett hibák következményeit.

Ez a körülmény önmagában véve is alkalmas arra, hogy a mai fiataloknak erkölcsi erőt adjon akkor, amikor az ő nemzedékük feladatainak megoldásáért küzdenek. Nem szabad, hogy 1918 októberének tragikus lefolyása az ifjabb szocialistáknak a küzdelemhez való kedvét csökkentse, hogy szárnyukat szegje, vagy a szocializmusban való hitüket lelohassza.

A magyar munkásosztály ifjabb nemzedéke még Október tragédiájából is csak erőt meríthet a maga küzdelmei számára. Azon a természetes előnyön kívül, hogy aki fiatal, azé az élet, a mai ifjúságnak meg van az a nagy lehetősége is, hogy *Október eseményeiből és annak példáiból tanulhat.* Ez a tanulás az ifjaknak természetes kötelessége is.

De emellett a helyzet olyan, hogy azoknak a problémáknak a síkján, amelyeket ebben az írásban tárgyaltunk, a ma feltörekvő nemzedék bizonyos adott és nem is rossz konjunktúrát talál a maga küzdelmei számára. Világos, hogy elutasíthatatlan szükséglet Magyarország jelene és még inkább Magyarország jövője szempontjából azoknak a föladataknak a megoldása, amelyek éprjen Október tragikus katasztrófája következtében nem jutottak megoldáshoz. Sajnos, eddig sem valósult meg semmi ezekből, pedig már évtizedek óta dörömbölnek ezek a problémáik Magyarország közéletének kapuján.

S ha meg is ismétlődnék a történelemben az, hogy a kormányok a lezajlott eseményekből – akárcsak a francia forradalom után következő Bourbonok – semmit sem tanulnak és mindent elfelejtenek, akkor is a most induló szocialista nemzedéknek az a kötelessége, hogy küzdelmeivel szüntelenül mutassa, hogy ő mindent megtanul és semmit sem felejt.

A történelem lapjai telve vannak olyan példakkal, amelyek szerint a forradalmat legyőzhetik ugyan, de azt, ami a forradalomban reális program volt, azt a forradalom után következő korszaknak meg kell valósítania!

Mindezekre példa többek között az angol forradalom is. Átmenetileg ezt a forradalmat is ellenforradalom követte. Ennek az ellenforradalomnak az ideje alatt történt, hogy Cromwellnek a csontvázát kiásták a sírból és az egykor élő vezér helyett a halott Cromwellen hajtották végre képletesen az ítéletet. És mégis háromszáz esztendő múltán ezt az akkori angol forradalmat az angol történetírók a „dicsőséges” forradalomnak nevezik. Mégis ennek a forradalomnak a politikai vívmányain és hagyományain épült a híres angol alkotmány és a híres angol parlamentarizmus. És ezekből táplálkozik az az angol Labour Party is, amely a brit világbirodalom kormányzatának történelmi és alkotmányos értelemben véve, reményteljes várományosa.

A nagy francia forradalmat is maga alá taposta a nagynak nevezett Napoleon. De a francia forradalom vívmányai elterjedtek még Franciaország határain túl is és a forradalom hagyomá-

nyai százötven esztendő múltán is frissek, a forradalom politikai gyökereiből táplálkozik ma is a francia közszabadságnak és demokráciának minden megnyilvánulása.

A negyvennyolcas forradalmak és szabadságharcok után jöttek átmenetileg Haynau, Windischgrätz, Bach és a hozzájuk hasonlók. De a negyvennyolcas szabadságharcoknak a vívmányai is elevenen élnek a nép szívében.

A forradalmiak tragédiái rendszerint csak a forradalomban résztvett nemzedéket sújtják. Az ifjú szocialista nemzedék előtt egy egész életnek a nagy távlata áll. Ennek az ifjúságnak lesz ideje és van módja ahhoz, hogy rendületlen harcban, töretlen hittel kiküzdje azt, aminek 1918 októberében politikai rövidlátás és a körülmények mostohasága miatt el kellett buknia, de ami Októberben mégis becsületes akarás és reális szándék volt!

Tartalom

Előszó	5
I. Találkozás a szocialista Internacionáléval. „Kellemes utazás” a háború idején	15
A német szociáldemokrácia magatartása a háborúban.....	18
II. Stockholm. A skandináv bizottság kiáltványa.....	26
Az Utazásiba a parlamentek is beleszólnak.....	29
Stockholm és a forradalmi Oroszország.....	32
A magyar delegáció tárgyalásai és állás- foglalása	36
Hivatalos megrovási kaland	40
A német szociáldemokrácia Stockholmban.....	44
III. A felozslás víziója	49
W. Viharok a belső fronton.....	60
V. A felbomlás felé	67
VI. Még egy misszió – közben október 31-e.....	79
VII. Keserű mézeshetek	96
VIII. Bern	103
IX. Megindul a talaj a forradalom lába alatt.....	115
X. Az orosz eszmék hatása	126
XI. A március 21-i összeomlás.....	133
XII. Március 21-e után	144
Összefoglalás.....	150